

Heemkundige Kring
«Oud Wachtebeke»

Omslagfoto:
geschonken door L. Dullaert

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden gekopieerd of op een andere wijze verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder schriftelijke toestemming van de auteurs.

/2002/

© 2003 Heemkundige Kring "Oud Wachtebeke"

p.a. L. DE MAESSCHALCK, M. Herpelinckstraat 28, B-9042 Sint-Kruis-Winkel

INHOUDSOPGAVE

Een kort woord vooraf A.C.

LUC. DE MAESSCHALCK

De verkoop van de landbouwgronden De Mey in 1862 blz. 5

PROF. DR. A. VANNESTE

Een door de traditionele geschiedschrijving vergeten feit uit WO I
De elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens blz. 57

GUY HOEBEKE

Wereldoorlog I: De elektrisch draad te Wachtebeke en omstreken blz. 185

WOORD VOORAF

Hier zijn we dan met ons 35^e (vijfendertigste!) jaarboek.

Hoewel ook dit keer wordt tegemoet gekomen aan de ‘detailhonger’ van heel wat leden, mogen we zonder valse bescheidenheid zeggen dat hier lang ‘bestudeerde’ en historisch gefundeerde opzoekingen aan de basis liggen van wat de lezer geboden wordt.

Niet zelden verwonder ik er mij over dat heel wat inwoners van onze gemeente, zelfs ook reeds lang uitgeweken Wachtebekenaren, gewoon niet kunnen vermoeden waarom ons ‘rusthuis’ “DE MEY” heet. Het is wel zeer eenvoudig te verklaren, maar wat aan de grondslag lag was - en is - zomaar niet alledaags.

Wie geeft vandaag nu maar zijn hele hebben en houden door aan wat wij nu noemen ‘het algemeen welzijn’? Dat deed Joannes-Carolus De Mey (Wachtebeke °14/07/1780 - † Wachtebeke 13/10/1858). Zeer rijk man, zoon van Claudius De Mey, die reeds in die tijd doctor in de medicijnen was, en broer van Ludovicus en Francisca. Geen van de drie is ooit getrouwd. Maar, in plaats van alles aan neefjes en nichtjes achter te laten, heeft de familie De Mey ervoor gezorgd dat de armlastigen van onze gemeente een veilig onderkomen kregen. Op hun grafsteen, aan de linker zijgevel van onze parochiekerk, staat het volgende gebeiteld: “Als de ryke zal ontslapen, zal hy niets medenemen. Hy zal zyne oogen openen en niets vinden. (Job. Cap. XXVII)”. Welnu, wij vinden achteraf wèl iets: het Rustoord ‘De Mey’. Hoe het hele bezit werd te gelde gemaakt, leest u in de bijdrage van Luc. De Maesschalck.

Het tweede deel werd samengesteld door Guy Hoebeke. Hoewel zeker de ‘ouderen’ onder ons heel wat hebben gehoord over ‘den elektrijken draad’ tijdens de Eerste Wereldoorlog, zullen weinigen - ik zeker niet - goed weten hoe dat alles in zijn werk is gegaan en wat de aanleiding, het verloop en de gevolgen zijn geweest van deze toch wel zeer ver reikende poging om het bezette België in een soort gevangenenkamp om te vormen. In wat Guy Hoebeke hier liet opnemen, vinden wij een omstandig verslag van hoe het allemaal ontstond en verliep, en tevens hoe men er ook in onze streek wel een mouw wist aan te passen.

Beide auteurs, niet aan hun proefstuk, wensen u enkele uurtjes interessant meegenieten en dat u zich ook wellicht nog een en ander afvraagt. Het bestuur van de Heemkundige Kring verwacht van u reacties en - waarom niet? - ook nog eigen bijdragen voor volgende edities.

Wies Creve
april 2003

DEEL I

**DE VERKOOP
VAN DE LANDBOUWGRONDEN
DE MEY IN 1862**

LUC. DE MAESSCHALCK

INLEIDING

Joannes Carolus De Mey, *oud-ontvanger der contributiën te Wachtebeke*¹, stierf op 13 oktober 1858 als een zeer welstellend man. Hij was niet gehuwd geweest, maar leefde samen met zijn eveneens ongehuwde zuster Francisca Antonia, die echter reeds enkele jaren voorheen, meer bepaald op 1 februari 1849, overleden was.

Het door hen samen opgemaakte testament voor notaris Van de Wattyne te Zelzate op 4 juli 1844, stipuleerde dat, na het overlijden van beide, de ganse erfenis moest gaan naar twee erfgenamen: deels naar het armenbestuur van Wachtebeke *tot het oprigten van een hospicie* ten behoeve van ouderlingen en deels naar zijn dienstbode Benignus Parys, samen met zijn echtgenote Marie Thérèse Heyndrickx en de ongehuwde zus van deze laatste, Marie Rosalie. Dat dit niet naar de zin was van de familie De Mey valt licht te begrijpen, want deze erfenis was niet niks. De familie spande dan ook een proces in om het testament nietig te laten verklaren. Wat in eerste instantie niet lukte: bij vonnis uitgesproken door de rechtbank van eerste aanleg te Gent, op 2 januari 1860, werd het testament geldig verklaard. De erfgenamen waren er toch niet gerust in - de familie dreigde in beroep te gaan - zodat men tenslotte tot een compromis kwam: de familieleden werden als derde partij opgenomen in de verdeling van de erfenis, waarbij elk ongeveer één derde zou krijgen².

Eén en ander leidde er tenslotte toe dat alle onroerende goederen, op de twee huizen na die reeds aan het armenbestuur waren toegewezen (één in het dorp, het huidig nummer 31 en één in de Dries³, waar het hospicie diende te komen), openbaar werden verkocht zodat de opbrengst kon worden verdeeld. Het betrof dus in feite nog enkel de diverse landgoederen, want ook alle huisraad, kleren en juwelen waren reeds toegekend aan de familie Parys. Het geheel van deze te verkopen eigendommen werd ingedeeld in niet minder dan honderd loten (in de notariële akten kopen genoemd), waarvan sommige uit meerdere aaneensluitende kadastrale percelen bestonden.

Genoemde goederen werden voorbereidend toegewezen *ten jare Achttien honderd twee en zestig, den dynsdag tweeden September om tien uren voormiddag in d'herberg den posthoorn binnen de gemeente Loochristy*. Aangezien het, zoals gezegd, om niet minder dan 100 loten ging bleek deze ene dag niet voldoende: de toewijzing werd, te beginnen met koop 64, verder gezet de dag daarop, woensdag 3 september, op dezelfde plaats. De beslissende toewijzing werd bepaald twee weken later, zijnde de zestiende en zeventiende september, eveneens in herberg De Posthoorn.

Genoemde verkoop ging door onder leiding van Meester Adolphus Jacobus Bosschaerts, Notaris te Gent verblijvende, bijgestaan door Meester Emile Soinne, ook te Gent verblijvende. Er waren niet minder dan twintig verzoekers, waarvan als laatste *de besturende commissie der Burgerlijke Godshuizen der gemeente Wachtebeke*. Deze was vertegenwoordigd door *haren voorzitter Mijnheer Karel Van Waes, burgemeester van en wonende*

1 Met dank aan de familie Geirnaert-Scheire uit Sint-Kruis-Winkel die de notariële akten waarop dit artikel gebaseerd is ter beschikking stelde. Teksten in cursief afgedrukt zijn letterlijk uit deze documenten overgenomen.

2 De moeilijkheden rond de inhoud van het testament van De Mey werden vroeger reeds uitvoerig uit de doeken gedaan. Zie: drs. A. VERVAET, *Sociale hulpverlening van de gemeente Wachtebeke 1830-1925*, Jaarboek 24 van de Heemkundige Kring Oud Wachtebeke, Wachtebeke, 1990. Wat hier volgt is slechts een korte samenvatting.

3 De huidige Godshuisstraat.

te Wachtebeke en van haren schatbewaerder voornoemde heer Benignus Parys, administrateur woonende te Wachtebeke. Benignus Parys, die blijkbaar niet enkel dienstbode was, stond zelf reeds als achttiende op de lijst van verzoekers.

Van genoemde 100 loten waren er 54 in Wachtebeke gelegen, 1 in Moerbeke, 1 in Mendonk, 6 te Desteldonk, 11 te Zaffelare en 18 te Lochristi. Er waren ook nog 9 loten (de nummers 55 tot en met 63) gelegen in Overslag Polder, Zeeland. Deze zijn blijkbaar op een ander tijdstip verkocht, want in het proces-verbaal van de verkoop op genoemde plaats en datum komen deze niet voor.

De notariële akte betreffende genoemde verkoop maakt het ons mogelijk een interessante studie te maken van de landbouwgronden in die tijd. We kunnen namelijk nagaan op de kadasterkaarten van toen⁴ waar deze gronden lagen, wat de kostprijs was per hectare, of er een verband gevonden kan worden tussen prijs en ligging en wat de verhouding was van de koopprijs ten opzichte van de pachtprijs. We beperken ons hier tot de bespreking van de loten gelegen te Wachtebeke. Er waren geen eigendommen gelegen te Sint-Kruis-Winkel. Aangezien, wat de ligging betreft, ook de namen vermeld worden van de omliggende eigenaars, de pachter van het stuk en natuurlijk ook de naam van de koper hebben we aan dit artikel nog een ganse namenlijst toegevoegd als hulp voor diegenen die naar eventuele voorvadersen op zoek zijn.

Zoals reeds te merken was zijn diverse zinsneden en teksten letterlijk uit de notariële akte overgenomen. We hebben de lezers van dit artikel niet de gelegenheid willen onthouden van eens een idee te krijgen van de schrijf- en spellingwijze zoals ze in een officieel Nederlandstalig document van nog geen honderdvijftig jaar oud (1862) werden gebruikt. Er bestond nog geen officiële Nederlandse spelling - deze van de Vries en te Winkel zou pas een jaar later, in 1863, het licht zien - en dit is aan het document duidelijk te merken⁵.

1. DE KOPEN GELEGEN TE WACHTEBEKE

Doordat diverse percelen omzoomd waren met bomen of kaphout, gaven de verzoekers bij de verkoop te kennen dat, *in uitwerking van den artikel vyf van het aengehaelde Kohier van lasten de boompryzen zyn vastgesteld geworden.* Deze prijzen, voor zover van toepassing, hebben wij bij de diverse kopen apart vermeld.

Eersten Koop. Twee perceelen zaeiland gelegen nevens elkander te Wachtebeke in den Wachtebeek polder, bekend op het Kadastral Plan Sectie C Nos. 54 en 55, groot te samen

4 De zogenaamde Popp-kaarten, die trouwens uit dezelfde periode dateren. Bij het overtekenen ervan zijn alle lokale benamingen overgenomen zoals ze op deze kaarten voorkomen, of toch ongeveer, want de naamgeving is soms slordig. Eén voorbeeld: op kaart nummer 1 staan oorspronkelijk De Vyf Gemeenten weergegeven. Uit nazicht blijkt dat dit De Vyf Gemeten moet zijn. Dergelijke fouten - alhoewel zeldzaam - zijn gecorrigeerd.

Voor wie deze percelen wil terugvinden op de huidige kadasterplannen is er geen probleem: de perceelnummers zijn nog steeds dezelfde. Wanneer een perceel in meerdere stukken opgesplitst is, is eveneens het nummer behouden, maar werden de letters a, b, c, ... toegevoegd.

5 Ook de schrijfwijze van eigennamen is dikwijls slordig. We hebben deze gespeld zoals ze in (de kopie van) de notariële akte voorkomen. Het is verbazend vast te stellen, voor een dergelijk document, hoeveel variaties er in de schrijfwijze voorkomen. Zo vinden we voor de naam Heyndrickx ook de benaming Heynderickx en Heyndrick terug. Joannes Carolus wordt ook Jan Karel of Jean Charles genoemd. Bij de beschrijving van de verkopen hebben we de schrijfwijze van de diverse namen letterlijk van de akten overgenomen, inbegrepen het vrij willekeurig gebruik van hoofdletters. In bepaalde gevallen was het immers niet duidelijk of het dezelfde of een ander persoon betrof.

dry en zestig aren negentig centiaren, palende oost de grensscheiding van Moerbeke, zuid de weduwe Augustin Van Brussel, West d'Heer Charles De Meersman en Noord den heer Notaris Schepens.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 11.

Voorlopige toewijzing: *mits duizend francs aen den Mijnheer Charles Van Waes, burge-meester van en woonende te Wachtebeke.*

Definitieve toewijzing: *mits twee en twintig honderd francs boven het bepaelde by de con-ditien⁶ aen Mynheer Pieter Jan Schepens, Notaris te Moerbeke.*

Gezien het vorige was notaris Schepens reeds eigenaar van een aangrenzend perceel.

Tweeden Koop. *Ene party Weiland, gelegen als voren, bekend op het Plan Kadastral Sectie C Nos. 60, 61 en 62, groot zes en vyftig aren tachtig centiaren; palende oost de volgen-de party, zuid den Rijweg met regt van vrij uitplant; west den Heer Baron De Viron en Noord Petrus Verbruggen.*

Voorschreven landen zijn in pachte bij Vital De Neve met regt tot Eersten October 1800 twee en zestig, mits zeven en tachtig francs zeven Centiemen 's jaers.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 11.

De boomprijs was vastgesteld op 60 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits elf honderd francs aen den medeverkooper d'heer Benignus Parys, bijzondere te Wachtebeke.*

Definitieve toewijzing: *mits zeventien honderd vijftig francs (...) aen d'heer Francis Vael, landbouwer te Moerbeke.*

Derden Koop. *Ene party zaeiland gelegen als voren, bekend op het Plan Kadastral Sectie C No. 58, groot twee en vijftig aren vijftig centiaren, palende: oost d'Heer Meersman, zuid den Dyk⁷ met regt van uitplant, west de volgende party en Noord d'Heer Sartel en d'Erven Nuys.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 11.

Voorlopige toewijzing: *mits duizend francs aen Mijnheer Joseph Praet, grondeigenaar te Gent, medeverkooper.*

Definitieve toewijzing: *mits negentien honderd francs (...) aen den medeverkooper d'heer Benignus Parys, bijzondere woonende te Wachtebeke.*

Vierden Koop. *Ene party zaeiland gelegen nevens de voorgaende, bekend op het Plan Kadastral Sectie C No. 59, palende oost de voorgaende partiye, zuid den Dyk, met regt van*

⁶ De specificatie *boven het bepaelde by den conditien* komt regelmatig voor, bijvoorbeeld telkens indien er ook een boomprijs vermeld is. Deze diende immers nog bovenop de eigenlijke koopsom te worden betaald. Bij de verdere kopen hebben we deze tekst niet steeds herhaald doch vervangen door de notatie (...).

⁷ In voorgaande paragraaf (tweede Koop) de rijweg genoemd.

uitplant, west d'Heer Verbrugge⁸ en noord d'erven Nuyts, groot acht en veertig aren tachtig centiaren.

De twee vorige partyen zijn in pachte by Vital De Neve à zeven en tachtig francs zeven centiemen 's Jaers, met regt tot Eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 11.

Voorlopige toewijzing: *mits duizend francs aen denzelven* (dhr. Praet dus).

Definitieve toewijzing: *mits achttien honderd zestig francs (...) aen aen denselven heer Parys.*

Achteraf verklaarde dhr. Parys den vierden koop gedaen te hebben in naem en voor rekening van d'heer Petrus De Clercq, landbouwer te Moerbeke.

Vijfden Koop: *Ene party Weiland, gelegen als voren, Kadastral sectie C No. 170, groot zes en twintig aren dertig centiaren.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 12.

Voorlopige toewijzing: *mits tweehonderd francs aen denzelven* (heer Praet).

Definitieve toewijzing: *den vyfden en zesden koop zyn by accumulatie toegewezen mits de som van zesduizend vyftig francs aen voornoemden heer Parys.*

Zesden Koop: *Vijf aen een palende parceelen Zaeiland, gelegen als voren, Kadastral Sectie C Nos. 171, 172, 173, 174 en 175, te samen groot Een hectare twee en vijftig aren Dertig centiaren.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 12.

Voorlopige toewijzing: *mits tweeduizend vyf honderd francs aen voornoemden Parys.*

Zoals boven vermeld werd deze koop samen met de vijfde definitief toegewezen aan dhr. Parys.

Zevenden Koop: *Twee aen een palende party weiland, gelegen als voren, Kadastral Sectie C Nos. 176 en 177, te samen groot zeven en vijftig aren tien centiaren.*

De landen onder de dry voorgaende Koopen palen: Oost Antonius Dierickx, zuid Sophie Van Hecke, West den Dyk en de Kreek en noord de Kreek. Zy zyn in pachte by Ivo Vande Putte à Honderd zestig francs 's jaers, met regt tot Eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 12.

De boomprijs bedroeg 475 frank, wat er op wijst dat de bomen talrijk waren. Mogelijk betrof het bomen die de dijk afboordden.

Voorlopige toewijzing: *mits vyf honderd francs aen voornoemden heer Praet.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van veertienhonderd twintig francs aen voornoemden heer Parys.*

⁸ Er staat wel degelijk Verbrugge, zonder 'n', zodat het niet duidelijk is of het om dezelfde persoon gaat vernoemd in Koop 2. Zie voetnoot 5 i.v.m. de schrijfwijze van de namen.

Achtsten Koop: *Ene party zaei en weiland gelegen als voren⁹, Kadastral Sectie C, No. 185, groot twee en vijftig aren vijftig centiaren, palende oost d'heer De Sutter, west een straetjen, met regt van uitplant, zuid Jan Boone en Noord voortijds d'Heer De Necker. In pachte by Livinus De Clercq aen vijf en vijftig franc 's jaers, met regt tot den eersten October 1800 twee en zestig.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 12.

Boomprijs: 250 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits duizend francs aen voornoemden heer Van Waes.*

Definitieve toewijzing: *mits twee duizend zes honderd veertig francs (...) aen d'heer Leopold Delacourt, bakker te Wachtebeke.*

Negenden Koop: *Ene party zaeiland gelegen als voren, Kadastral Sectie C No. 430, groot zes en negentig aren, zeventig centiaren, palende oost d'Erven van Mijnheer Van Rullen en d'Heer De Looze, zuid Franciscus Melsen, noord de straet naer den overslag met regt van uitplant.*

In pachte by Joannes Cornelis De Brouwer aen zes en zestig francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 12.

Boomprijs: 170 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits vijftien honderd francs aen voornoemde heer Parys.*

Definitieve toewijzing: *mits vyf en twintig honderd francs (...) aen voornoemde heer Benignus Parys. Dadelyk verklaert de heer Parys dezen koop gedaen te hebben in naem en voor rekening van de medeverkoopster Juffer Rosalie Heyndrickx, byzondere te Wachtebeke. Herinneren we eraan dat Rosalie Heyndrickx de schoonzus was van Benignus Parys.*

Tienden Koop: *Ene party zaeiland gelegen te Wachtebeke in den Bovenhoek, Kadastral Sectie C No. 414, groot zeven en veertig aren twintig centiaren, palende oost de straet, west Pieter Bogaert, zuid d'Heer Gucquier en Noord den Heer Dokter Van Overloop. In pachte by de weduwe Jan Boone aen achttien francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 12.

Boomprijs: 60 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits honderd vyftig francs aen denselven.*

Definitieve toewijzing: *mits twaelf honderd en twintig francs (...) aen d'heer Charles Boone, landbouwer te Wachtebeke.*

⁹ Dit perceel, net als dit van de volgende koop, ligt bezuiden de Papdijk en behoort in feite tot de Bovenhoeken

Elfden Koop: *Ene party zaeiland gelegen als de voorgaende, Kadastrael Sectie C No. 407, groot vijftig aren, negentig centiaren, palende: oost Jan Tacq, zuid d'heer Gucquier, west Louis Dutry en Noord d'Heeren Lippens en de Weduwe Mathieu Verplancke.
In pachte by Leo D'Hert aan twee en twintig francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 12.

Voorlopige toewijzing: *mits vierhonderd francs aen voornoemden heer Van Waes.
Definitieve toewijzing: mits de som van zevenhonderd veertig francs (...) aen denheer Victor Dutry doktor in medicynen te Gent, koopende voor rekening van zyne moeder vrouw Colette Van denBergh, weduwe van denheer Louis Dutry, grondeigenaer te Gent.*

Bij de definitieve toewijzing was de pachtprijs reeds gestegen tot 24 frank; de pachter was nog steeds dezelfde. Blijkbaar kocht de familie Dutry een perceel aanliggend aan een reeds bestaand eigendom.

Twaalfden Koop: *Ene party zaeiland gelegen alsvooren, Kadastrael Sectie C No. 508 groot vier en zestig aren, tachtig centiaren, palende Oost Mijnheer Hippolyte Audenaerde, zuid de Brandstraet met regt van uitplant, west Joseph De Caluwe en Noord de weduwe Matheas Verplancke.
In pachte by Macharius De Blicck, aan dertig francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 13.

Op het ogenblik van definitieve toewijzing waren zowel pachter als pachtprijs reeds gewijzigd. Pachter was nu Leo D'hont, *aen vier en twintig francs 's jaers met regt van gebruik tot eersten October aenstaende.*

Boomprijs: 155 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits negenhonderd francs aen den medeverkooper Mynheer Josephus Matthys, grondeigenaer te Calcken.
Definitieve toewijzing: mits de som van dertienhonderd tachtig francs aen voornoemden heer Parys medeverkooper.*

Dertienden Koop: *Ene party deels kapbosch en deels zaeiland, gelegen te Wachtebeke in de Aelmoessen, aen de Peenen dreve, Kadastrael Sectie C No. 1422 en 1422bis, groot Een hectare vijftig centiaren.
De kapbosch is in regie en het land is in pachte by Pieter Roets aen dry en veertig francs 's jaers, met regt tot Eersten October 1800 twee en zestig.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 14.

Boomprijs: 260 francs.

Voorlopige toewijzing: *mits acht honderd francs aen d' heer Jan Roets, landbouwer te Wachtebeke.*

Definitieve toewijzing: *den dertienden en veertienden koop zyn by accumulatie toegewezen, mits de som van vyf duizend twintig francs (...) aen den heer Benedictus Jan De Buysscher, koopman te Moerbeke.*

Veertienden Koop: *Ene party ook deels kapbosch en deels zaeiland, gelegen als de voorgaende, Kadastral Sectie C Nrs. 1421 en 1421bis groot Een hectare veertien aren dertig centiaren.*

Het land is in pachte by Jacobus Vandesteene aen zeven en twintig francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig, en den kapbosch is in regie.

De Twee voorgaende koopen palen: oost de grensscheiding van Moerbeke, Zuid den Kalseydeweg naer Moerbeke¹⁰, West Mijnheer Den Marquis de Courtebonne met 't einde Peenen dreef en noord Julie Vereecken.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 14.

Boomprijs: 220 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits twaelf honderd francs aen voornoemden heer Matthys.*
Definitief toegewezen samen met voorgaande koop.

Vijftienden Koop: *Twee aen een palende perceelen zaeiland, gelegen te Wachtebeke in de Muyschoeken Wijk Overslag, Kadastral Sectie B, Nrs. 716 en 717, groot te samen Acht en veertig aren veertig Centiaren; palend oost-zuid Matheus De Letter, west Mijnheer Dierickx en noord een straetjen.*

In pachte deels bij Antonius De Brouwere aen zeven en twintig francs een en twintig centimen 's jaers en deels bij Petrus Van Puyvelde aen vijf en twintig francs 's jaers met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 5.

Boomprijs: 90 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits vier honderd francs aen d' heer Parys voornoemd.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van zeven honderd francs (...) aen Jufvrouw Regine Van Acker weduwe van d'heer Joannes Bernardus Henricus De Beucker, byzondere, wonende te Wachtebeke.*

Zestienden Koop: *Twee aeneenpalende perceelen zaeiland, gelegen als de voorgaenden, Kadastrael Sectie B Nrs. 853 en 854, te samen groot Acht en dertig aren twintig centiaren; palende: Oost Polydore De Raveschoot en Francies D'Hert, zuid, noord en West den Heer Dutry.*

In pachte by de weduwe Pieter Audenaerde, aen vier en dertig francs zes en veertig centimen 's jaers, met regt tot Eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 6.

¹⁰ Waaruit blijkt dat in 1862 de weg naar Moerbeke reeds gekasseid was.

Voorlopige toewijzing: *mits vyfhonderd francs aen denselven.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van elfhonderd francs, aen voornoemde heer Victor Dutry, dokter te Gent, koopende voor voornoemde vrouw Colette Vandenberghe.*

Zeventienden Koop: *Ene party zaeiland gelegen te Wachtebeke, wijk Roodenmoere aen de lange boomstraet, Kadastrael Sectie B No. 970, groot acht en veertig aren twintig centiaren, palende oost Livinus Hesters en d'Heer Van Mossevelde, zuid Jufvrouw Dellaert, West d'Heer Plettinck-Strack en Séraphina De Cock en noord den Dokter Verschraegen.*

In pachte by Francies Mollevel, aen twintig francs 's jaers, met regt tot Eersten October 1800 twee en zestig.

Op het ogenblik van defintieve toewijzing was de pachter Francis D'hert, *aen achttien francs 's jaers, zonder voorwaerde.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 6.

Voorlopige toewijzing: *mits dry honderd francs denselven.*

Definitieve toewijzing: *mits vierhonderd zestig francs (...) aen d'heer Mattheus De Caluwe, landbouwer te Wachtebeke.*

Achttienden Koop: *Ene party, deels vagen grond en deels land, gelegen te Wachtebeke op de Langeleede, Kadastrael Sectie B Nrs 1856, 1857 en 1858, te samen groot Twee hectaren zeventig aren, tien centiaren, palende oost Pieter de Poorter, zuid d' Heeren Vander Gracht en Peeters, d'Erven Van Pottelsberghe en Pieter De Poorter, West den trachel der Langeleedevaert en noord De Kinders Engelbert Gysel, Bruno Van Damme en Auguste Van Pottelsberghe.*

De Sparrenbosch is in regie en het land is in pachte bij Leo Van Acker aen tien francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 10.

Het gedeelte land bleek dus nog een sparrenbos te zijn op het ogenblik dat de indeling in loten werd opgemaakt. Blijkbaar verliep er nogal wat tijd tussen deze indeling en de eigenlijke verkoop, want toen deze doorging bleek dit bos reeds gerooid te zijn. De vrijgekomen grond was toen in pacht bij *sieurs Donatus Stockman en Ivo De Mets, aen 24 francs 's jaers, met regt van pacht tot eersten October Achttien honderd twee en zestig. De vage grond was nog steeds in pacht bij Leo Van Acker.*

Boomprijs: 60 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits twaelfhonderd vyftig francs aen Ivo De Mets, zandmÿner te Wachtebeke.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van zes en twintig honderd zeventig francs (...) aen d'heer Leo Moriau, landbouwer te Wachtebeke.*

Negentienden Koop: *Dry aaneenpalende perceelen zaeiland, gelegen te Wachtebeke op Ramondshoek, Kadastral Sectie B Nrs 1630, 1631 en 1632, te samen groot twee en vijftig aren twintig centiaren, palende oost Leo Thoorens en Petrus Van Bastelaere, zuid Pieter*

Van Bastelaere, West Mijnheer Eugène Lippens en Noord Felicien Claeys en Petrus Van Bastelaere.

In pachte by Joannes De Letter aen vier en vijftig francs twee en veertig centiemen 's jaers.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 7.

Boomprijs: 20 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits dertien honderd francs, aen voornoemden heer Parys.*

Definitieve toewijzing: *mits twee duizend vier honderd twintig francs aen voornoemden heer Parys (...). De heer Parys verklaert dadelyk dezen koop gedaen te hebben in naem en voor rekening van de medegeregtigde Juffer Rosalia Heyndrickx voornoemd.*

Twintigsten Koop: *Ene party zaeiland gelegen te Wachtebeke op Langelede; Kadastrael sectie B Nrs. 1873 en 1874, groot dry en vyftig aren, tachentig centiaren, palende oost Mijnheer Edouard Lemmens, met het wederdeel van het Dreefken, zuid Franciscus De Smet, West Joseph Fermont en Noord Jufvrouw Dellaert en Madame Cannaert.*

In pachte by Leo Van Acker aan Dry en veertig francs dry en vijftig centimen 's jaers met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 10.

Boomprijs: 300 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits duizend francs aen voornoemden heer Joseph Praet.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van twee duizend honderd francs, (...) aen d'heer Augustinus Baert, landbouwer te Wachtebeke.*

Eenentwintigsten Koop a: *Een perceel zaeiland gelegen te Wachtebeke, Wijk Langeleede, in den Stauwgracht, Kadastrael Sectie A No. 222 groot twintig aren dertig centiaren.*
-b: *Ene party zaeiland gelegen daernevens Kadaster Sectie A, No. 245, groot vijf en tachentig aren tien centiaren, - en c:* *Een dreefken gelegen langs henen die beide landen, Kadastrael Sectie A, No. '246, groot veertien aren, zestig centiaren, palende deezen koop: Oost Jufvrouw Dellaert, zuid de Gebroeders Hesters, West Jufvrouw Sophie Vandenberghe, Noord den Heer Auguste Van Pottelsberghe.*

Het perceel land met het Dreefken in pachte by Livinus Swartelé aen elf francs 's jaers en de party land No. 245, by Petrus De Wever aen vyf en zestig francs 's jaers, beide met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 1.

De boomprijs bedroeg niet minder dan 1250 frank, wat niet verwonderlijk is gezien er een dreef bij betrokken was.

Voorlopige toewijzing: *mits vyftien honderd francs aan dezelve heer Praet.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van twee duizend negen honderd francs (...), aen d'heer Joannes Baptiste Hesters, landbouwer te Selsaete. Deze verklaarde de koop te verrichten zoo voor eigen rekening als voor en in naem van zynen broeder d'heer Angelus Hesters, landbouwer te Selzaete.*

Twée-en-Twintigsten Koop: *Ene party zaeiland gelegen te Wachtebeke, in de Venne aen de Polderstraet, Kadastrael Sectie A, No. 131, groot tachtig aren negentig centiaren; palende oost Petronille Venneman, zuid de straet met regt van uitplant van weerkanten, West en Noord Antonius Verplancke en Petrus De Pauw.*

In pacht by Sieur Gentbrugge aen Vijf en dertig francs 's jaers, tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 1.

Boomprijs: 150 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits acht honderd francs aen denselven (de heer Praet dus).*

Definitieve toewijzing: *mits de som van zeventien honderd zestig francs (...) aen d'heer Louis Van Himme, landbouwer te Wachtebeke.*

Dry en Twintigsten Koop: *Ene party ten deele Sperrebosch en ten deele zaeiland, gelegen als de voorgaende, Kadastrael Sectie A Nrs. 389 en 390, groot een en vijftig aren tien centiaren, palende oost Joannes Boone en Joseph De Letter, zuid denzelven De Letter, West Engel Van Hecke en Noord Sophie Van Hecke.*

De Sperrebosch in regie en het land in pachte by de Kinderen van Jan Baptiste Timmerman, aen negen francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 1.

Voorlopige toewijzing: *mits zes honderd francs aen voornoemden heer Parys.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van achthonderd tachtig francs (...) aen d'heer Jacobus Thoorens, koopman en eigenaer te Selzaete, koopende zoo voor eigen rekening als in naemen voor rekening van zyne zuster Julia Thoorens eigenaerster te Selzaete.*

Vier-en-Twintigsten Koop: *Ene party Sperrenbosch benevens een deel land, gelegen te Wachtebeke, in 't marquette, Kadastrael Sectie B, No. 1039, groot Een hectare, elf aren, Dertig Centiaren, palende Oost Mynheer Verplancke, Zuid Petrus De Reu, West Mijnheer Plettinck-Strack en Jacobus Hamerlinck en Noord denselven d'Heer Joannes Ghesquière¹¹.*

De Sparrebosch in regie en het land in pachte by Augustus Willems aan Veertien francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 8.

Voorlopige toewijzing: *mits zes honderd francs aen voornoemden heer Charles Van Waes.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van twee duizend veertig francs (...) aen den heer Augustus Joseph Daumerie, doktor in de medicynen en grondeigenaer, gedomicilieerd te Moerbeke.*

¹¹ Waaronder hierbij vermeld staat denselven is niet duidelijk: de naam komt elders niet voor, tenzij dhr. Guéquier bedoeld wordt vermeld in de kopen 10 en 11. De naam Geucquier - met extra "e" - komt echter wel degelijk in de kadastral^e legger voor, zodat het hoogstwaarschijnlijk niet dezelfde persoon betreft.

Vyf-en-Twintigsten koop: *Ene party Zaeiland gelegen te Wachtebeke op Ramondshoek in de Boschstraet, Kadastrael Sectie B. No. 1282, groot negenenzeventig aren negentig centiaren, palende Oost De Kinderen Joseph De Mets, West Félicien Claeys, zuid de straet met regt van uitplant en Noord de Kinders Geeraert.*

In pachte by de weduwe Henri Leroux aen vijftig francs negen en zeventig centimen 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 7.

Boomprijs: 100 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits twaalf honderd francs aen voornoemden heer Parys.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van zestien honderd veertig francs (...) aen voornoemde heer Parys.*

Zes en twintigsten Koop: *Dry aeneenpalende percelen zaeiland, gelegen te Wachtebeke, in de Muyschoeken, Kadastrael Sectie B, Nos. 592, 593 en 594, te samen groot zes en negentig aren; palende oost Joannes Van Doorselare, zuid Louis Van Wyck, West den armen van Moerbeke en noord voornoemden Van Doorselare.*

In pachte by Petrus Schabyn aen Honderd francs 's jaers, met regt tot Eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 5.

Voorlopige toewijzing: *mits dry duizend francs aen voornoemden heer Praet.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van vierduizend dry honderd veertig francs aen Mynheer Henri Verbeke, grondeigenaer te Gent.*

Zeven en twintigsten Koop: *Ene party weiland of ettingmeersch¹², gelegen als voren in de Muyschoeken, Kadastrael Sectie B No. 588, groot dry en vijftig aren vijftig centiaren, palende oost Ferdinand Wiemaes, zuid Petrus Creve, west Louis Van Goethem en Joannes Van Doorselare en noord de volgende partyen en voornoemden Petrus Wiemaes.*

In pachte by Francies Dávid aen achttien francs 's jaers met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 5.

Boomprijs: 400 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits vyf honderd francs aen denselven (heer Praet).*

Definitieve toewijzing: *mits de som van dertien honderd francs (...) aen d'heer Joseph Bernard Weemaes, veearts te Wachtebeke, koopende zoo voor eigen rekening als in naem van zyne zuster jufvrouw Isabelle Jacoba Weemaes, byzondere te Wachtebeke.*

¹² etting (van het oudere woord hettynghe) betekent zoveel als onvruchtbaar land.

Acht en twintigsten Koop: Ene party weiland met uitweg, gelegen als de vorige, Kadastrael Sectie B, Nos. 650 en 651, palende oost Het Muishoekstraetje waervan de aenpalende helft hiermedegaet, Zuid de voorgaende party en Ferdinand Wiemaes, West Joseph Van Damme en Noord Sophie Vanden Berghe, groot 53 aren 50 centiareen. In pachte by de Weduwe Francies Van Waes, aen vijftien francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 5.

Boomprijs: 900 frank.

Voorlopige toewijzing: mits vier honderd francs aen denselven.

Definitieve toewijzing: mits de som van zevenhonderd francs (...) aen d'heer Dominicus Van Waes, landbouwer te Wachtebeke, koopende in naem en voor rekening van vrouw Marie Van Hecke, weduwe van Francies Van Waes, landbouwster te Wachtebeke.

Negen en twintigsten Koop: Ene party zaeiland gelegen te Wachtebeke, in de vier uiterste, Kadastrael Sectie C No 506, groot vier en veertig aren, palende Oost Joseph De Caluwé, zuid d'Heer Leo Baecke, West de Straet met regt van uitplant en Noord Matheus Verplancke.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 13.

Boomprijs: 300 frank.

Voorlopige toewijzing: mits zes honderd francs aen voornoemden heer Matthys.

Definitieve toewijzing: mits de som van duizend veertig francs aen den heer Parys voornoemd.

Dertigsten Koop: Ene party zaeiland gelegen te Wachtebeke, in de Hoogstraet, Kadastrael Sectie C No. 664, groot twee en zeventig aren twintig centiareen, palende: Oost Louis Van Wyck, Zuid d'Hoogstraet zonder regt van uitplant, West Sebastiaen Fasseel en Noord Clémentine Van Wyck.

De landen onder de vorige twee koopen zijn in pachte by Francies Van Melkebeke, aen twee en zeventig francs zes en vijftig centimen 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 13.

Boomprijs: 130 frank.

Voorlopige toewijzing: mits twaelf honderd francs aen voornoemden heer Parys.

Definitieve toewijzing: mits negentien honderd zestig francs aen voornoemden heer Parys, koopende in naem en voor rekening van voornoemde medeverkoopster Rosalie Heyndrickx.

Een en dertigsten Koop: Een party zaeiland gelegen te Wachtebeke op Ramondshoek, Kadastral Sectie C No. 763, groot dry en zeventig aren twintig centiareen, palende oost

Antonius De Caluwe, zuid Henri en Lucie Van Goethem, West Jan Dellebulcke, en Polydore De Raveschoot en Noord de kinderen De Caluwé.

In pachte by de Kinderen van Francies De Caluwe aen acht en veertig francs zeven en negentig centimen 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 13.

Voorlopige toewijzing: *mits duizend francs aen voornoemden heer Matthys.*

Definitieve toewijzing: *mits negentienhonderd francs, aen denzelven heer Parys, koopende voor gezeide Rosalie Heyndrickx.*

Twee en dertigsten Koop: *Ene party zaeiland gelegen als de vorige, Kadastrael Sectie B, No. 1210, groot zeven en vyftig aren zestig centiaren, palende: oost Jan De Roeck, West en Noord d'Heer Buyle en Zuid de Weduwe Lieven De Mey. In pachte by Livinus Lecluse [aen vier en vyftig francs twee en veertig centimen 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig. Goedgekeurd deze verzending (Geparafeerd)]¹³.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 7.

Voorlopige toewijzing: *mits zestien honderd francs aen voornoemden heer Parys.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van vier en twintig honderd francs, aen voornoemden heer Parys.*

Dry en dertigden Koop: *Enen kapbosch gelegen te Wachtebeke, aen de Peenen goederen, Kadastrael Sectie D No. 2, groot zes en vyftig aren, vyftig centiaren, palende oost Benedictus De Buyscher, Zuid Petrus Vervaet, West Mynheer den Marquis de Courtebonne en Noord den Kalseydeweg.*

In Regie.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 14.

Boomprijs: 150 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits acht honderd francs aen sieur Jan Roets, voorzeid.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van dertien honderd vyftig francs aen sieur Dominicus Roets, landbouwer te Wachtebeke. Waarbij deze verklaarde de koop uit te voeren zo voor hem als in naem en voor rekening van zyne zusters Joanna Roets en Sophia Roets, landbouwsters te Wachtebeke.*

Vier en dertigden Koop: *a. Eene party zaeiland, gelegen te Wachtebeke, Wyk Kalve, Kadastrael Sectie D, No. 403, groot een en veertig aren zestig centiaren. - b. En ene party weiland, gelegen daer nevens, Kadastrael Sectie D No. 404, groot twintig aren, twintig centiaren palende oost Mynheer Timmermans, zuyd Francies Van den Hende en Louis Ysebaert, West den Kalseydeweg op Moerbeke en Noord de weduwe Hemelsoet. In pachte by Louis De Mey aen vier en vyftig francs twee en veertig centimen 's jaers, met regt tot den eersten October 1800 twee en zestig.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 15.

¹³ Tekst tussen vierkante haken is in de marge van de akte toegevoegd.

Boomprijs: 45 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits achttien honderd francs aen voornoemden heer Praet.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van dry duizend francs (...) aen d'heer Charles Schepens, koopman te Evergem woonende. Deze kocht het stuk niet voor zichzelf maar in naem en voor rekening van Nathalia, Eugenia, Theresia en Coleta van Acker, landbouwers te Wachtebeke.*

Vijf en dertigden Koop: *Ene party deels sperrenbosch en deels zaeiland, gelegen als voren, wyk Kalve, Kadastrael sectie D, No. 578 en 579, groot Een hectare, elf aren dertig centiaren, palende oost Jufvrouw Angeline Vanden Bergh, met het wederdeel van het straetjen lydend naer den steenweg van Moerbeke, zuid en West dezelve en Noord Joseph Vande Voorde, met het ander deel van het straetjen.*

De sperrenbosch in regie en het land in pachte by Emmanuel Van Laere aen veertig francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 16.

Boomprijs: 40 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits negen honderd francs aen denzelven (heer Praet).*

Definitieve toewijzing: *mits de som van achttien honderd francs, aen sieur Pieter De Maesschalck, landsman te Saffelaere, dewelke verklaert dezen koop gedaen te hebben in naem en voor rekening van d'heer Jan Heirman, hoefsmid te Wachtebeke.*

Zes en dertigden Koop: *Ene party ten deele Sperrenbosch en ten deele zaeiland, gelegen als de vorige in de bergen, Kadastrael Sectie B, No. 2373 en 2374, groot dry en vyftig aren dertig centiaren; palende oost Francies Van Assel, Zuid den Kalseydeweg op Moerbeke, West Joannes Heirman en Noord Francies Vandenhende. De Sperrenbosch is in regie en het [land in pachte by Jan Bauwens aen vyftig francs negen en zeventig centimen 's jaers, met regt tot eersten october 1800 twee en zestig. Goedgekeurd deze verzending (geparafeerd)]¹⁴.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 9.

Boomprijs: 20 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits negen honderd francs aen voornoemden heer Parys.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van tweeduizend vyfhonderd francs (...) aen d'heer Edouard Heirman, smid te Wachtebeke, kopende in naem en voor rekening van zyn vader voornoemde Jan Heirman, hoefsmid te Wachtebeke.*

Zeven en Dertigsten Koop: *a. Eenen sperrebosch, gelegen als den voorgaenden, Kadastrael Sectie B, No. 2366, groot zeventien aren zeventig centiaren. - In Regie, en b, Eene party zaeiland er aenpalende Kadastral Sectie B, No. 2367, groot zes en veertig aren*

¹⁴ Tekst tussen vierkante haken is in de marge van het notariëel document toegevoegd.

zestig centiareen. In pachte by Marie Theresia Ramont aen vier en vyftig francs twee en veertig centimen 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Palende dezen koop: Oost Joannes Van Doorselaere, zuyd den Kalseideweg naer Moerbeke, West Mynheer William en Domien Van Bastelaere en Noord Mynheer Franciscus D'Art.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 9.

Boomprijs: 20 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits dertien honderd francs aen voornoemden heer Van Waes.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van twee duizend zeven honderd twintig francs (...) aen Sophia Van Loo, weduwe van Francies Stoop, byzondere te Wachtebeke.*

Acht en dertigsten koop: *Ene party zaeiland, gelegen te Wachtebeke, wyk Walderdonck, op Regtstroom, Kadastrael sectie B, Nos. 3025 en 3029, groot dry en tachtig aren tien centiareen; palende: oost en noord de gemeente van Wachtebeke; west de weduwe Verschraegen en zuid den Kalseydeuweg op Selzaete.*

In pachte by Stephaen VanderGracht aen vier en vyftig francs twee en veertig centimen 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 10.

Voorlopige toewijzing: *mits tweeduizend honderd francs aen voornoemden heer Parys.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van zes en twintig honderd francs (...) aen voornoemden heer Parys, kopende voor de medegerechtigde Rosalie Heyndrickx.*

Negen en dertigden koop: *Ene party deels uitgereden sperrenbosch en deels land, gelegen als de voorgaende, Kadastrael Sectie B, No. 2154, groot veertig aren tachtig centiareen, palende oost en zuid den nieuwen Kalseydenweg naer den Overslag met regt van uytplant, west Franciscus Van Overloop en Noord Victor Bal.*

Het land is in pachte by de Kinderen Judocus Sinetor aen Dertien francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 9.

Ook hier waren er reeds wijzigingen bij de definitieve toewijzing: *dat alle goederen (...) in pachte zijn bij de kinderen Judocus Linctor aen twee en twintig francs 's jaers zonder voorwaarden.* De flinke stijging van de pachtprijs lijkt erop te wijzen dat het gerooide bos reeds in land gebracht was.

Boomprijs: 15 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits vier honderd twintig francs aen voornoemden heer Matthys.*

Definitieve toewijzing: *mits negenhonderd twintig francs (...), aen voornoemden heer Augustus Joseph Daumerie, dokter in de medicynen, gedomicilieerd te Moerbeke.*

Veertigsten koop: *Ene party zaeiland gelegen te Wachtebeke, op Ramondshoek, Kadastrael Sectie B, No. 2214, groot negen en vyftig aren tien centiareen, palende: oost den nieuwen*

Kalseydeweg naer den overslag, zuid en west Madame Cannaert en nog zuid Madame Peeters en Noord Louis Leyn.

In pachte by de Weduwe Pieter De Buck, aen vier en vyftig francs, twee en veertig centimen 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 9.

Boomprijs: 230 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits twaelf honderd francs aen voornoemden heer Van Waes.*

Definitieve toewijzing: *mits dry duizend francs (...) aen d'heer Charles Malfeson, kandidaat notaris woonende te Gent. Deze kocht ook niet in eigen naam, maar in naem en voor rekening van Mynheer Evariste Cannaert, advokaet en grondeigenaer te Gent.*

Een-en-veertigsten koop: *Ene party zaeiland, gelegen te Wachtebeke, in de Schooten, Kadastrael Sectie D Nos. 295 en 296, groot vier en vyftig aren veertig centiaren, palende: oost Frans Van Assel met het wederdeel van 't straetjen leydende naer den dam van de moervaert, zuid Augustinus Van Pottelsberghe, West denzelven en Noord Mynheer Plettinck met een Deel straetjen.*

In pachte by Maria Theresia Ramont, aen zeven en zestig francs twaelf centimen 's jaers; met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 16.

Boomprijs: 400 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits veertien honderd francs aen d' heer Jan Roets voorzeid.*

Definitieve toewijzing: *mits dry duizend dry honderd francs (...) aen voornoemde Sophie Van Loo, weduwe van Francies Stoop, byzondere te Wachtebeke.*

Twee-en-Veertigden Koop: *Enen maeimeersch gelegen te Wachtebeke achter 't Fort, Kadastral Sectie D No. 202, groot vier en negentig aren veertig centiaren, palende: oost d'heer Plettinck-Strack, Zuyd Coleta De Vos, West de volgende party en Noord Livinus Audenaert.*

In pachte by Emmanuël Persyn aen tachtig franc 's jaers, met regt tot eersten october 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 16¹⁵.

Voorlopige toewijzing: *mits zestien honderd francs aen Mynheer Matthys voornoemd.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van vierduizend zevenhonderd francs (...) aen den medeverkooper heer Benignus Parys voornoemd.*

¹⁵ De liggingsbeschrijving van de kopen 42 tot en met 45, zoals in de notariële aktie weergegeven, komt niet overeen met de kadastrale ligging zoals op kaart 16 weergegeven. Dit wordt veroorzaakt doordat op de kadastrale kaarten de windroos, wat de secties D2 en D3 betreft, foutief is weergegeven: ze is 90° gedraaid in wijzerzin. Wat betekent dat, volgens deze kaarten, de Moervaert van zuid naar noord stroomt i.p.v. van west naar oost. Op kaart 16 is het noorden juist weergegeven. Er zijn trouwens nog kadasterkaarten waarop deze fout werd gemaakt.

Dit laatste bleek niet het geval. Achteraf verklaarde dhr. Parys dat *hy de goederen beschreven onder de kopen twee en veertig, dry en veertig, vier en veertig, vyf en veertig en zes en veertig heeft aengekocht in naem en voor rekening van Mynheer Auguste Lippens, grondeigenaer en Burgemeester van Moerbeke.*

Dry-en-veertigden Koop: *Ene party zaeiland, gelegen als voren achter t'fort, Kadastral Sectie D No. 204, groot twee en tachtig aren zeventig centiareen, palende oost de voorgaende party en Livinus Audenaert zuid de twee volgende partyen, west Nathalie Van Assel, Noord dezelve Joseph Fermont.*

In pachte by Emmanuël Persyn; aen negentig francs zeventig centimen 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 16.

Voorlopige toewijzing: *mits twee duizend honderd francs aen voornoemden heer Praet.*

Definitieve toewijzing: *mits vierduizend negenhonderd veertig francs (...) aen voornoemde medeverkooper Benignus Parys.*

Zie de opmerking bij koop 42: koper was Auguste Lippens.

Vier-en-Veertigden Koop: *Ene party zaeiland gelegen te Wachtebeke, op Overlede, Kadastrael Sectie D, No. 1117, groot negen en zestig aren twintig centiareen, palende: Oost den Koop Twee-en-veertig hierboven en Coleta De Vos, Noord de voorgaende party, west de volgende party en zuid Marie De Poortere.*

In pachte by Emmanuel Persyn aan zeven en zestig francs twaelf centimen 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 16.

Voorlopige toewijzing: *mits twee duizend vyfhonderd francs aen d'heer Vital Hillaert, meester schoenmaker wonende te Wachtebeke.*

Definitieve toewijzing: *mits dry duizend zes honderd francs (...). Koper was Auguste Lippens, zoals onder koop 42 vermeld.*

Vyf en veertigden Koop: *Ene party zaeiland, gelegen als de vorige, Kadastrael Sectie D, Nos. 1114, 1115 en 1116, groot vier en vyftig aren vyftig centiareen, palende: oost voorgaende partyen, Noord Koop Dry en veertig hierboven en Nathalie Van Assel, West dezelve Nathalie Van Assel en Joannes Van Pottelsberghe met het straetjen medegaende leydende naer den Kalseydeweg en zuid Marie De Poortere. In Regie.*

Op het ogenblik van verkoop was dit land niet meer in regie maar *thans in pachte by Emmanuel Persyn, aen veertig francs 's jaers, met regt van gebruik tot Eersten October Achtien honderd twee en zestig.*

Zie de bijgevoegde kaart nr. 16.

Boomprijs: 300 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits twaelfhonderd francs aen voornoemden heer Parys.*
Definitieve toewijzing: *mits tweeduizend zeven honderd francs (...). Beide (deze en vorige) aen den heer Parys voornoemd.*

Zoals onder koop 42 vermeld was de eigenlijke koper Auguste Lippens.

Zes-en-veertigden Koop: *Ene party deels kap en boombosch en deels zaeiland gelegen als voren wyk Overlede in den Duikelbosch, Kadastrael Sectie D No. 1196, groot Een hectare, vyftig aren veertig centiaren, palende: oost Jufvrouw Pacifique Bataille, zuid en west Petrus Fermont en Noord Antonius Onghena Van Pottelsberghe.*

Den bosch is in regie en het land in pachte deels by Louis Fermont aen dry en zestig francs, deels by Charles Fermont aen Dry en dertig francs, en deels by Jan Tacq, aen veertig francs 's jaers, en met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 17.

Het gedeelte gepacht door Jan Tacq was bij de definitieve toewijzing overgenomen door Xaverius Soetaerd, dit voor dezelfde pacht prijs.

Het kap- en boombos zorgde voor een boom prijs van niet minder dan 2.595 frank!

Voorlopige toewijzing: *mits twee duizend francs aen voornoemden heer Van Waes.*
Definitieve toewijzing: *mits vierduizend francs (...) aen voornoemden heer Parys.*

Zie de opmerking bij koop 42.

Zeven en veertigden koop: *Enen maeimeersch gelegen te Wachtebeke in de Moerputten of Bommels, Kadastrael Sectie D, No. 1221, groot Een Hectare, dertien aren negentig centiaren.*

In pachte voor dry vierden deelen by Pieter Buysse aen Acht en zestig francs 's jaers met regt tot eersten October 1800 twee en zestig en het overig vierde deel in Regie.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 17.

Voorlopige toewijzing: *mits twee duizend francs aen voornoemden heer Parys.*
Definitieve toewijzing: *mits de som van vierduizend vyf honderd twintig francs (...) aen voornoemden heer Parys, koopende voor voorgenoemde vrouw Rosalia Heyndrickx, medeverkoopster.*

Acht-en-veertigden koop: *a. Ene party Kapbosch, gelegen als voren in de Moerputten of Bommels, Kadastrael Sectie D, No. 1231, groot elf aren vyftig centiaren en b, Eene party daeraen palende zaeiland, Kadastrael Sectie D No. 1232, groot veertig aren.*

In pachte by Jan Kerckaert aen Twee en twintig francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

De twee voorgaende koopen palen: oost Henri Fermont, zuid Sylvester Sinetor en het straetjen leydende naer den steenweg op Wynckel, West Mynheer William en Noord den-zelfen en Jufvrouw Marie De Bery.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 17.

Het kapbos was bij de definitieve toewijzing reeds geroid en *in land gebragt*. Van wijziging van pachter en / of pachtprijs wordt niets vermeld.

Boomprijs: 65 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits vier honderd francs aen d' heer Leo Moriau, landbouwer te Wachtebeke.*

Definitieve toewijzing: *mits de som van negenhonderd tachtig francs (...) aen Mynheer Joseph Claes, byzondere te Gent, dewelke verklaert dadelyk te koopen in naem en voor rekening van Mynheer Guillaume William De Meulemeester, grondeigenaer te Gent.*

Negen en veertigden koop: *Enen sperrenbosch gestaen en gelegen te Wachtebeke, wyk Walderdonck, Kadastrael Sectie A, No. 948, groot zes en veertig aren zestig centiaren palende: oost Catharina VandeSlyke, zuid Louis De Clercq, west Mynheer Aimé Van Rullen en Noord denzelven. In regie.*

Zie de bijgevoegde kaarten nrs. 2 en 3.

Voorlopige toewijzing: *mits vierhonderd twintig francs aen denzelven.*

Definitieve toewijzing: *mits vyf honderd zestig francs (...) aen voornoemden Leo Moriau, landbouwer wonende te Wachtebeke.*

Vijftigden koop: *A. Enen kap en sperrenbosch, gelegen als den vorigen, Kadastrael Sectie A, No. 969, groot twee en zestig aren dertig centiaren. - en B, Ene party zaeiland daernevens gelegen. Kadastrael Sectie A, No. 970, groot vier en twintig aren; vyftig centiaren, palende: Oost Louis De Clercq, en Petrus Vandavelde, zuid den Kalseydeweg op Selzaete met regt van uytplant, West en Noord Theodore Bracke.*

Het bosch is in regie en het land in pachte by de Gebroeders DeNeve aen vyf en twintig francs 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaarten nrs. 2 en 3.

Boomprijs: 350 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits duizend francs aen Mynheer Praet voorzeid.*

Definitieve toewijzing: *mits mits de som van achttien honderd twintig francs (...) aen Mynheer César Nicolas Daumerie, grondeigenaer te Moerbeke.*

Een en vijftigden koop: *Ene party zaeiland, gelegen te Wachtebeke, in de Leeningen, Kadastrael sectie A, Nos. 1325 en 1326, groot twee en zeventig aren negentig centiaren, palende: oost Auguste De Mets, zuid Leo Bracke, West Petrus Rombaut en Pieter Vandavelde en Noord Weduwe Bruno Carnoy en de Weduwe De Smaele.*

In pachte by Charles Roels, aen vier-en-vyftig francs twee en veertig centimen 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 3.

Boomprijs: 130 frank.

Voorlopige toewijzing: *mits duizend francs aen denzelven* (heer Praet).

Definitieve toewijzing: *mits achttien honderd vyftig francs (...) aen voornoemden medeverkooper heer Parys.*

Twee en Vijftigden Koop: *Ene party zaeiland, gelegen te Wachtebeke in de Waterbosschen, Kadastrael Sectie A, No. 1542, Groot Een en zestig aren tachtig centiaren, palende: Oost Juffrouw Carolina Van Wyck en Joseph Fermont, Zuyd Henri Fermont, West Pieter De Cock en Noord William De Meulemeester en d'Heer Van Rullen.*

In pachte by Edouard DeWaele, aan Twee en zeventig francs zes en vyftig centimen 's jaers, met regt tot eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 4.

Voorlopige toewijzing: *mits veertien honderd francs aen voornoemden heer Parys.*

Definitieve toewijzing: *mits twee duizend zeventien honderd francs (...) aen voornoemden heer Parys.*

Dry en vyftigden Koop: *Ene party deels kap- en sperrenbosch en deels land, gelegen te Wachtebeke, in de Bokstallen aen de verbeelde straet, Kadastrael sectie A, No. 1561, groot Een en zestig aren, zestig centiaren, palende: Oost Joseph Fermont, Zuid Petrus Beyaert, West denzelven en Noord Edouard Lemmens.*

Den bosch is in Regie en het land in pachte by Xaverius Soetaert aen dertien francs vyftig centimen 's jaers, met regt tot Eersten October 1800 twee en zestig.

Zie de bijgevoegde kaart nr. 4.

Bij de definitieve toewijzing was de pachtprijs reeds iets verhoogd, hij bedroeg toen namelijk vijftien frank en vijftig centiemen.

Voorlopige toewijzing: *mits zes honderd francs aen denzelven* (heer Parys).

Definitieve toewijzing: *mits vyftien honderd francs (...) aen voornoemden heer Parys, medeverkooper.*

Vier en Vyftigden Koop: *Ene party land, gelegen te Wachtebeke, Wyk Walderdonck in 't Kwartier Regtstroo, groot omtrent zeven en vyftig aren, palende: Oost Jan Fermont, Zuyd met eenen uitweg aen den steenweg naer Selzaete, west (...) weduwe Van Lemmens en Kinderen, en Noord Francis Van Assel; Sectie B, Nos. 2037, 2038 en 2039, groot by Kadaster 54 aren 80 centiaren.*

In eeuwigdurenden ceynspacht by den mulder Augustin David, mits vyf en veertig francs twee en zeventig centimen 's jaers, vallende telken zevenden Maert, Ingevolge akte verleden voor den Notaris Alexander Siederic te Assenede van date zevenden Maert 1800 Vier:

Zie de bijgevoegde kaart nr. 10.

Voorlopige toewijzing: *mits achthonderd francs aen denzelven* (heer Parys).

Definitieve toewijzing: *mits de som van elf honderd veertig francs (...) aen Augustin David, mulder te Wachtebeke, actuelen cynspachter.*¹⁶

Dhr. Parys zou op het einde van de eerste verkoopdag verklaren dat hij de derde koop evenals de vijfde, zesde, zevende, twaalfde, vijftentwintigste, negenentwintigste, tweeëndertigste, eenenvijftigste, tweeënvijftigste en drieënvijftigste gedaan heeft zowel voor eigen rekening als voor zijn huisvrouw Marie-Thérèse Heyndrickx. Beide waren gezamenlijk gerechtigd voor twee negende delen van de erfenis.

Tot zover de verkoop van de 54 loten gelegen te Wachtebeke. Netjes opgeteld, boomprijs inbegrepen, komen we aan een totale verkoopprijs van 126.840 frank, verdere kosten niet inbegrepen.

2. DE ZAAILANDEN

De percelen zaailand vormen veruit de meerderheid van de kopen. Het ligt in onze bedoeling van deze percelen de verkoop- en pachtprizen eens nader te bekijken. Het verkochte weiland en bos komt in te geringe mate voor om daaruit definitieve conclusies te kunnen trekken.

Uit de beschrijving van de vierenvijftig kopen blijkt dat ze niet alle bruikbaar zijn voor deze studie. Zoals gezegd komen weiland en bos niet in aanmerking. Verder dienen van de betrokken percelen zaailand natuurlijk de pacht- en verkoopprijs gekend te zijn en dit is niet altijd het geval. Sommige kopen bestaan immers uit een samenstelling van meerdere percelen die niet alle van dezelfde aard zijn, zodat we tot een combinatie van zaailand met weiland komen, of zaailand met bos, samenstellingen die in hun geheel zijn verkocht. Omdat de verkoopprijs van het zaailand alleen in dergelijke gevallen niet gekend is zijn deze kopen evenmin bruikbaar. Eén en ander leidt er toe dat, van de oorspronkelijke vierenvijftig kopen, er slechts negenentwintig in aanmerking komen voor onze verdere studie. Van deze negenentwintig zijn er dan nog vijf waarvan wel de verkoopprijs maar niet de pachtprijs bekend is. Van de kopen drie en vier, die aaneengrenzende percelen polderland betreffen, kennen we niet de individuele pachtprizen maar wel de gezamenlijke. Deze hebben we als één gezamenlijk perceel in rekening gebracht; dit was de enige mogelijkheid om ook percelen polderland bij deze studie te kunnen betrekken.

¹⁶ Augustin David bleek de enige te zijn van de aanwezige kopers die verklaard den koop te aenvaerden en op aenzoek heeft hy verklaerd niet te kunnen naemtekenen als ongeletterd zynde. Of er nog effectieve ongeletterde kopers waren is niet uitgesloten: het kon een reden zijn om een plaatsvervanger te sturen, alhoewel dit zeker niet voor allen geldt!

Tabel 1: Zaailanden De Mey: pacht- en verkoopprijzen

Koop	Ligging	Opp (ha)	Eerste toewijzing	Pachtprijs	Verkoop-prijs	Pacht /ha	Verkoopprijs /ha	Verhouding verkoopprijs pacht	Verhouding verkoopprijs eerste toew.	Koper (*)
1	Polder	0,6390	1000		2200		3.443		2,2	
3	Polder	0,5250	1000	87,07	1900	85,95	3.619	43,18	1,9	
4	Polder	0,4880	1000		1860		3.811		1,86	G
9	Bovenhoek	0,9670	1500	66	2560	68,25	2.647	38,79	1,71	
10	Bovenhoek	0,4720	150	18	1220	38,14	2.585	67,78	8,13	G
11	Bovenhoek	0,5090	400	22	740	43,22	1.454	33,64	1,85	
12	Bovenhoek	0,6480	900	24	1380	37,04	2.130	57,5	1,53	
15	Muishoeken	0,4840	400	27,2+25	700	107,85	1.446	13,41	1,75	
16	Muishoeken	0,3820	500	34,46	1100	90,21	2.880	31,92	2,2	
17	Rode Moeren	0,4820	300	18	460	37,34	954	25,56	1,53	G
19	Ramonshoek	0,5220	1300	54,42	2420	104,25	4.636	44,47	1,86	
20	Langelede	0,5380	1000	43,53	2100	80,91	3.903	48,24	2,1	G
22	Venne	0,8090	800	35	1760	43,26	2.176	50,29	2,2	
25	Ramonshoek	0,7990	1200	50,79	1640	63,57	2.053	32,29	1,37	
26	Muishoeken	0,96	3000	100	4340	104,17	4.521	43,4	1,45	
29	Vier Uitersten	0,44	600		1040		2.346		1,73	
30	Hoogstraat	0,7220	1200		1960		2.715		1,63	
31	Ramonshoek	0,7320	1000	48,97	1900	66,9	2.596	38,8	1,9	
32	Ramonshoek	0,5760	1600	54,42	2400	94,48	4.167	44,1	1,5	
38	Rechtstro	0,8310	2100	54,42	2600	65,49	3.129	47,78	1,24	
39	Bisoppen (?)	0,4080	420	22	920	53,92	2.255	41,82	2,19	
40	Ramonshoek	0,5910	1200	54,42	3000	92,08	5.076	55,13	2,5	
41	Schote	0,5440	1400	67,12	3300	123,38	6.066	49,17	2,36	
43	Overlede fort	0,8270	2100	90,7	4940	109,67	5.973	54,47	2,35	
44	Overlede	0,6920	2500	67,12	3600	96,99	5.202	53,64	1,44	
45	Overlede	0,5450	1200	40	2700	73,39	4.954	67,5	2,25	
51	Lening	0,7290	1000	54,42	1850	74,65	2.538	33,99	1,85	
52	Waterbossen	0,6180	1400	72,56	2700	117,41	4.369	37,21	1,93	
54	Rechtstro	0,5480	800	45,72	1140	83,43	2.080	24,93	1,43	G

(*) G = gekocht voor eigen gebruik

Tabel 1 geeft een totaaloverzicht van de in aanmerking genomen kopen. Behalve de pachten verkoopprijzen is ook nog het bedrag van de eerste toewijzing opgenomen en, in de laatste kolom, een aanduiding die aangeeft dat de aankoper in de toekomst het land vermoedelijk zelf ging uitbaten. In feite betekent dit dat de aankoper geen grondeigenaar, rentenier, ... was, maar een landbouwer, bakker, hoefsmid, ... waarvan we kunnen aannemen dat zij, na hun hoofdactiviteit, ook nog een kleine boerderij uitbaatten zoals dat toen - en nog lang daarna - veelvuldig voorkwam. Opmerkelijk is wel dat slechts één pachter het land aankoopt dat hij bewerkt en het betreft dan nog een speciaal geval, namelijk de molenaar Augustin David. Uit het kadastraal plan blijkt immers dat de molenberg en het woonhuis zich op het verkochte perceel bevonden, zij het onder andere kadastrale nummers (respectievelijk de nrs. 2038 en 2039).

De verkoopprijs van een perceel wordt door diverse factoren bepaald, toen zowel als vandaag. Ten eerste is er de grootte. Om deze factor weg te werken wordt er met de berekende prijzen per hectare gewerkt; deze zijn dan ook in tabel 1 opgenomen. Verder is er de kwaliteit van het land zelf. Dit kan de verwachting opwekken dat de percelen gelegen in Wachtebeke polder het duurst verkocht werden, maar, zoals zal blijken, dit was niet het geval. Er spelen immers een groot aantal persoonsgebonden factoren mee. Men kan een perceel willen kopen omdat het dicht bij de eigen hoeve ligt, wat uiteraard slechts geldt indien men het aankoopt voor eigen uitbating. Het kan grenzen aan een reeds bestaand eigendom van de koper, wat bij deze verkoop een paar maal voorkomt. En verder zijn er nog diverse wat we gevoelsfactoren zullen noemen, die tot overmatig opbieden kunnen leiden. Om van het resultaat van deze diverse factoren een idee te krijgen hebben we in tabel 1 ook de prijs van de eerste toewijzing opgenomen. De verhouding tussen uiteindelijke absolute verkoopprijs en de prijs van de eerste toewijzing kan een idee geven van de mate waarop op een koop geboden is. Deze verhouding is eveneens in tabel 1 opgenomen.

Uit de tabel blijkt dat de verkoopprijs per hectare van de diverse kopen zaailand sterk uiteen kan lopen: van minder dan 1.000 fr/ha tot meer dan 4.000 fr/ha. Zelfs de 6.000 fr/ha wordt bereikt. Om na te gaan of we niet van een gemiddelde¹⁷ verkoopprijs kunnen spreken hebben we het ganse bereik tussen 1.000 en 4.000 frank/ha ingedeeld in intervallen van 250 fr. Tabel 2 geeft het resultaat hiervan weer.

Tabel 2: opsplitsing van de verkoopprijzen

Verkoopprijs in fr/ha	Koop nr.	Aantal
<= 1000	17	1
>1000 - 1250		0
>1250 - 1500	11, 15	2
>1500 - 1750		0
>1750 - 2000		0
>2000 - 2250	12, 22, 25, 54	4
>2250 - 2500	29, 39	2
>2500 - 2750	9, 10, 30, 31, 51	5
>2750 - 3000	16	1

¹⁷ Eigenlijk dienen we van mediaan te spreken, d.w.z. deze verkoopprijs waarbij al de andere prijzen voor de helft onder en voor de helft boven dit bedrag liggen. Tabellen 2, 3, 4 en 5 zijn een vorm van wat men in de statistiek een histogram noemt.

>3000 - 3250	38	1
>3250 - 3500	1	1
>3500 - 3750	3	1
>3750 - 4000	4, 20	2
>4000	19, 26, 32, 40, 41, 43, 44, 45, 52	9

Uit deze tabel komt een eigenaardigheid naar voor. Enerzijds lijkt het erop dat de normale prijs voor zaailand tussen de 2.000 en 2.750 fr/ha ligt. Anderzijds stellen we vast dat niet minder dan 9 kopen van de hand gegaan zijn voor meer dan 4.000 fr/ha. En daar zijn de percelen gelegen in de polder zelfs niet bij, met andere woorden: het betreft nog niet de beste gronden. Opvallend is ook dat geen enkel van deze 9 kopen gekocht is door iemand die ze wil uitbaten voor eigen gebruik: het betreft uitsluitend grondbezitters. Van echte beleggers die uit zijn op rendement moeten we hier niet spreken, zoals verder zal blijken. En deze moeten van in het begin bereid geweest zijn een dergelijk hoge prijs te betalen. Het bewijs hiervoor vinden we in het feit dat sommige kopers - bijvoorbeeld burgemeester Lippens - met een afgevaardigde werkten, waarvan we redelijkerwijze kunnen aannemen dat hem een (hoge) limietprijs gesteld was.

Genoemde hoge verkoopprijzen zijn ook niet alle het gevolg van overmatig bieden. Dit blijkt uit tabel 3, die de verhouding weergeeft tussen de definitieve verkoopprijs en de prijs van de eerste toewijzing.

Tabel 3: verhouding verkoopprijs / eerste toewijzing

Verhouding	Koop	Aantal
1,2 - 1,3	38	1
>1,3 - 1,4	25	1
>1,4 - 1,5	26, 32, 44, 54	4
>1,5 - 1,6	12, 17	2
>1,6 - 1,7	30	1
>1,7 - 1,8	9, 15, 29	3
>1,8 - 1,9	3, 4, 11, 19, 31, 51	6
>1,9 - 2	52	1
>2 - 2,1	20	1
>2,1 - 2,2	1, 16, 22, 39	4
>2,2 - 2,3	45	1
>2,3 - 2,4	41, 43	2
>2,4 - 2,5	40	1
>2,5	10	1

Van de kopen 40, 41, 43 en 45 die aan meer dan 4.000 fr/ha zijn verkocht kunnen we inderdaad zeggen dat er blijkbaar goed is op geboden: de eindprijs was meer dan het dubbel van de prijs van de eerste toewijzing. Maar voor de kopen 26, 32, 44 die eveneens duur werden verkocht geldt dit zeker niet.

Wat de pachtprizen betreft gaan we op dezelfde wijze te werk als voor de verkoopprijzen. Ook hier wordt een ruime variatie vastgesteld: van ca. 40 fr/ha tot boven de 120 fr/ha. Een

overzicht wordt gegeven in tabel 4. De kopen 3 en 4, gelegen in Wachtebeke polder, betreffen aaneensluitende percelen (zie kaart 11). Ze werden gezamenlijk verpacht. Om ook deze polderpercelen in rekening te kunnen brengen worden ze, zoals hoger vermeld, in de tabel als 1 perceel beschouwd.

Tabel 4: uitsplitsing van de pachtprizen

Pachtprijs in fr/ha	Kopen	Aantal
<=30	-	0
>30 - 40	10, 12, 17	3
>40 - 50	11, 22	2
>50 - 60	39	1
>60 - 70	9, 25, 31, 38	4
>70 - 80	45, 51	2
>80 - 90	20, 54, (3+4)	3
>90 - 100	16, 32, 40, 44	4
>100 - 110	19, 26, 43	3
>110 - 120	15, 52	2
>120 - 130	41	1

De spreiding in prijzen is hier zo sterk dat we niet van een “normale” pachtprijs per hectare kunnen spreken. Opvallend is ook dat de poldergronden lang niet het duurst verpacht worden: ze behoren integendeel tot de middenmoot. De hoogste pachtprizen worden betaald voor de percelen gelegen op Ramonshoek, Overlede Fort en de Muishoeken, deze laatste dan wel met uitzondering van koop 15 die dan weer een lage pachtprijs kent. Genoemde percelen werden ook duur verkocht. Absolute topper is het land gelegen in Schote: 123,38 fr/ha. Dit kende ook de hoogste verkoopprijs: 6.066 fr/ha. Ook koop 52, gelegen in de Waterbossen, kende een hoge pachtprijs. Of al deze percelen, vergeleken met de andere, deze hoge prijs waard waren is maar de vraag.

Men kan zich de vraag stellen of de kopers, vooral diegenen die de hoogste prijzen betaalden, zich hebben afgevraagd of hun koop wel rendabel was, Althans, zoals wij vandaag dit zien. Met andere woorden: of de pachtprijs wel evenredig was met de verkoopprijs. Daarom werd voor alle beschouwde kopen de verhouding tussen verkoopprijs en pachtprijs berekend. Tabel 5 geeft deze resultaten weer. Er moet hier wel op gewezen worden dat het de pachtprizen van voor de verkoop betreft: het is ons niet bekend of de nieuwe eigenaars deze ongewijzigd hebben gelaten.

Tabel 5: verhouding tussen verkoop- en pachtprijs

Verkooppr/pachtpr	Kopen	Aantal
10 - 15	15	1
>15 - 20		0
>20 - 25	54	1
>25 - 30	17	1
>30 - 35	11, 16, 25, 51	4
>35 - 40	9, 31, 41, 52	4
>40 - 45	19, 26, 32, (3+4)	4

Verkooppr/pachtpr	Kopen	Aantal
>45 - 50	20, 38, 41	3
>50 - 55	22, 43, 44	3
>55 - 60	12, 40	2
>60 - 65		0
>65 - 70	10, 45	2

Uit deze tabel kunnen we slechts één conclusie trekken: de kopers waren duidelijk niet uit op een rendabele opbrengst. We laten hier wel de kopers voor eigen rekening buiten beschouwing. (Groot-) grondbezit was het doel. Dit hoeft ons niet te verbazen. Onze samenleving was toen nog hoofdzakelijk agrarisch en in een agrarische maatschappij geldt de regel dat, wie de grond bezit, ook de macht heeft. Grondeigenaar zijn was toen een symbool van rijkdom, het verleende een status van macht. Het opdoeken van het Ancien Regime door de Franse revolutie, dat nochtans gepaard ging met het instellen van hoge grondbelastingen, had daar blijkbaar geen verandering in gebracht, ook al omdat deze belastingen later werden afgebouwd. Er waren trouwens weinig alternatieven. Pas de toenemende industrialisatie vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw, gekoppeld aan stijgende belastingen op grondeigendommen, zou hierin definitief verandering brengen. Vooral de laatstgenoemde factor zorgde ervoor dat het tenslotte toch voordeliger bleek zijn kapitaal te beleggen in industriële activiteiten dan in gronden.

3. NAAMLIJST

Als afsluiter geven we hier nog de verzamellijst van alle gevonden namen in de bovenstaande tekst. Naast naam en voornaam wordt, indien hij in de tekst vermeld wordt, het beroep aangegeven en, in de vierde kolom, het nummer van de koop (of kopen) waarin de naam voorkomt.

Hierbij is wel enige voorzichtigheid geboden. We hebben er reeds op gewezen dat er vrij slordig omgesprongen is met de schrijfwijze van de namen. Verder wordt soms enkel de familienaam vermeld, zodat het niet duidelijk is of, in het geval deze naam meerdere malen voorkomt, het wel dezelfde persoon betreft. Soms wordt aan dit euvel verholpen doordat erbij gevoegd staat “voornoemd”. Toch zullen eventuele genealogen op hun hoede moeten zijn!

Naam	Voornaam	Beroep	Koop
Audenaerde	Hippolyte		12
Audenaerde	Pieter		6
Audenaert	Livinus		42, 43
Baecke	Leo		29
Baert	Augustinus		20
Bal	Victor		39
Bataille	Pacifique		46
Bauwens	Jan		36
Beyaert	Petrus		53
Bogaert	Pieter		10
Boone	Charles	Landbouwer	10

Naam	Voornaam	Beroep	Koop
Boone	Jan (Weduwe van)		8, 10
Boone	Joannes		23
Bosschaerts	Adolphus Jacobus	Notaris	(Inleiding)
Bracke	Leo		51
Bracke	Theodore		50
Buyle			32
Buyse	Pieter		47
Cannaert	Evariste	Advokaat	40
Cannaert			20, 40
Carnoy	Bruno (weduwe van)		51
Claes	Joseph		48
Claeys	Felicien		19, 25
Creve	Petrus		27
D'Art	Franciscus		37
Daumerie	Augustus Joseph	Dokter	24, 39
Daumerie	César Nicolas	Grondeigenaar	50
David	Augustin		54
David	Francies		27
De Bery	Marie		48
De Beucker	Joannes Bernardus Henricus		15
De Blicck	Macharius		12
De Brouwer	Joannes Cornelis		9
De Brouwere	Antonius		15
De Buck	Pieter		40
De Buysscher	Benedictus Jan	Koopman	13, 33
De Caluwe	Antonius		31
De Caluwe	Joseph		12, 29
De Caluwe		Landbouwer	17
De Caluwé	(kinderen)		31
De Caluwé	Francies		31
De Clercq	Liyinus		8
De Clercq	Louis		49, 50
De Clercq	Petrus	Landbouwer	4
De Cock	Pieter		52
De Cock	Séraphina		17
de Courtebonne			14, 33
De Letter	Joannes		19
De Letter	Joseph		23
De Letter	Matheus		15
De Looze			9
De Maesschalck	Pieter	Landsman	35
De Meersman	Charles		1
De Mets	Auguste		51
De Mets	Ivo	Zandmijner	18
De Mets	Joseph (kinderen)		25
De Meulemeester	Guillaume William	Grondeigenaar	48
De Meulemeester	William		52

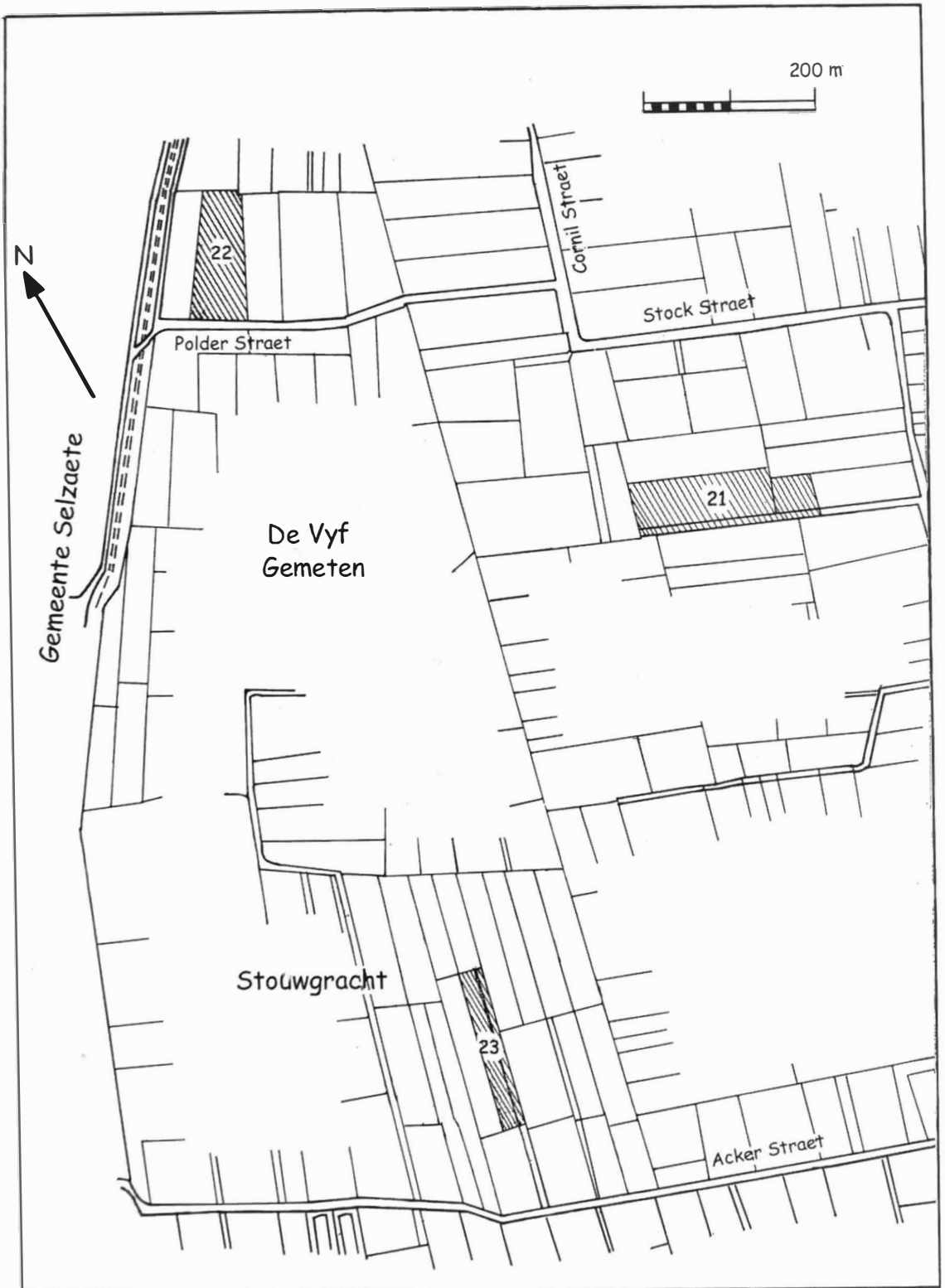
Naam	Voornaam	Beroep	Koop
De Mey	Francisca Antonia		(Inleiding)
De Mey	Joannes Carolus	Ontvanger	(Inleiding)
De Mey	Lieven		32
De Mey	Louis		34
De Necker			8
De Neve	Vital		2, 4
De Pauw	Petrus		22
de Poorter	Pieter		18
De Poortere	Marie		44, 45
De Raveschoot	Polydore		16, 31
De Reu	Petrus		24
De Roeck	Jan		32
De Smaele			51
De Smet	Franciscus		20
De Sutter			8
De Viron			2
De Vos	Coleta		42, 44
De Wever	Petrus		21
Delacourt	Leopold	Bakker	8
Dellaert			17, 20, 21
Dellebulcke	Jan		31
DeNeve	(Gebroeders)		50
DeWaele	Edouard		52
D'Hert	Francies		16, 17
D'Hert	Leo		11
D'hont	Leo		12
Dierickx	Antonius		7
Dierickx			15
Dutry	Louis (Weduwe van)		11
Dutry	Victor	Dokter	11, 16
Dutry			16
Fasseel	Sebastiaen		30
Fermont	Charles		46
Fermont	Henri		48, 52
Fermont	Jan		53, 54
Fermont	Joseph		20, 43, 52, 53
Fermont	Louis		46
Fermont	Petrus		46
Geeraert	(kinderen)		25
Gentbrugge			22
Ghesquière	Joannes		24
Gucquier			10, 11
Gysel	Engelbert (Kinderen van)		18
Hamerlinck	Jacobus		24
Heirman	Edouard	Smid	36
Heirman	Jan	Hoefsmid	35, 36
Heirman	Joannes		36

Naam	Voornaam	Beroep	Koop
Hemelsoet	(weduwe)		34
Hesters	(Gebroeders)		21
Hesters	Angelus	Landbouwer	21
Hesters	Joannes Baptiste	Landbouwer	21
Hesters	Livinus		17
Heyndrickx	Marie Rosalie (Rosalia)		(Inleiding), 9, 19, 30, 31, 38, 47
Heyndrickx	Marie Thérèse		(Inleiding)
Hillaert	Vital	Schoenmaker	44
Kerckaert	Jan		48
Lecluse	Livinus		32
Lemmens	Edouard		20, 53
Leroux	Henri (Weduwe van)		25
Leyn	Louis		40
Linctor	Judocus		39
Lippens	Auguste	Burgemeester	42
Lippens	Eugène		19
Lippens			11
Malfeson	Charles	(kandidaat) notaris	40
Matthys	Josephus	Grondeigenaar	12, 14, 29, 31, 39,42
Meersman			3
Melsen	Franciscus		9
Mollevel	Francis		17
Moriau	Leo	Landbouwer	18, 48, 49
Nuyts	(Erven)		3, 4
Parys	Benignus	Administrateur	(Inleiding), 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 15, 19, 23, 25, 29, 30, 31, 32, 36, 38, 42, 43, 45, 46, 47, 51, 52, 53, 54
Peeters			18, 40
Persyn	Emmanuël		42, 43, 44, 45
Plettinck			41
Plettinck-Strack			17, 24, 42
Praet	Joseph	Grondeigenaar	3, 7, 20, 21, 26, 27, 34, 35, 43, 50, 51
Ramont	Marie Theresia		37, 41
Roels	Charles		51
Roets	Dominicus	Landbouwer	33
Roets	Jan	Landbouwer	13, 33, 41
Roets	Joanna	Landbouwster	33
Roets	Pieter		13
Roets	Sophia	Landbouwster	33
Rombaut	Petrus		51
Sartel			3
Schabyn	Petrus		26
Schepens	Charles	Koopman	34

Naam	Voornaam	Beroep	Koop
Schepens	Pieter Jan	Notaris	1
Siederic	Alexander	Notaris	54
Sinetor	Judocus (kinderen)		39
Sinetor	Sylvester		48
Soetaerd (Soetaert)	Xaverius		46, 53
Soinne	Emile	Notaris	(Inleiding)
Stockman	Donatus		18
Stoop	Francies		37, 41
Swartelé	Livinus		21
Tacq	Jan		11, 46
Thoorens	Jacobus	Koopman	23
Thoorens	Julia	Eigenaarster	23
Thoorens	Leo		19
Timmerman	Jan Baptiste (kinderen van)		23
Timmermans			34
Vael	Francis	Landbouwer	2
van Acker	Coleta	Landbouwster	34
van Acker	Eugenia	Landbouwster	34
Van Acker	Leo		18, 20
van Acker	Nathalia	Landbouwster	34
Van Acker	Regine		15
van Acker	Theresia	Landbouwster	34
Van Assel	Francis (Francies)		36, 54
Van Assel	Frans		41
Van Assel	Nathalie		43, 45
Van Bastelaere	Domien		37
Van Bastelaere	Petrus		19
Van Bastelaere	Pieter		19
Van Bastelaere	William		37
Van Brussel	Augustin		1
Van Damme	Bruno		18
Van Damme	Joseph		28
Van de Wattyne		Notaris	(Inleiding)
Van den Berghe	Colette		11, 16
Van den Hende	Francies		34
Van Doorselaere	Joannes		26, 27, 37
Van Goethem	Henri		31
Van Goethem	Louis		27
Van Goethem	Lucie		31
Van Hecke	Engel		23
Van Hecke	Marie	Landbouwster	28
Van Hecke	Sophie		7, 23
Van Himme	Louis	Landbouwer	22
Van Laere	Emmanuel		35
Van Lemmens	(weduwe en kinderen)		54
Van Loo	Sophia (Sophie)		37, 41
Van Melkebeke	Francies		30

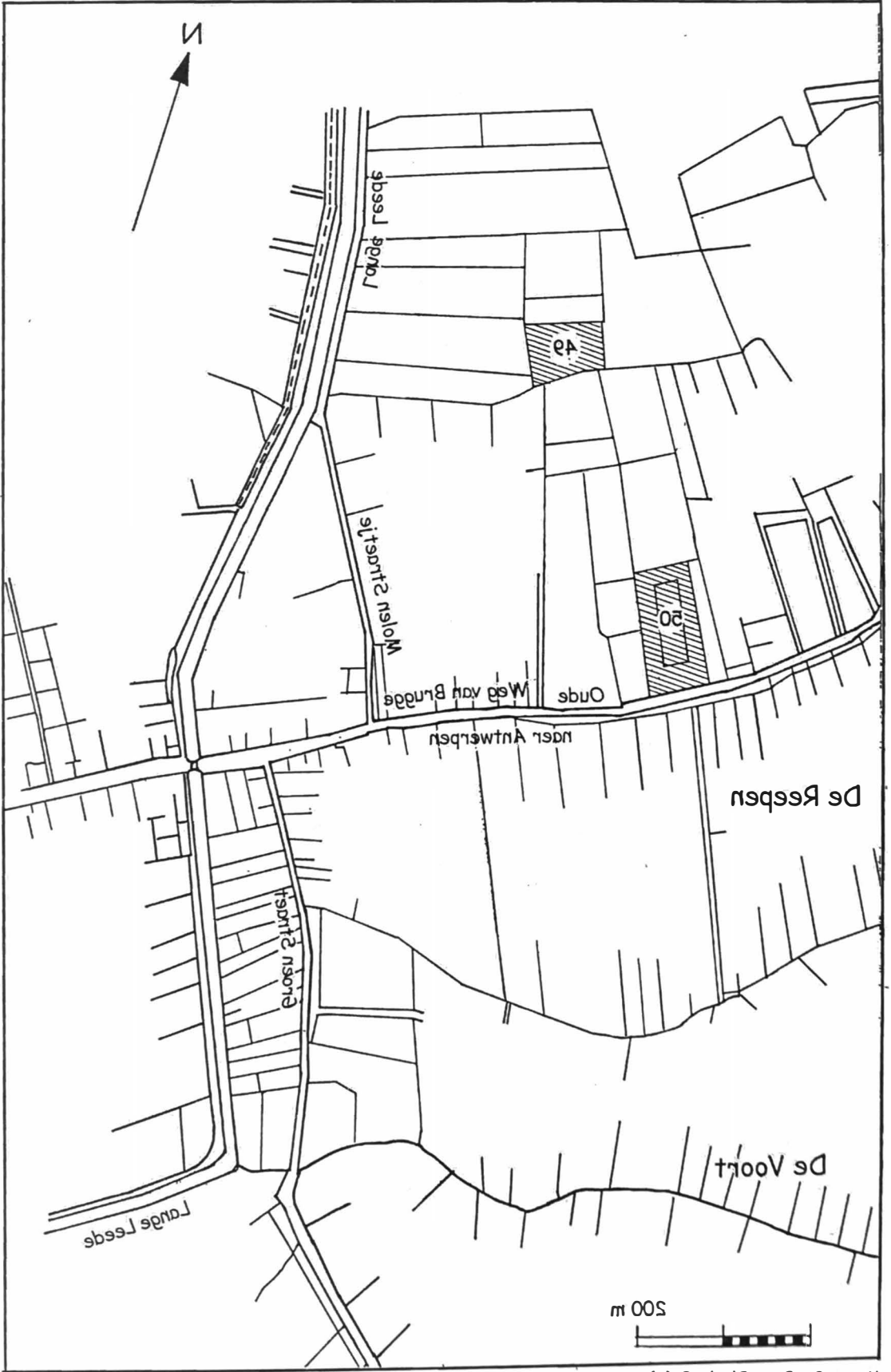
Naam	Voornaam	Beroep	Koop
Van Mossevelde			17
Van Overloop	Franciscus		39
Van Overloop		Dokter	10
Van Pottelsberghe	(Erven)		18
Van Pottelsberghe	Antonius Onghena		46
Van Pottelsberghe	Auguste		18, 21
Van Pottelsberghe	Augustinus		41
Van Pottelsberghe	Joannes		45
Van Puyvelde	Petrus		15
Van Rullen	(Erven)		9
Van Rullen	Aimé		49
Van Rullen			52
Van Waes	Dominicus	Landbouwer	28
Van Waes	Francies (weduwe van)		28
Van Waes	Karel (Charles)	Burgemeester	(Inleiding), 1, 8, 11, 24, 37, 40, 46
Van Wyck	Carolina		52
Van Wyck	Clementine		30
Van Wyck	Louis		26, 30
Vande Putte	Ivo		7
Vande Voorde	Joseph		35
Vanden Bergh	Angeline		35
Vandenbergh	Sophie		21, 28
Vandenhende	Francies		36
Vander Gracht			18
VanderGracht	Stephaen		38
VandeSlyke	Catharina		49
Vandesteene	Jacobus		14
Vandevelde	Petrus		50
Vandevelde	Pieter		51
Venneman	Pætronille		22
Verbeke	Henri	Grondeigenaar	26
Verbrugge			4
Verbruggen	Petrus		2
Vereecken	Julie		14
Verplancke	Antonius		22
Verplancke	Matheas		12
Verplancke	Matheus		29
Verplancke	Mathieu		11
Verplancke			24
Verschraegen	(Weduwe)		38
Verschraegen		Dokter	17
Vervæet	Petrus		33
Weemaes	Isabelle Jacoba		27
Weemaes	Joseph Bernard	Veearts	27
Wiemaes	Ferdinand		27, 28
Wiemaes	Petrus		27

Naam	Voornaam	Beroep	Koop
Willems	Augustus		24
William			48
Ysebaert	Louis		34

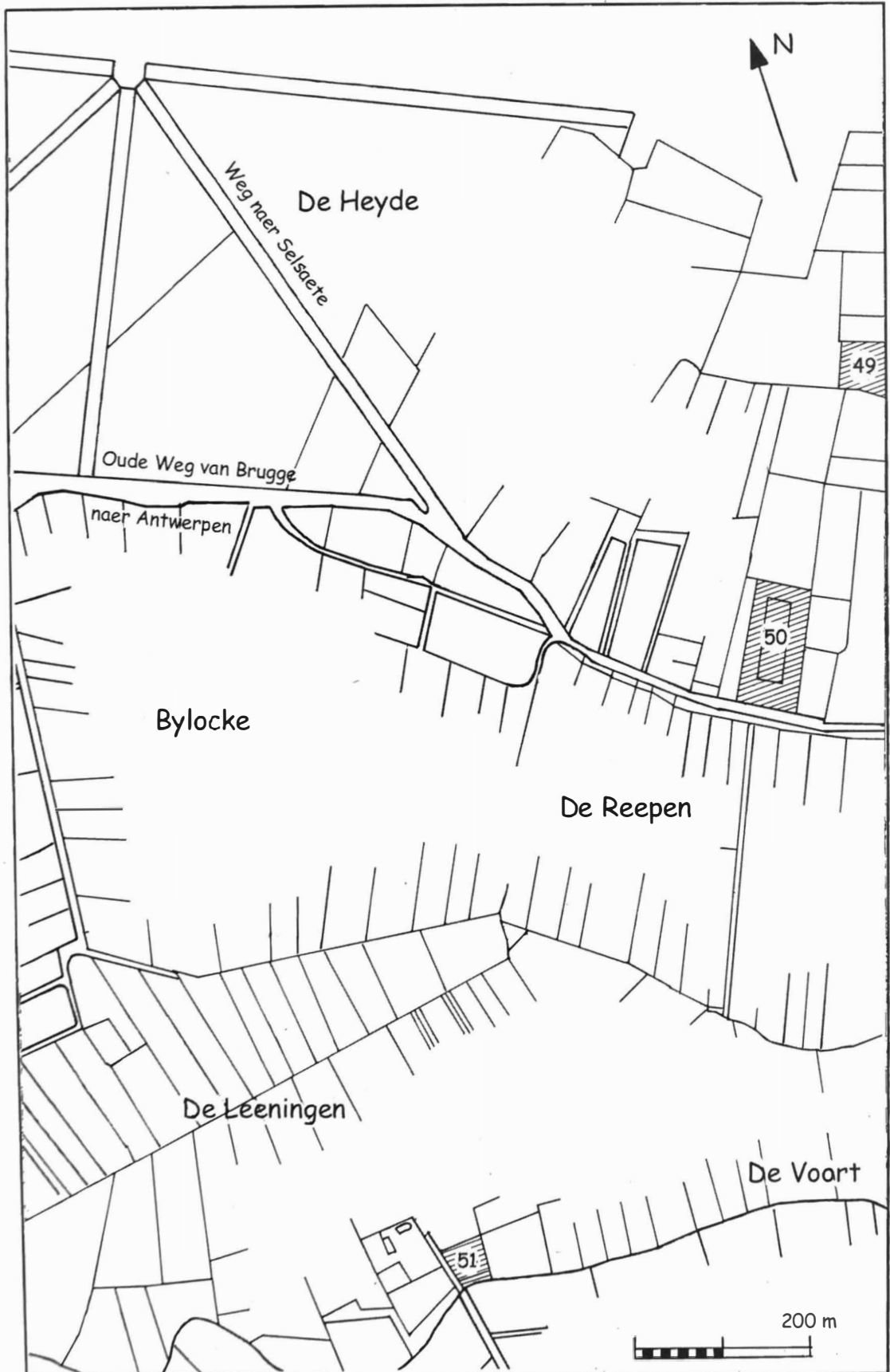
Kaart 1 - Popp blad A1

LDMA - 2001

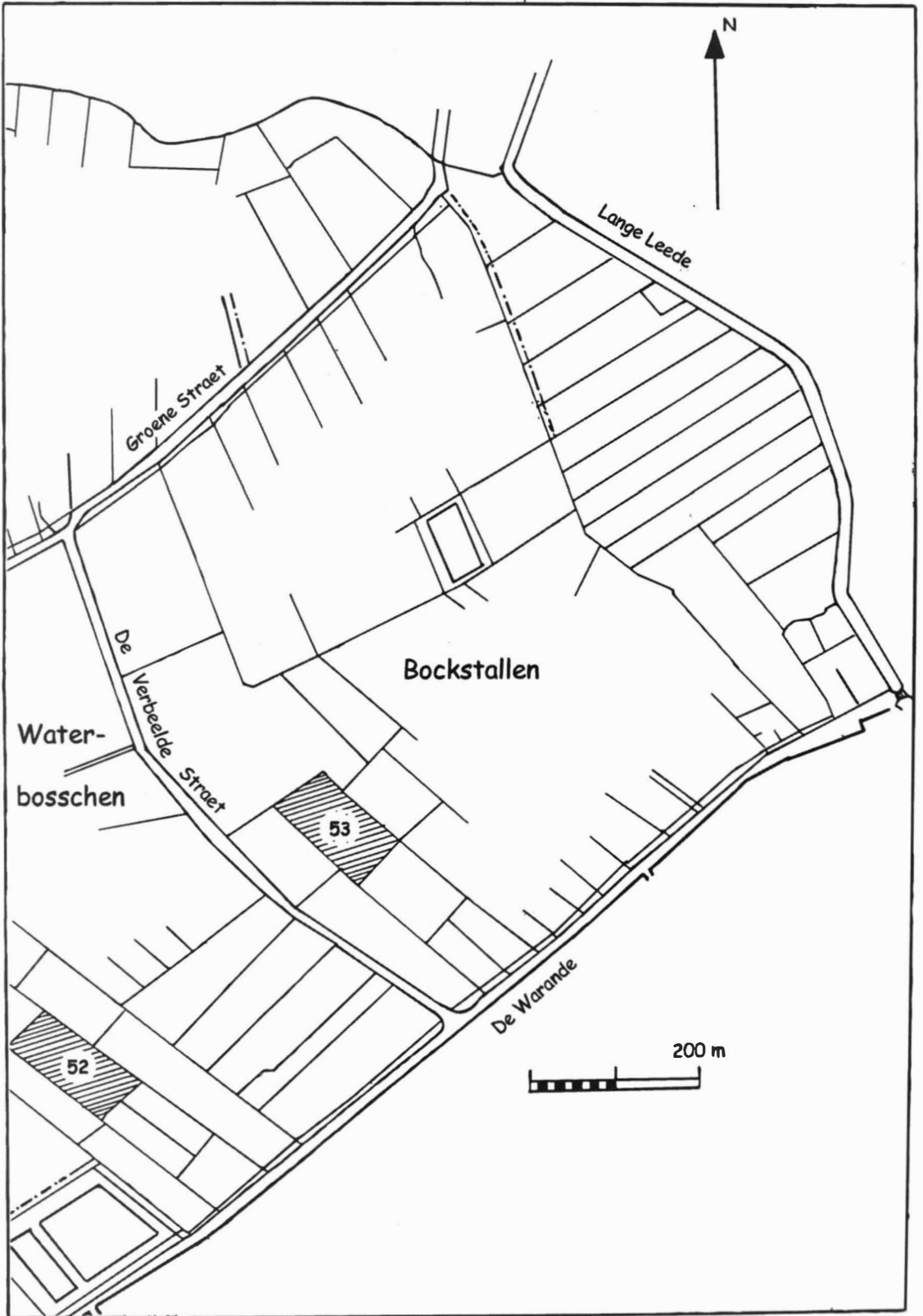
Kaart 5 - Popp Blad A3 (a)

LDWA 5001

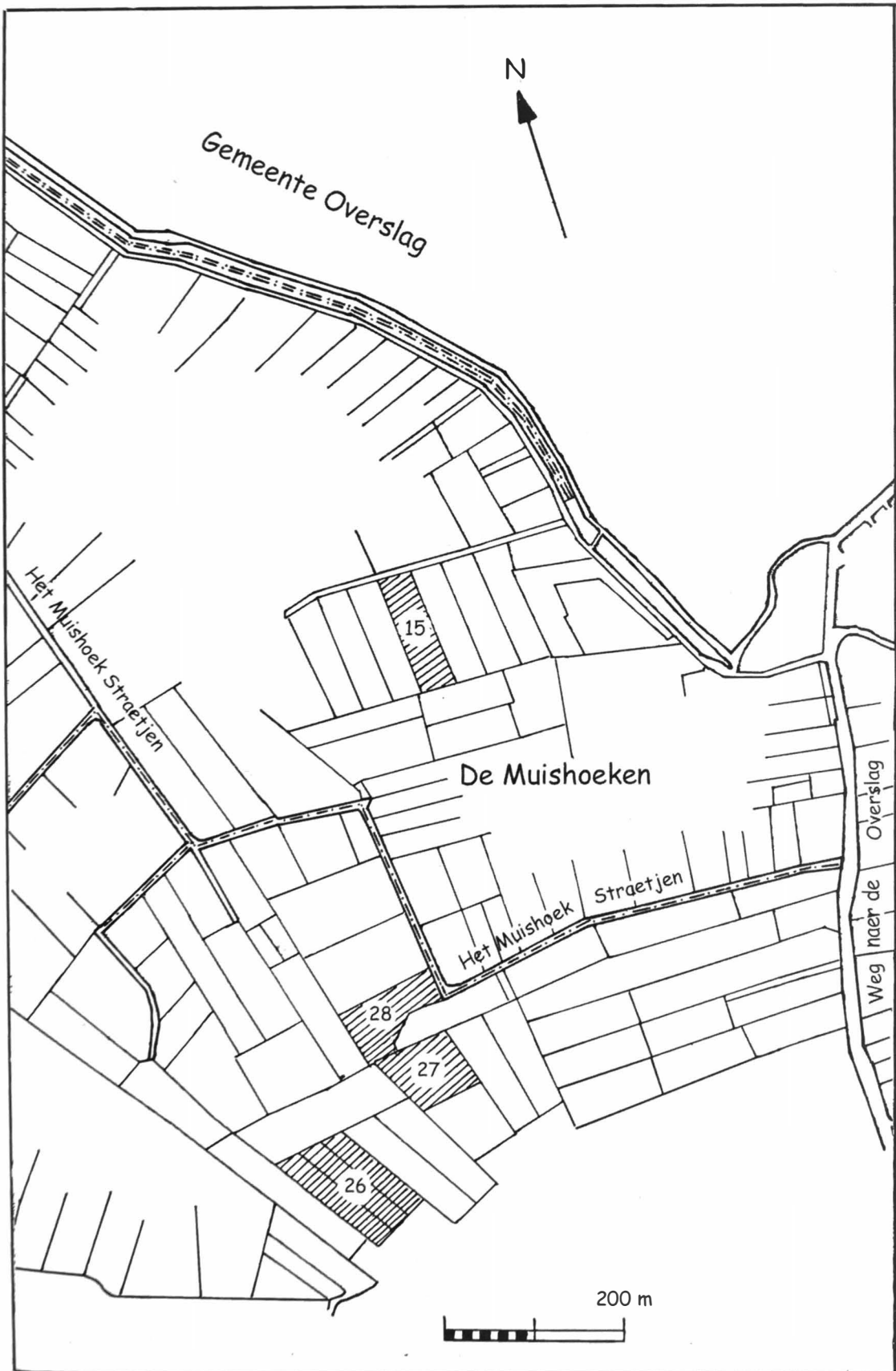
Kaart 3 - Popp blad A3 (b)

LDMA 2001

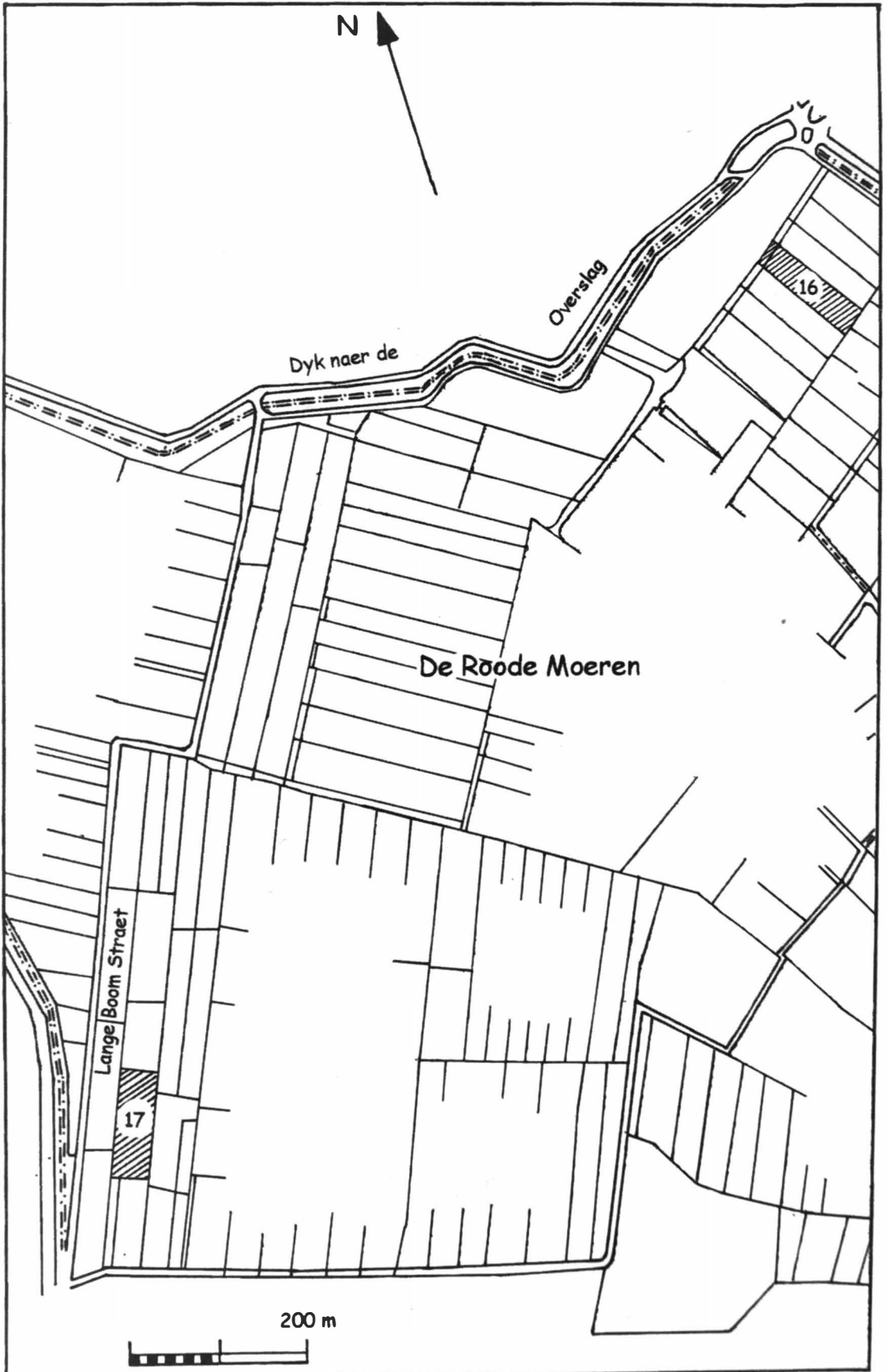
Kaart 4 - Popp blad A4

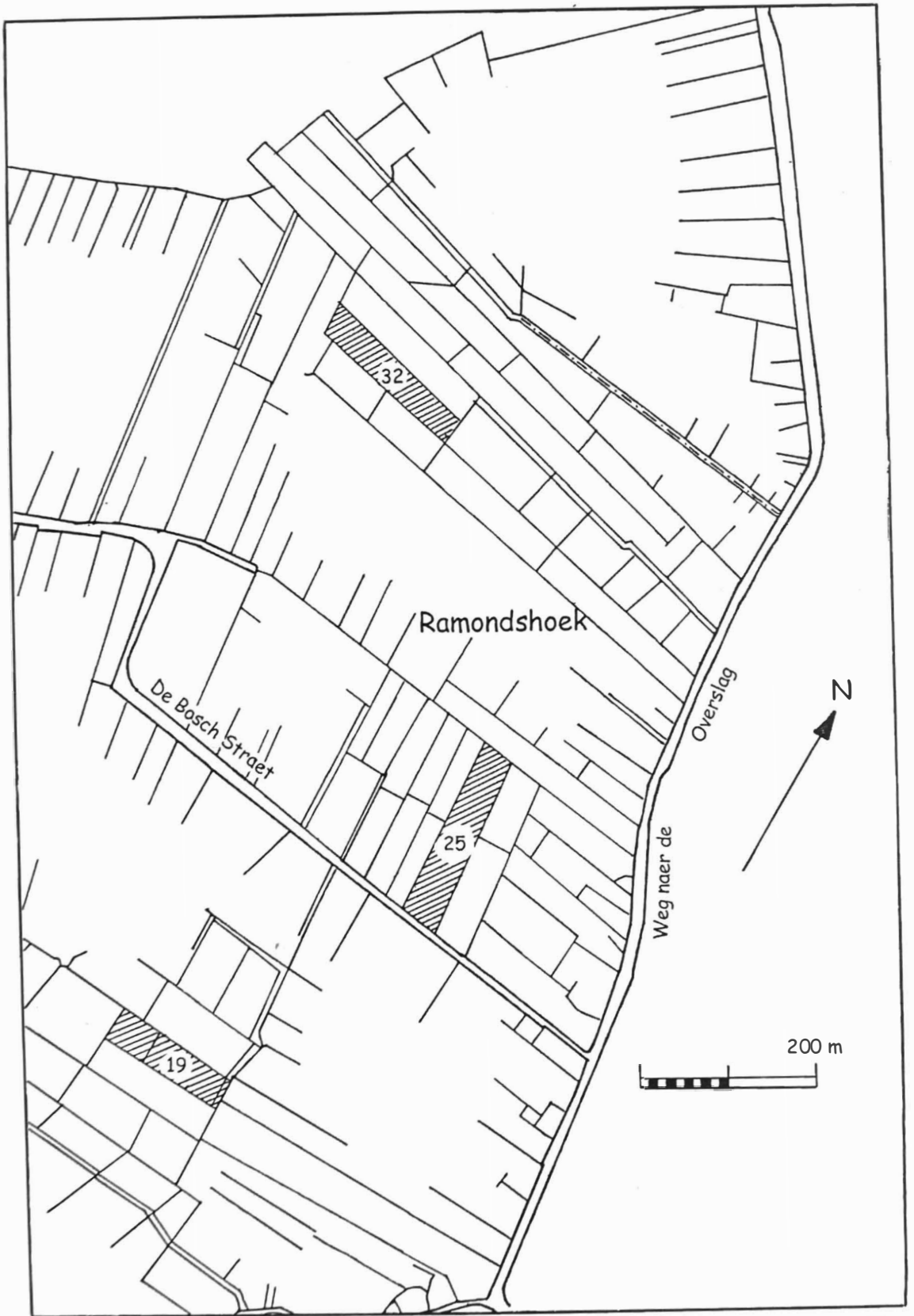
LDMA 2001

Kaart 5 - Popp blad B2 (a)

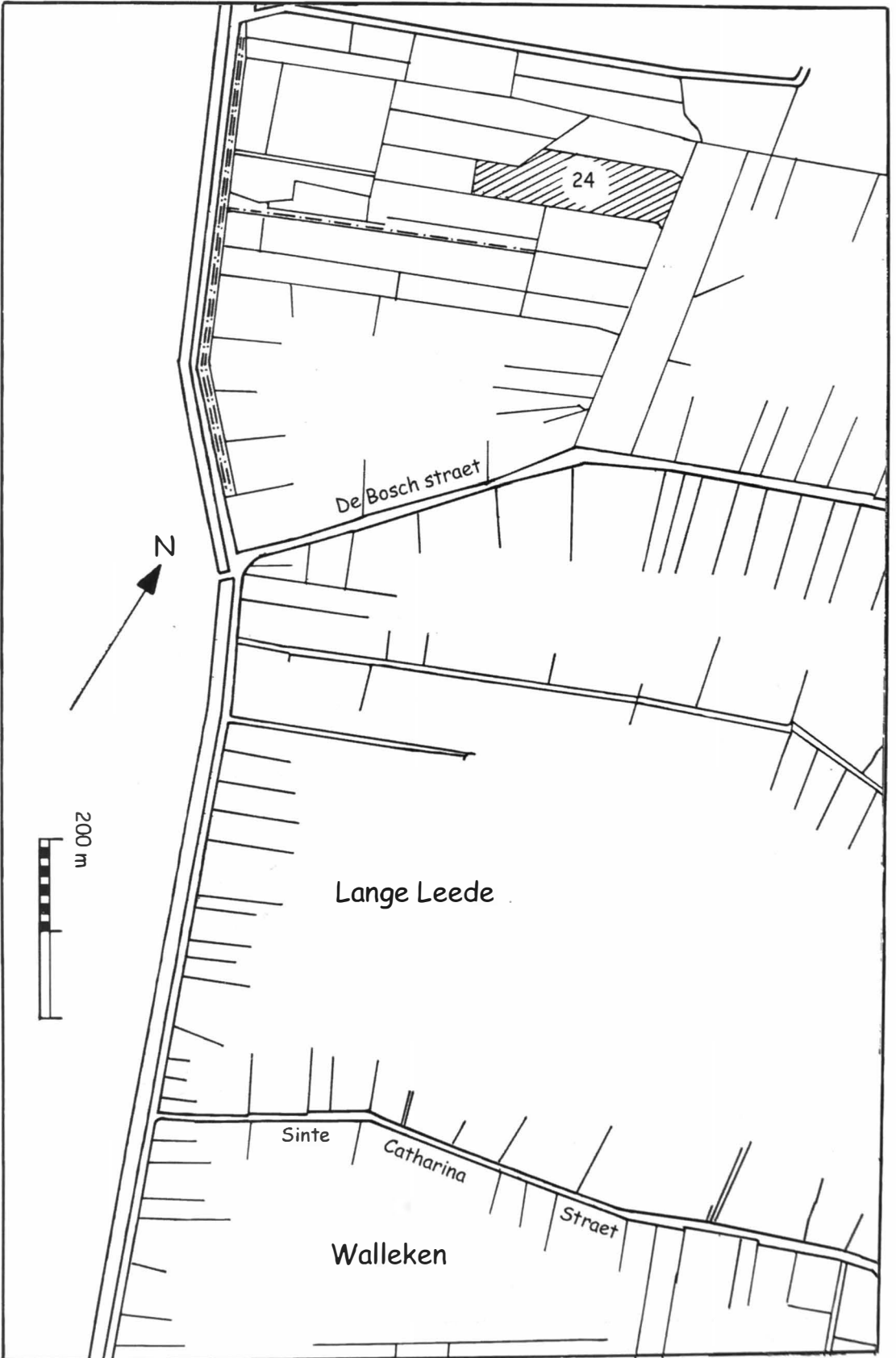
LDMA - 2001

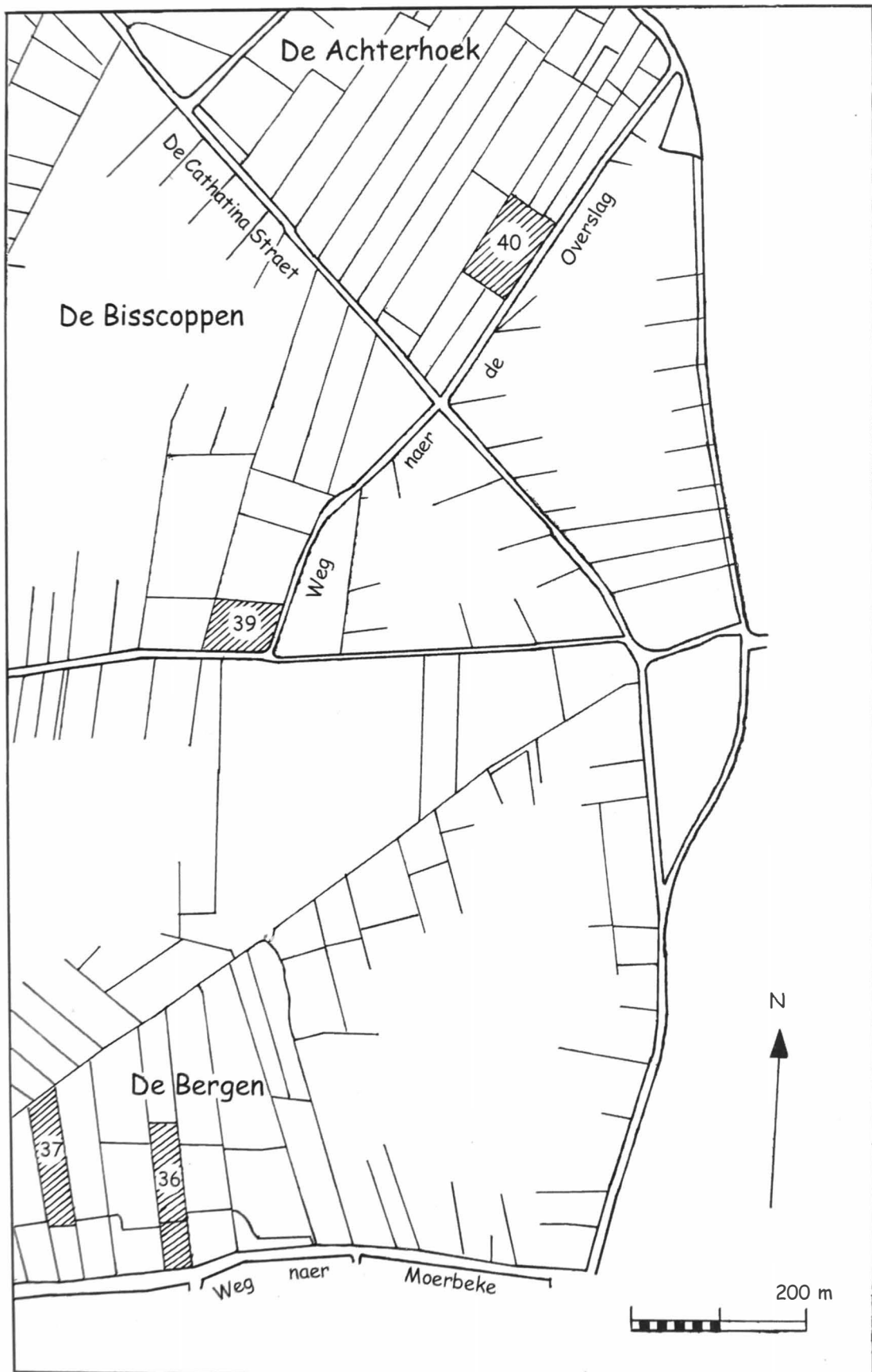
Kaart 7 - Popp blad B3 (a)

LDMA 2001

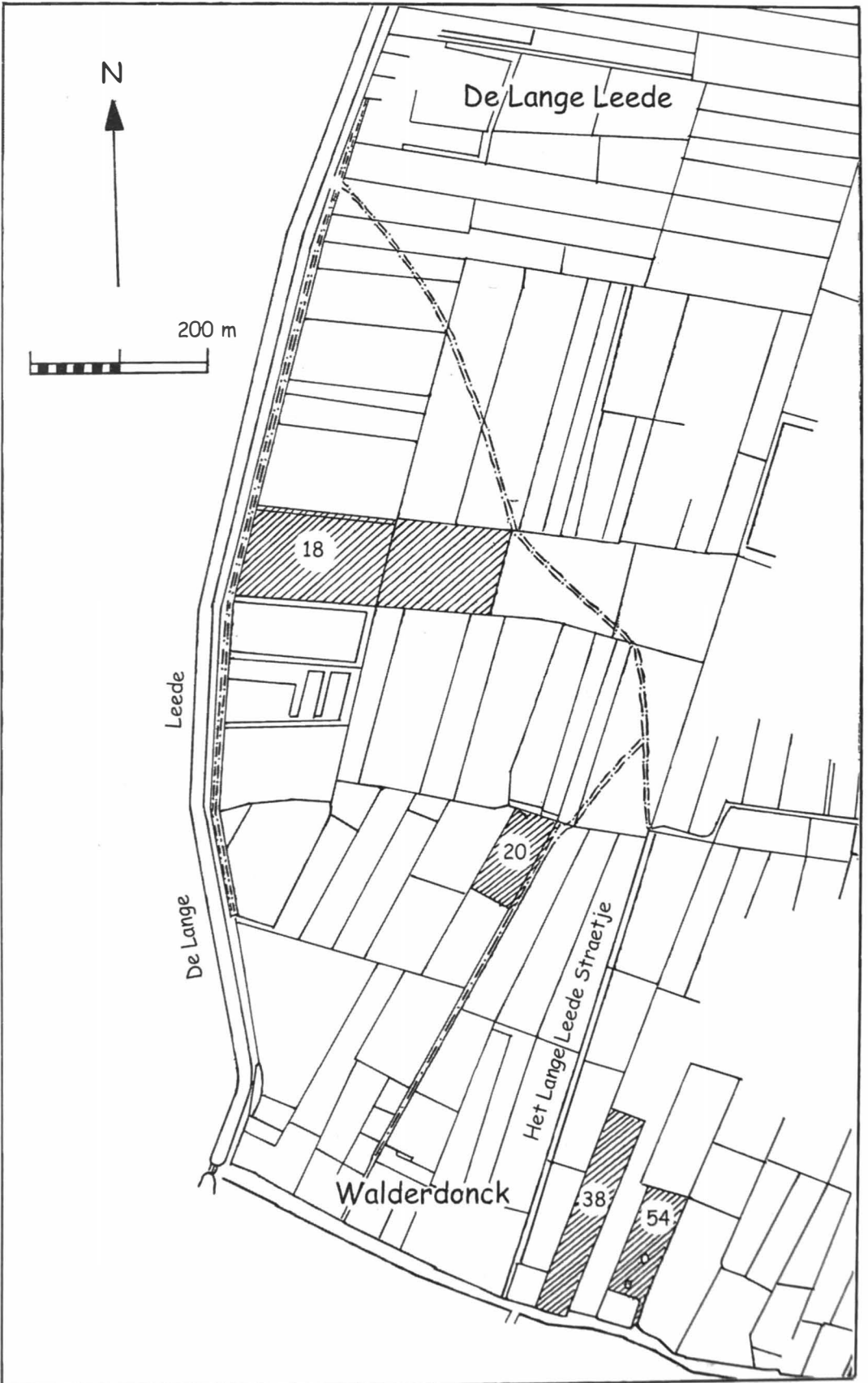
Kaart 8 - Popp blad B3(b)

LDMA 2001

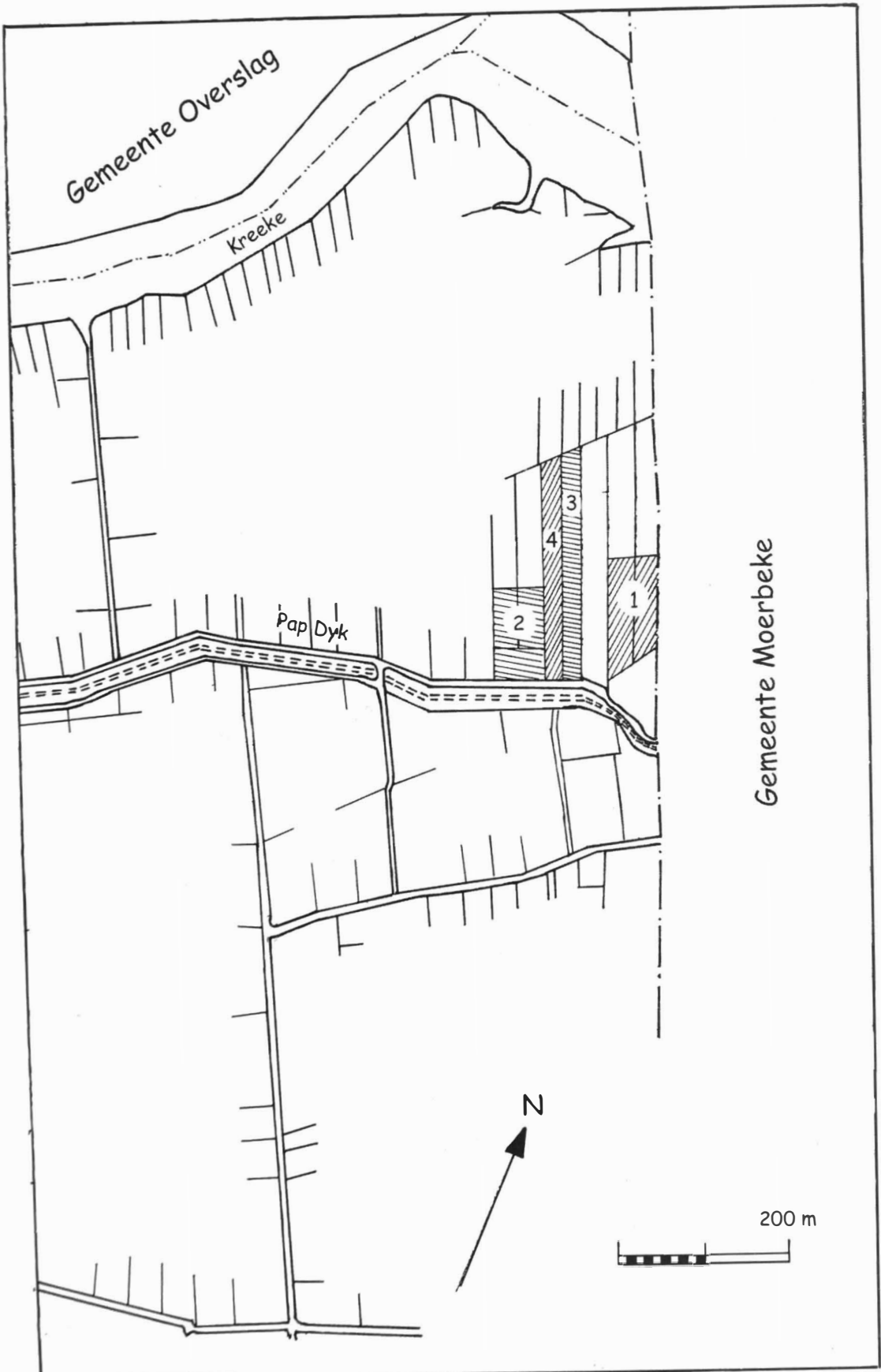
Kaart 9 - Popp blad B4(a)

LDMA 2001

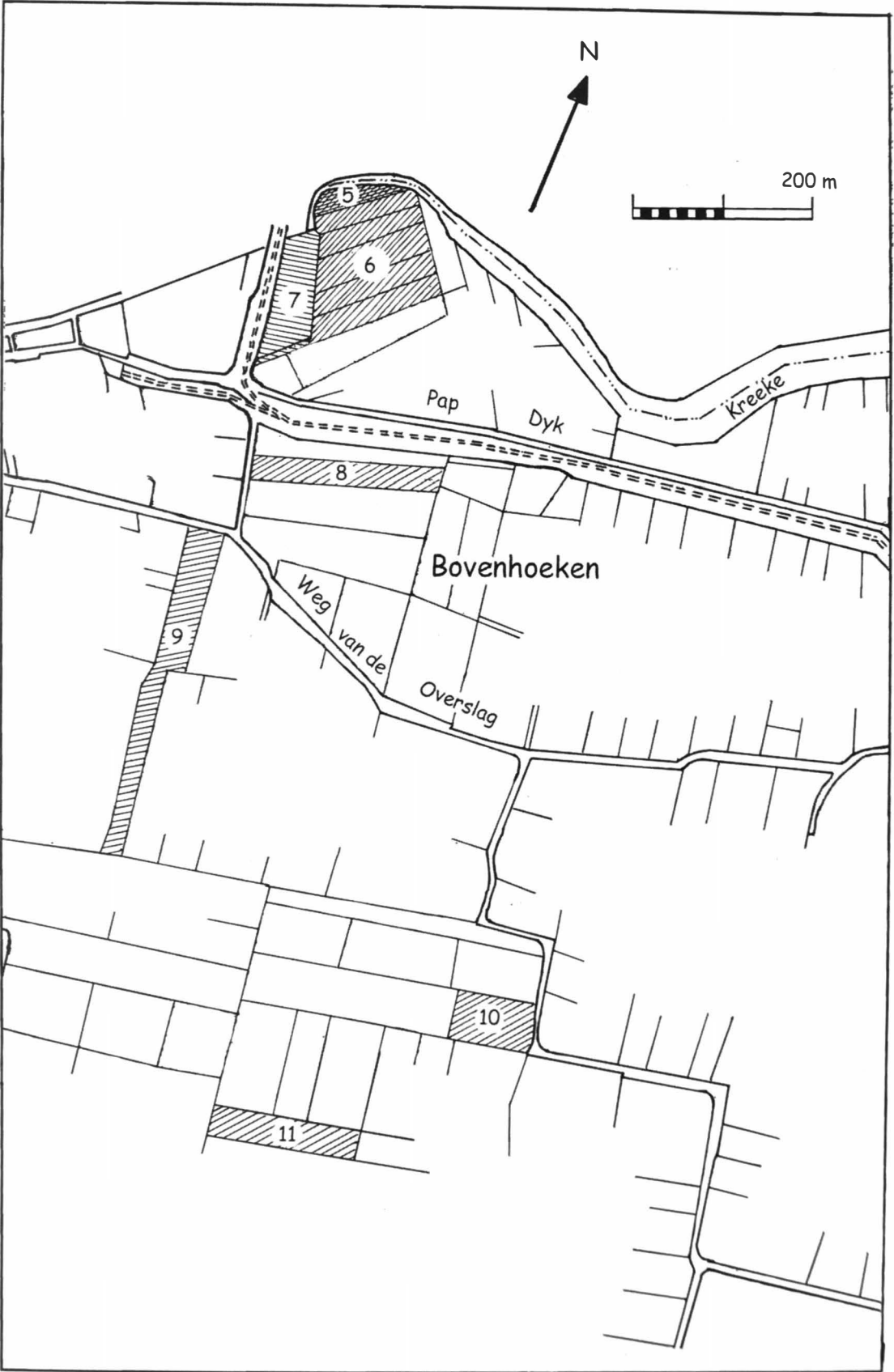
Kaart 10 - Popp blad B4(b)

LDMA 2001

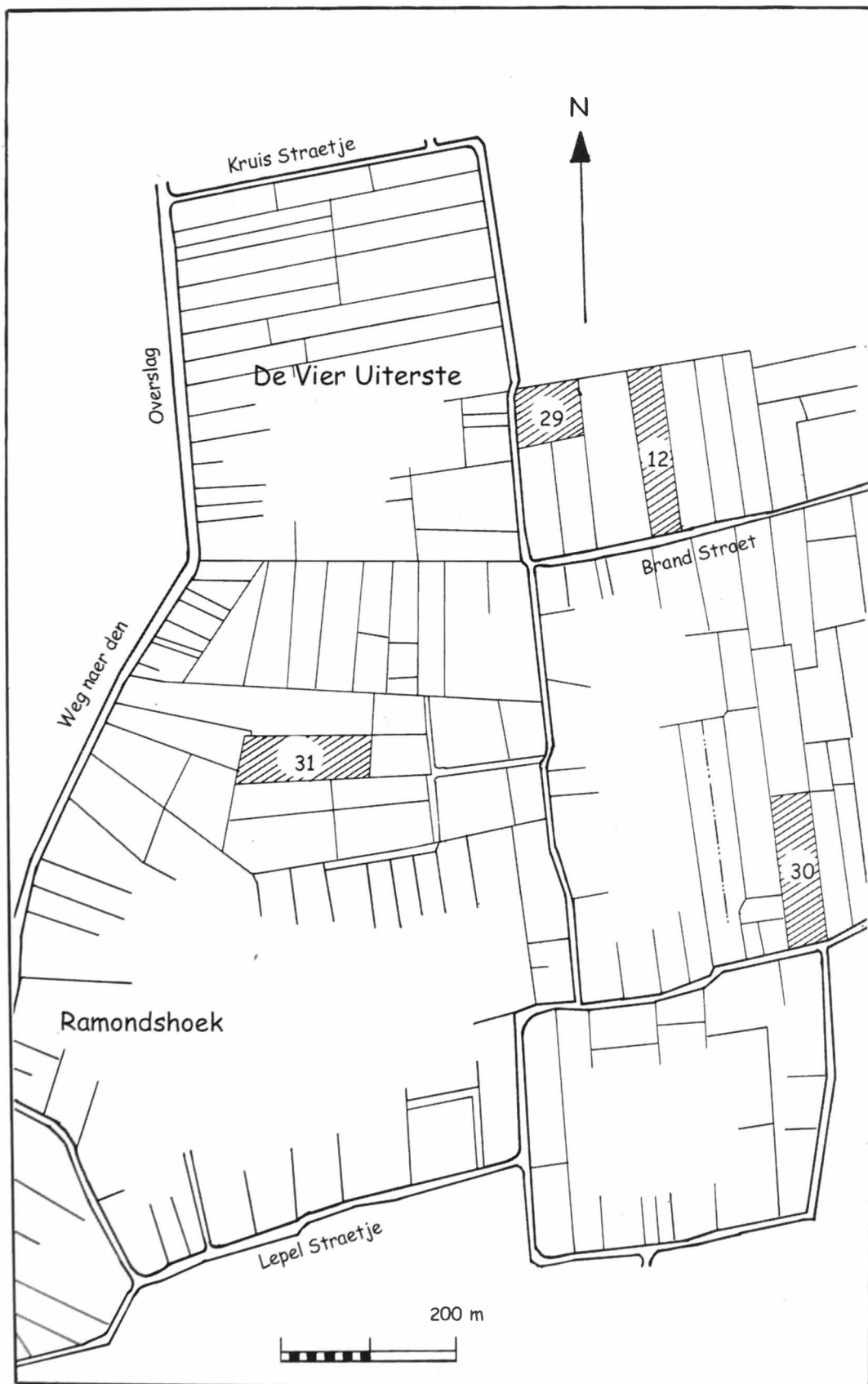
Kaart 11 - Popp blad C1(a)

LDMA 2001

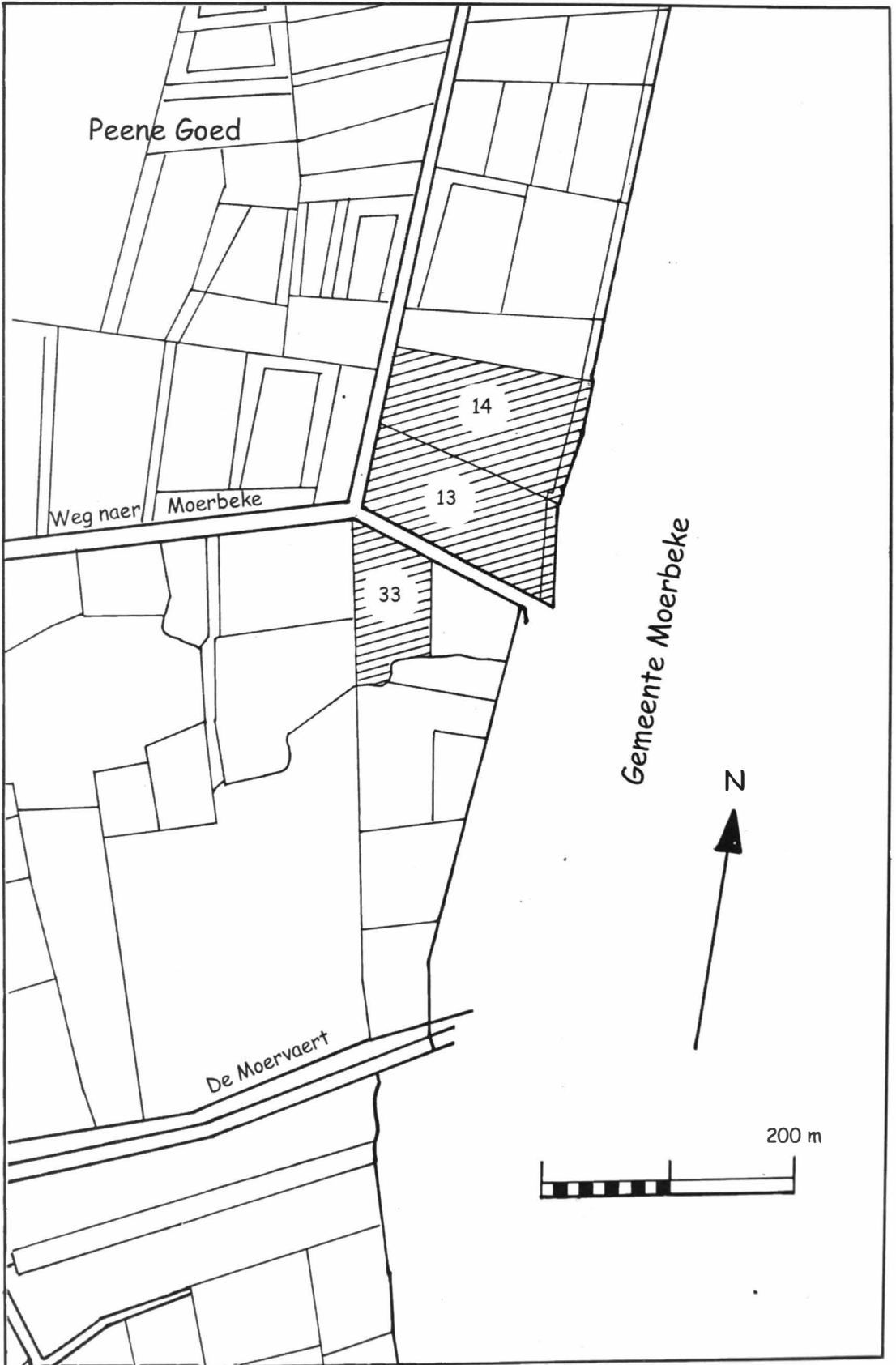
Kaart 12 - Popp blad C1(b)

LDMA 2001

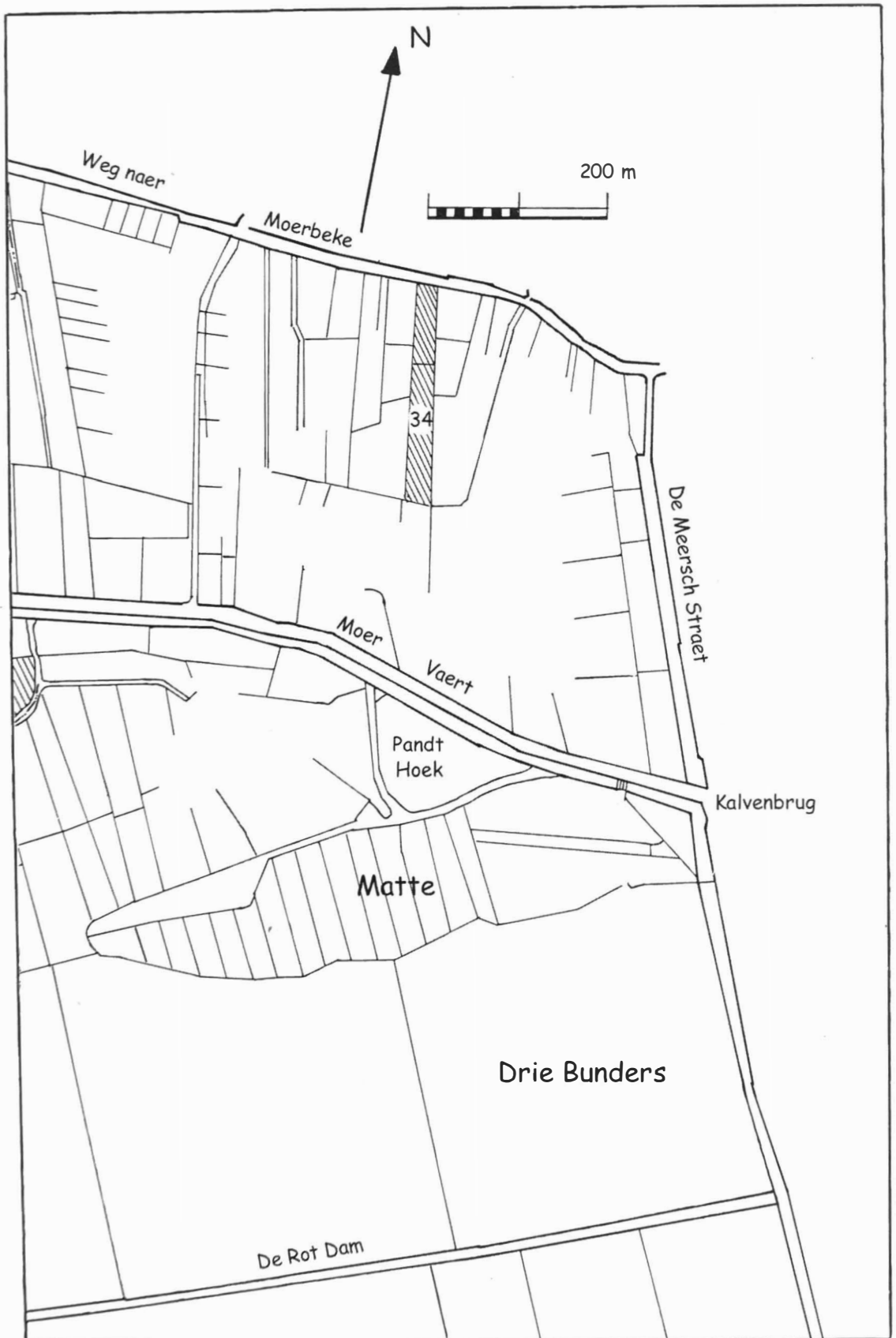
Kaart 13 - Popp blad C2

LDMA 2001

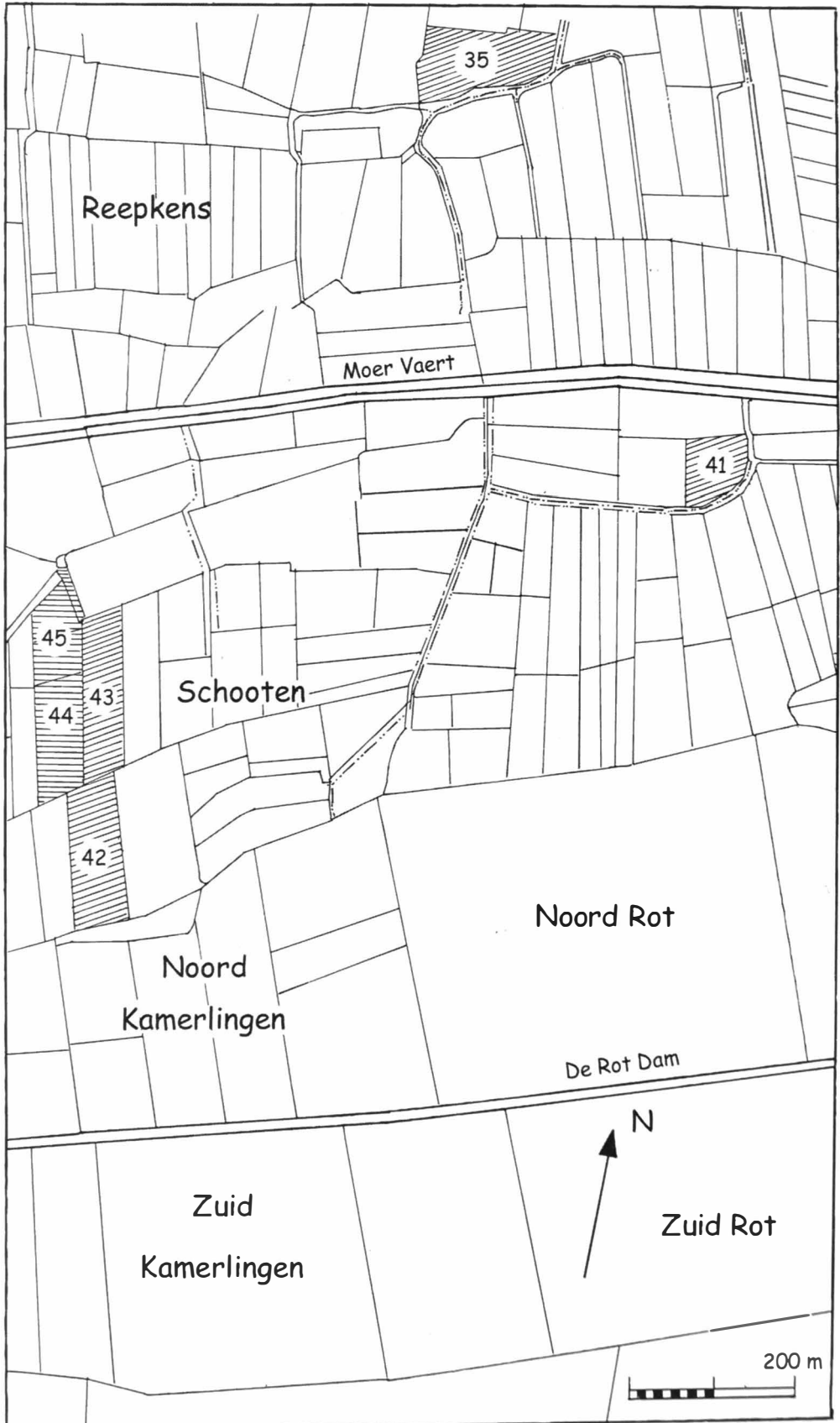
Kaart 14 - Popp bladen C3/D1

LDMA 2001

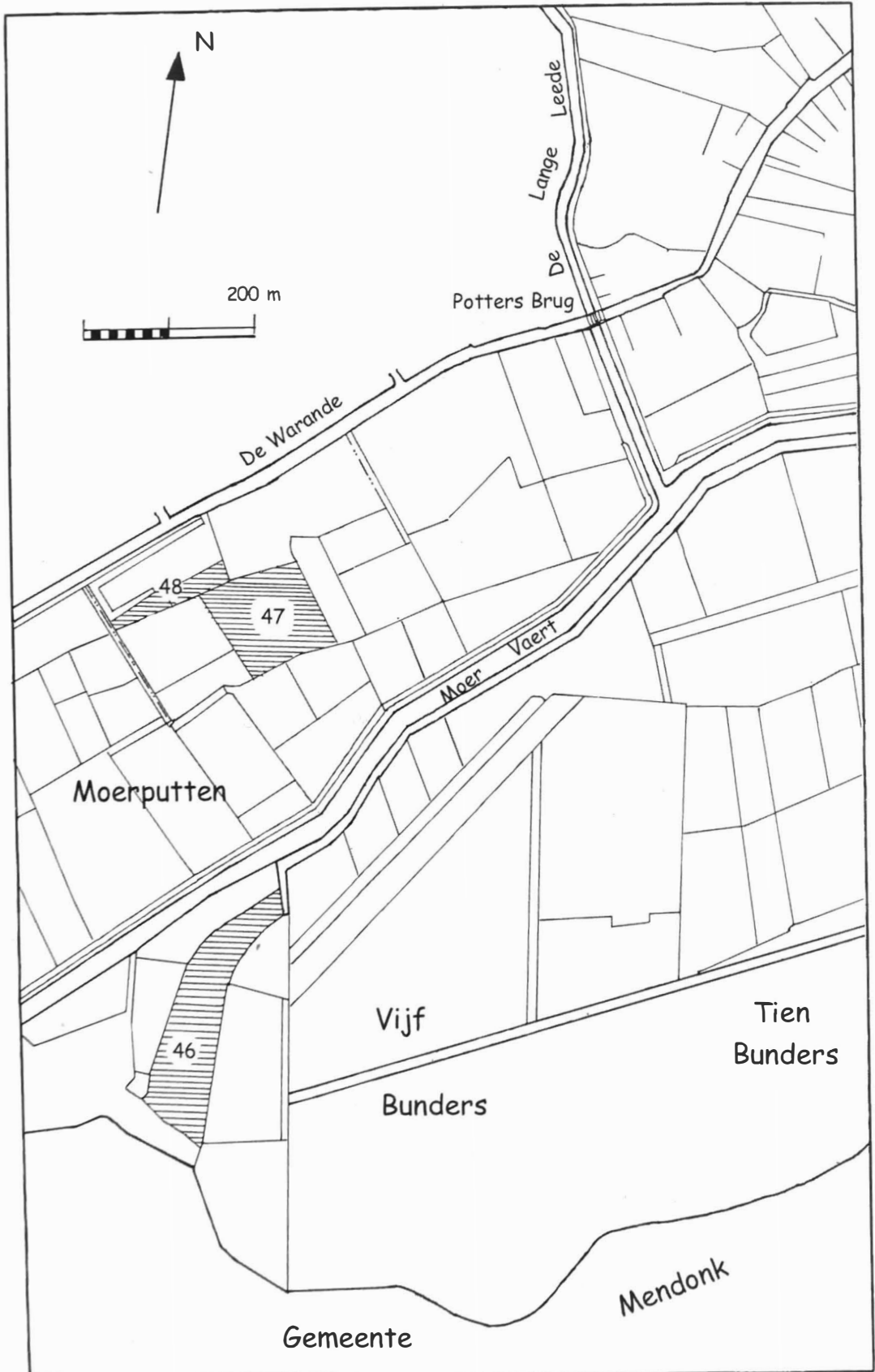
Kaart 15 - Popp blad D2(a)

LDMA 2001

Kaart 16 - Popp bladen D2/D3(a)

LDMA 2001

Kaart 17 - Poppbladen D2/D3(b)

LDMA 2001

DEEL II

**Een door de traditionele geschiedschrijving
vergeten feit uit WO I:
De elektrische draadversperring
aan de Belgisch-Nederlandse grens**

**Prof. dr. A. Vanneste
(Universiteit Antwerpen)**

1. INLEIDING: ACTIE AAN DE GRENZEN¹

Nederland nam niet deel aan de Eerste Wereldoorlog. Hoewel de landen die niet rechtstreeks betrokken waren bij de oorlog daarom niet noodzakelijkerwijze paradijzen waren, toch was de toestand er heel wat beter dan in de - vooral - bezette gebieden. Het kon natuurlijk niet anders of de grens tussen België en Nederland werd beschouwd als een uitweg naar de vrijheid, naar een oorlogsvrij gebied - of als een verbindingsmogelijkheid naar andere oorlogsgebieden, vooral van de geallieerden. Dit wisten de Duitse bezettingstroepen natuurlijk ook. Daarom bewaakten zij de grens tussen België en Nederland zo goed en zo kwaad als het kon. Het was evenwel geen sinecure om de bijna 450 km lange grens tussen België en Nederland te bewaken, vooral omdat het Pruisische leger op verschillende fronten actief was. De Duitse staf had uiteraard niet meteen de elitetroepen belast met deze bewakingsopdracht: terwijl de meeste jongere soldaten als kanonnenvlees en de goed getrainde militairen naar de respectieve fronten werden gestuurd, waren het meestal de oudere gemobiliseerden die instonden voor de grensbewaking en voor de bezetting van het Belgisch grondgebied.

Het is precies ten gevolge van deze bijzondere toestand dat men niet genoeg de nadruk kan leggen op het steeds groeiend belang van talrijke activiteiten aan vooral de Belgisch-Nederlandse grens. Al deze gebeurtenissen stonden in het licht van verzet of spionage. Wij zetten ze hier nog even op een rijtje. Voor de Duitsers stelden er zich fundamenteel zes verschillende problemen.

*Duitse en Nederlandse grensbewakers op enkele passen van elkaar
(Katholieke Informatie, 23.1.1915, 49^e jg., nr 16, 253)*

1. Deze tekst is een synthese van en bevat fragmenten van VANNESTE, 1998.

1.1. Vrijwilligers voor het Belgisch leger

Ten eerste probeerden de geallieerden talrijke jongeren over te brengen naar Nederland. Het ging hierbij om het opzetten van lijnen om ontvluchtelingen te organiseren en vooral om duizenden vrijwilligers naar het neutrale Nederland te brengen, zodat ze van daaruit het front konden vervoegen achter de IJzer.

Voor de Duitsers kon het natuurlijk niet langer dat er in één enkele maand tijd, zoals bijvoorbeeld in december 1914, zowat 5.000 jongelingen over de grens trokken om zich langs Vlissingen, Folkestone en Dieppe bij de vijandelijke legers te voegen. In Folkestone werden de oorlogsvrijwilligers eerst officieel ingelijfd bij de geallieerde legers en kregen zij er eventueel een korte opleiding van enkele weken. Dan ondernamen zij de niet altijd ongevaarlijke reis naar Dieppe en werden zij naar één van de talrijke Franse kampen gebracht, waar zij die nog geen opleiding hadden genoten, gedurende een drietal maanden een opleiding kregen. Zo vervoegden talrijke jonge vrijwilligers - ruim 30.000 over de gehele oorlog - het verschrikkelijke IJzerfront. De Nederlandse autoriteiten lieten de overtochten over Nederlands grondgebied zo goed als oogluikend toe: het volstond immers officieel dat de vluchtelingen aan de Nederlanders vertelden dat zij in Engeland werk gingen zoeken... In dit verband had Kriegsgouverneur Keim in Hasselt op 17 januari 1915 de volgende verordening laten publiceren:

“Bekendmaking. In ‘t Noorden van de provincie werden in den nacht van 15 tot 16 Januari 1915 drie dienstplichtige Belgen doodgeschoten en twee gewond. Zij hadden gepoogd langs verbodene wegen de grenzen over te steken, deels door het wegnemen met geweld van hinderpalen op afgesloten bruggen. De gevolgen van zulke pogingen, die ik reeds door mijne bekendmaking van 6 November 1914 als hoogst strafbaar aangeduid heb, moeten de daaraan deelgenomen jonge mannen slechts aan zich zelf toeschrijven. Ik roep nog eens de aandacht op de bedoelde bekendmaking en in ‘t bijzonder op den laatsten volzin. Hasselt, den 17 Januari 1915. De KRIJGSGOUVERNEUR. KEIM Majoor-Generaal.”

Enkele dagen later, op 26 januari 1915, stelde Keim ook de huisgenoten en familieleden van mogelijke vluchtelingen verantwoordelijk voor vluchtpogingen naar Nederland. Iedereen die vluchtelingen hielp om de vijandelijke legers te vervoegen, werd beschuldigd van landverraad en liep het risico met dwangarbeid bestraft te worden. Daarnaast zouden ook de gemeenten beboet worden indien ingezetenen naar Nederland vluchtten. In dat opzicht zorgde de militaire overheid ervoor dat er met de regelmaat van een klok verordeningen in die zin werden gepubliceerd. Het kon evenwel niet baten! Enkele maanden later zou gouverneur-generaal Von Bissing opnieuw een strenge verordening uitvaardigen: iedere gemeente moest er zelf voor instaan dat alle personen die onder de meldplicht vielen de toegelaten omschrijving van 6 kilometer rond het dorp niet zouden verlaten. Von Bissing dreigde zelfs met het uitbreiden van de meldplicht tot alle mannen tussen 17 en 50 jaar! De maatregelen van Keim waren ingegeven door een toen beruchte algemene bekendmaking van Von Bissing zelf, eveneens daterend van 26 januari 1915, en waarbij de gouverneur-generaal uitging van de volgende vaststelling: “In den laatsten tijd hebben dikwijls weerbare personen getracht heimelijk de Hollandsche grens te overschrijden, om zich bij het vijandelijk leger te vervoegen.”

1.2. Spionage

In Nederland gevestigde Britse inlichtingendiensten coördineerden diverse spionage-activiteiten in bezet gebied, vooral aan de Belgisch-Nederlandse grens. De Duitsers onderzochten inderdaad dat er regelmatig berichten van militair-strategisch belang werden overgebracht naar Nederland. Het ging hier dus niet meer of niet minder dan om de goed geoliede organisatie van de inlichtingendiensten - de zogeheten ogen van het leger - door middel van de smokkel naar Nederland van brieven en berichten voor de daar gevestigde Britse inlichtingendiensten.

Aangehouden spion of smokkelaar (FELGEN, 1931: 446)

Geheime inlichtingen worden over de grens gebracht (STERKEN, 1952)

1.3. Brievensmokkel

Verder werden er talrijke poststukken naar Nederland overgesmokkeld, vooral brieven voor de frontsoldaten. Familieleden van aan het front strijdende soldaten schreven brieven naar hun jongens. Soms gebeurde dat zelfs in Nederland zelf, maar meestal werden de brieven in België geschreven en naar Nederland gebracht, vanwaar ze over Vlissingen en Engeland in Frankrijk achter het front geraakten. Ook de antwoordpost - de brieven van frontsoldaten naar het thuisfront - moest over Nederland komen en ter plaatse bedeed worden.

Een aanvankelijk in Baarle-Hertog gevestigd postkantoor werd zo overdonderd door post naar en van het front, dat het al snel werd overgebracht naar Vlissingen - aan de zeedijk - overigens een Scheldehaven waar de post naar Engeland werd verscheept of werd aangevoerd. De meeste brieven waren er in pakken van ongeveer 5 kg gebundeld. Er lagen niet zelden 80.000 tot 90.000 poststukken te wachten - een aantal moest aan agenten worden bedeed die ze naar België moesten brengen waar ze dan, meestal door andere medewerkers, werden verspreid onder de families van de frontsoldaten - andere brieven moesten op een schip gebracht worden om langs Engeland naar Frankrijk te worden verscheept. In die periode kregen de grensgangers of grensgidsen die de brieven naar België brachten ongeveer 15 BF per kg, later werd de prijs opgetrokken tot 26 BF. Volgens J. Vleugels konden er op een drietal weken tijd 150.000 brieven verwerkt worden, waarvan ongeveer 30.000 verloren gingen aan de grenzen! Plaatselijke verdelers - die de brieven in België bedeedden - én die zich lieten betalen, want velen deden het ook volstrekt gratis - kregen in 1915 1 Mark of tussen 1 en 1,5 BF per brief. In veel gevallen, wanneer de brieven moesten afgeleverd worden in arme huisgezinnen, werd er niets gevraagd - evenmin als de brief 's nachts of 's avonds onder de deur werd geschoven...

Een Duits Feldpostamt der Kaiserlichen Bayerischen III. Armee-Korps - de Duitse posteries tijdens de oorlog.

Op verschillende plaatsen probeerden de Duitsers het over de grens brengen van poststukken te verhinderen door een strengere bewaking aan de grensposten. Zo schrijft pater Salvatoriaan Bernhard Raaf op 16 december 1914 vanuit Hamont-Lo (Noord-Limburg) aan Dorotheus Brugger (in St. Nazianz, Wisconsin, VSA) dat de grens van Hamont-Budel streng bewaakt wordt en dat er daar geen brieven meer kunnen overgebracht worden.² Toen de paters Bernhard Raaf en Notker Habler in februari 1915 naar Hamont-Lo hun confraters kwamen bezoeken, moesten zij zowaar rekening houden met 3 grensovergangen: zij werden van kop tot teen gefouilleerd en betast. Om terug naar Nederland te kunnen reizen, moesten zij in Neerpelt een Schein³ gaan halen die 2 Mark kostte en 1 maand geldig bleef. De beide paters drukken erop dat zij overal met bijzonder veel wantrouwen werden behandeld: door de Belgen omdat zij Duitsers waren, maar ook door de Duitsers zelf omdat zij katholieke paters waren - de meeste andere Duitsers waren protestanten. Later zou het voor de betrokken paters zelfs een probleem vormen om een normale pas te verkrijgen. Aan de grensovergangen moesten zij zich soms uitkleden tot op hun hemd!

Op vele plaatsen, zoals bijvoorbeeld in Stekene (o.a. Hellestraat) werd er reeds einde 1914 en begin 1915 een gewone draadversperring opgetrokken aan de Belgisch-Nederlandse grens, dit om de brieven- en andere smokkel tegen te gaan.

1.4. Vluchtelingen en deserteurs

Daarnaast werden er talrijke personen van alle slag naar Nederland overgebracht. Zoals een Duits auteur het stelt: "nach Holland war Tor und Tür geöffnet."⁴ Heel wat Belgen en vreemdelingen meenden terecht dat de algemene toestand in Nederland beter was dan in België of voelden om een of andere reden de Belgische grond onder hun voeten te warm worden... In dergelijke omstandigheden drong een vlucht naar Nederland zich uiteraard op. Er zouden trouwens ook talrijke Duitse deserteurs naar Nederland vluchten, zelfs al bij de aanvang van de oorlog. Ten titel van illustratie, dit onderstaand krantenberichtje: "Over de grens gekomen. Te Koewacht, aan de Zeeuws-Vlaamsche grens, hebben Woensdag [8 februari 1917] 2 Duitse soldaten van 36 en 42 jaar, die naar het front moesten, de grens overschreden."⁵ In 1916 vonden twee Duitsers die wilden deserteren de dood aan de draadversperring aan de Maas bij Maaseik. Tussen Sint-Lenaarts en Hoogstraten werd een Duitse deserteur neergeschoten. Op vele plaatsen wordt er melding gemaakt van Duitse deserteurs; in één bron vonden wij zelfs een verwijzing naar het feit dat er zich in Sint-Truiden en in Landen 2 Duitse officieren hebben opgehangen.

Een aantal personen zijn ook naar Nederland getrokken - en teruggekeerd naar België - om totaal andere redenen. Dat was ook het geval met Camille Huysmans die regelmatig tussen Brussel en Den Haag pendelde na de verplaatsing van het Internationaal Socialistisch

2. De paters Salvatorianen Bernhard Raaf en Notker Habler woonden tot aan het uitbreken van de oorlog op het Lo. Begin augustus 1914 moesten zij uiteraard het Belgisch grondgebied verlaten omdat zij de Duitse nationaliteit hadden. Habler trok naar Rheindahlen bij Mönchen-Gladbach; Raaf verbleef tijdelijk in het Salvatorienenklooster in het Belgisch grensdorp Welckenraedt - aan de overkant van de grens lag het dorpje Herbestal, waar brieven vrij gemakkelijk konden gepost worden - dat was overigens het geval met de meeste brieven van Raaf en Habler (naar Johan Moris, Schulen).

3. Een door de Duitse lokale overheid uitgevaardigde identiteitskaart.

4. WITTE, 1931b: 451.

5. Belgisch Dagblad, vrijdag 7 februari 1917.

Ter dood veroordeelde boeren die gearresteerd werden nadat zij inlichtingen over de grens hadden gebracht (LYR, 1922: 137)

Controle van Belgen aan de Nederlandse grens (Weltspionage, 387)

Bureau naar de Nederlandse hoofdstad. “Met of zonder Duitse pas uit bezet gebied over de Nederlandse grens geraken, dat is de kwestie. Zonder pas is het een perilleuse onderneming. Mét pas kan het compromitterend zijn” schrijft Wim Geldolf. Huysmans zal overigens in juli 1915 huisarrest krijgen in Brussel: hij wordt ervan beschuldigd geld te hebben overgebracht voor parlementsleden en spoorwegarbeiders.

1.5. Grensmokkel

En dan was er nog de traditionele grensmokkel. Ondanks de grensbewaking door de Duitsers, werden er nog steeds veel goederen overgesmokkeld. Einde 1914, begin 1915 zouden er honderden vaten petroleum en duizenden kilogram bloem over de grens gesmokkeld geweest zijn, waardoor heel wat handige grensbewoners zich verrijkten...

Smokkelaars aan de Limburgse grens, in de buurt van Venlo. Elke ochtend liep een timmerman met een stapel planken en gereedschap naar zijn werk. Nederlandse grensbewakers betrouwen het zaakje niet en onderzoeken de planken: uiteindelijk blijkt het een kist te zijn waarin verboden waar werd gesmokkeld (Katholieke Informatie 2/9, 50e jg, nr 48, 669)

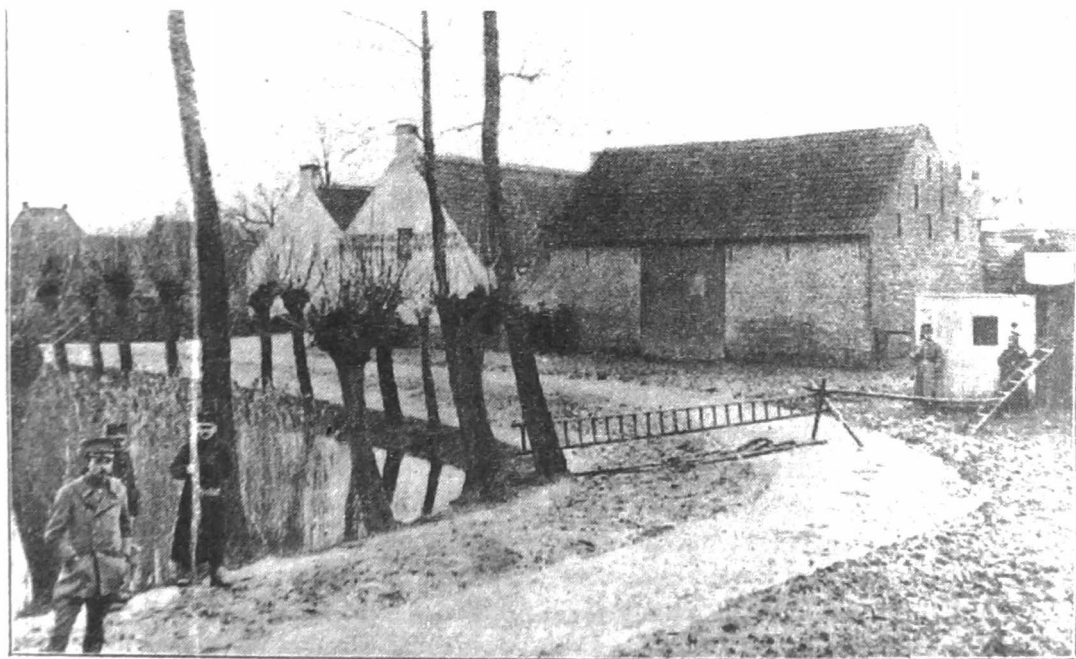
Officiële petroleumverkopers in Nederland. In dergelijke petroleumkannetjes zullen spionnen en smokkelaars tijdens de oorlog meer dan eens geheime informatie over de grens brengen (Esso Historisch Archief)

De legendarische smokkelaar op zijn nachtelijke tocht (FOERSTER, 1931: 476)

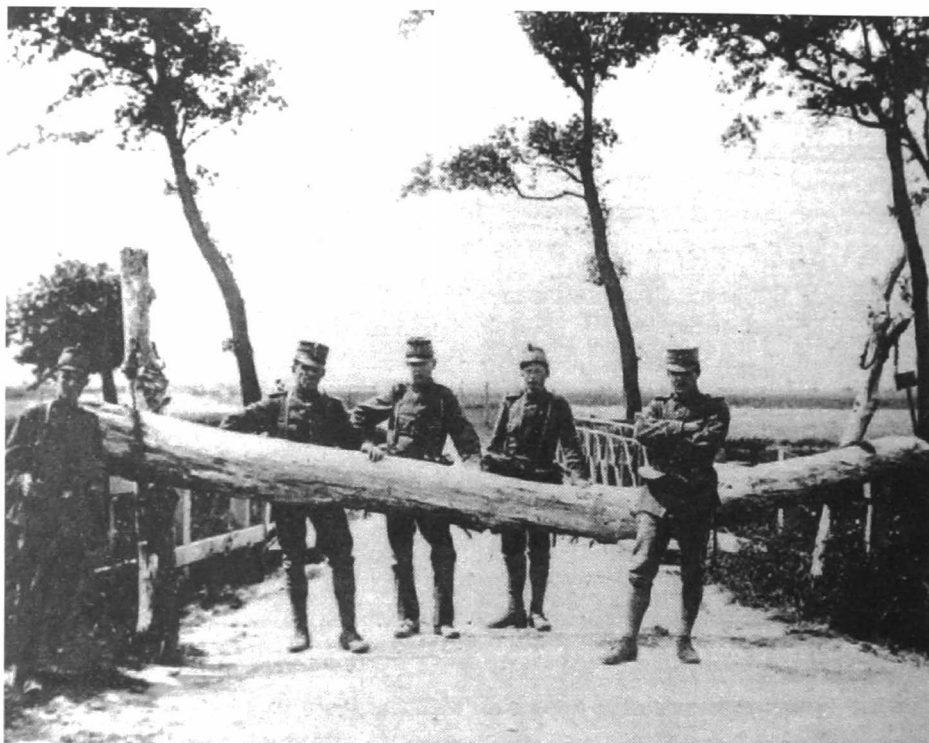
1.6. Verzet

Ten laatste was er het actief of passief verzet van de bevolking tegen de strenge maatregelen die de Duitsers namen over het gehele grondgebied van bezet België. Daar was o.a. het drukken en verspreiden van verboden kranten een mooi voorbeeld van. Vaak werden er Nederlandse kranten over de grens naar België gesmokkeld, uiteraard met foto's en berichten waarvan de Duitsers liever niet zagen dat er in België ruchtbaarheid werd aan gegeven. Ook J. Vleugels, auteur van *De rakkers der grenzen*, verwijst naar het binnensmokkelen van Nederlandse kranten: Belgen uit het Turnhoutse trokken met vluchtelingen over de grens in de richting van Tilburg, bestelden de Tilburgsche Courant en smokkelden de exemplaren naar bezet gebied. Daar maakte de Belgische regering in Le Havre overigens dankbaar gebruik van om in die kranten oproepen te publiceren waarin de klas van 1914 werd gevraagd om zich bij het leger te voegen. Daarop verbood de bezetter de verkoop van dergelijke kranten of controleerde hij er de verspreiding van. Er was ook nog de vrij systematische opvang van burgers en militairen - Fransen, Britten en Belgen - die in bezet gebied waren gebleven: talrijke personen zorgden ervoor dat deze illegalen konden onderduiken en later eventueel over de grens raakten.

HOT. DE BELGISCHE GRENS VAN WEERSZIJ IS AFGESLOTEN: Zoowel van onzen als van den Duitschen kant wordt aan de grens ijverig gewaakt en gepatrouilleerd. En de grens is daarenboven, vooral in de dorpen, als liet ware gebarricadeerd, zooals in een der Zeeuwsch-Vlaanderensche dorpjes, waar men zelfs met prikkeldraad en ladders barrières heeft gemaakt.

(Katholieke Informatie, 30.1.1915, 49e jg., nr 17, 261)

*'s Nachts worden de naar de grens leidende wegen in Nederland afgesloten met zware versperringen teneinde het smokkelen van veen en het rijden met karren te beletten
(Katholieke Informatie, 29.7, 50e jg., nr 43, 607)*

1.7. Hoe reageert de bezetter?

De Duitsers kregen natuurlijk al snel lucht van al deze uitgebreide speciale activiteiten, in het bijzonder in de grenszones. Een sterke Duitse bewaking van de grens, wachtposten aan de grenskantoren en bruggen en een intense controle van de Schein - met foto! - konden het illegaal grensverkeer echter niet tegenhouden. Het is nogal vanzelfsprekend dat er heel wat valse documenten en foto's werden gebruikt! Daarbij komt nog dat, naarmate het zwaartepunt van de oorlogsactiviteiten verlegd werd naar de Belgisch-Franse grens, de Duitsers over steeds minder manschappen beschikten om de grens tussen België en Nederland te bewaken of zo mogelijk hermetisch af te sluiten: zij moesten hoe langer hoe meer beroep doen op minderwaardige strijdkrachten. De Militärgouverneur mocht dan nog wel affiches laten aanplakken waarin gemeld werd dat het verboden was om zonder geldige documenten naar Nederland te vertrekken, het hielp allemaal bijzonder weinig. En feiten zoals deze van de nacht van 15 op 16 januari 1915, toen drie Belgische soldaten die wilden vluchten, onder een Duitse kogelregen sneuvelden, waren evenmin een rem op de talrijke vluchtpogingen. In het parochieverslag van de Heuvelse Heide (Lommel) worden deze maatregelen als volgt beschreven: "De brug n° 9 van het kanaal werd voor goed bezet den eerste Zondag van November 1914; elke voorbijganger werd nauwkeurig onderzocht en genoodzaakt zijn eenzelvebewijs te toonen. Rijtuigen en wagens werden nagezien en onderzocht of er geen reizigers, vooral weerbare mannen, poogden, langs Holland, de legers der bondgenooten te vervoegen."⁶

6. SLEGERS, 1919.

De zes eerder opgenoemde activiteiten waren over de gehele lijn bijzonder hinderlijk voor de bezetter. Het overbrengen van oorlogsvrijwilligers en de spionage was zonder meer storend op militair-strategisch vlak en hinderde de al bij al niet zo slecht georganiseerde Duitse contraspionage.⁷ De brievensmokkel naar en van het front was uiteraard ook hinderlijk omwille van het feit dat dit het moreel van de geallieerde fronttroepen zowel als van de lokale bevolking ondersteunde en ook omdat er met de brieven strategisch belangrijke informatie kon uitgewisseld worden - in beide richtingen. Daarom hadden de Duitsers ook al strenge straffen op de brievensmokkel gezet: zij die betrapt werden op brievensmokkel zouden voortaan beboet worden met een bedrag van 20.000 Mark! De klassieke grensmokkel was een streep door de rekening van de Duitse overheid die het economisch leven in bezet gebied in de hand wilde houden - tenminste officieel - wij weten immers dat er Duitse soldaten waren aan de grens, die vrij goed konden opschieten met de smokkelaars. Wanneer Duitsers op medewerking met lokale smokkelaars werden betrapt, werden zij niet zelden naar het front gestuurd - dat was overigens het geval met de Duitse stationschef van Essen! Tenslotte konden het vluchten van talrijke burgers of militairen naar Nederland en de diverse verzetsactiviteiten gemakkelijk geïnterpreteerd worden als een regelrechte aanslag op het imago van de sterke bezetter, die daardoor niet langer in staat werd geacht om alles in de hand te houden... Het verkeer van berichten, personen en goederen aan de grens was dus over de ganse lijn bijzonder vervelend voor de bezetter.

Daarom ging de Duitse overheid midden 1915 over tot een technisch afsluiten van de grenzen: het plaatsen van een schrikdraad aan de grens met Nederland, van een draadversperring waarop hoogspanning stond! Zo dacht de bezetter, door van België een getraliede kooi te maken, het voor hem ongeoorloofde en clandestiene grensverkeer te kunnen beperken of tegenhouden!⁸

2. DE DUITERS WILLEN EEN DRAADVERSERRING BOUWEN LANGS DE GRENS

Wie precies het bevel gaf tot het bouwen van de draadversperring en wanneer die beslissing eigenlijk werd genomen, is niet helemaal duidelijk. De draad aan de Belgisch-Nederlandse grens was overigens niet de allereerste in zijn soort: begin 1915 hadden de Duitsers reeds een gelijkaardige versperring opgetrokken in de Elzas, langs de Zwitserse grens, waardoor een dertiental dorpen werden geïsoleerd. De idee van het bouwen van een grensversperring tussen België en Nederland kwam hoe dan ook van een toenmalig Duits officier, D. Schütte, adjunct bij een in België actief Duits inlichtingsofficier. Zijn door de Duitsers geniaal genoemd plan werd door het bureau van de Duitse inlichtingendiensten overgenomen en bij het gouvernement-generaal in Brussel doorgedrukt.

7. J. Spooren beweert dat de Duitsers vooral geërgerd waren door de vlucht van personen naar Nederland omdat daardoor een groot aantal goedkope arbeidskrachten verloren gingen. Wij menen dat deze redenering niet helemaal opgaat: het is immers pas vanaf 28 september 1916 dat de Duitsers systematisch zouden overgaan tot de verplichte tewerkstelling van Belgen in Duitsland. De maatregel in kwestie zou overigens slechts van korte duur zijn. Zie SPOOREN, 1994: 29.

8. Zie ook de brieven van B. Raaf aan D. Brugger (16.12.1914, 24.02.1915 en 06.07.1915), APUSA; brief van B. Raaf aan Jordan (26.02.1915), AGS; brief van N. Habler aan E. Deibele (28.07.1915), APUSA; BILSEN & AL., 1994: 271; BOONEN, 1992: 9, 23, 60; BRIJERS, 1961; CLAASSEN, 1988: 19; GELDOLF, 1996: 77, 84; JANSSENS, 1998: 21; NICOLAI, 1924: 118; O'KELLY, 1990-92: 46-47; PEETERS, s.d.: 6, 27-28; SPAPENS & VAN OIRSCHOT, 1988: 23; VAN GOETHEM, 1982: 62-64; VLAMINCK, 1925: 52; Vrij België, vrijdag 10 september 1915; VLEUGELS, 1930: 7-8; WITTE, 1931b: 450-451.

Wij hebben de hand kunnen leggen op een zeldzame publicatie uit 1919, waarin uitgebreid melding wordt gemaakt van het binnen het Pruisisch leger verricht onderzoek over elektrotechnische oorlogstoepassingen. Zo blijkt duidelijk dat de Duitsers tijdens de Eerste Wereldoorlog, toch aan het Oostfront, over verschillende zogenaamde Elektrobataillone beschikten die gespecialiseerd waren in die materie.⁹

Het plaatsen van de draadversperring gebeurde tussen april en augustus 1915. De draad werd op Belgisch gebied aangelegd ten noorden van het Drielandenpunt, enkele kilometer over Duits gebied, net voorbij Vaals. De Duitsers zijn trouwens met de aanleg ervan begonnen precies in de buurt van het Drielandenpunt bij Vaals. Daardoor werden Vaals en het Vaalserkwartier - het stukje Aken dat aan Vaals is vastgebouwd - van elkaar gescheiden.

De bouw van de versperring werd vrij goed voorbereid - tenminste beter dan sommige bronnen laten vermoeden. Op 6 juni 1915 stuurde de Duitse gezant een nota naar het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken, waarin stond dat de militaire autoriteiten het nodig hadden geacht om langs bepaalde delen van de Nederlands-Belgische grens - eigenlijk langs praktisch de hele grens - een draadversperring aan te leggen. Waar de draad precies zou lopen, hebben de Duitsers toen niet aan de Nederlanders verteld: in juni 1915 geeft de bevelhebber van het Nederlandse veldleger immers de opdracht om uit te zoeken welk traject de versperring volgt. Wanneer de Nederlanders dachten dat de versperring op hun grondgebied liep, hebben zij de Duitse autoriteiten verzocht om ze naar het zuiden of het westen op te schuiven.

Originele documenten uit de Voerstreek geven ons een idee hoe er bij de aanleg van de versperring werd gewerkt. Dat is uiteraard langs de hele grens op een min of meer gelijkaardige manier gebeurd. Zo weten wij dat Grenzschutz-Kommandeur Graf von Faber-Castell midden juni 1915 in de Voerstreek de grenszone gaat inspecteren en onderzoeken, om na te gaan waar de versperring precies kan opgetrokken worden. Op 16 juni trekt hij door het veld met Oberstleutnant (luitenant-kolonel) Riecke, Verkehoffizier van de Platz Lüttich. Op 17 juni zal hij op zijn hoofdkwartier, de Kommanderie van Sint-Pietersvoeren, samen met majoor Meichsner de regeling van de pasjes bespreken. Op 19 juni legde Faber-Castell het tracé van de versperring vast rond het Vierländerblick: dit is nu het Drielandenpunt - het betwiste Kelmis is inmiddels Belgisch geworden. De Luikse pater Charles O'Kelly zou op 25 juni 1915 melden dat: "la frontière est garnie à présent de fil de fer électrisé".¹⁰

Op 1 juli vermeldt het Grenzschutz-Befehl reeds dat er een "mit Starkstrom geladener Draht" gespannen werd.¹¹ In die omgeving werd het tracé van de draad later trouwens vaak gewijzigd, zelfs nadat bepaalde stukken reeds aangelegd en in gebruik genomen waren.

In de Voerstreek werd de versperring tijdens de maanden juni tot augustus aangelegd door de ongeveer 250 man sterke Beierse 2. Landsturm Pionier Kompagnie (BLPK) o.l.v. ingenieur majoor Franz Kleber. Die compagnie beschikte over een vijftal paarden en enkele vrachtwagens. Manschappen van het 60. Armierungsbataillon uit Luik kwamen regelmatig een handje toesteken. Na het vereiste administratief voorbereidingswerk werd het ter-

9. Zie POLLAK, 1919. Wij hebben geen dergelijke informatie gevonden betreffende het Westelijk front.

10. "Momenteel staat er een elektrische draadversperring op de grens." Zie ook SMIT'S, 1991: 77.

11. "een met sterkstroom geladen draad gespannen".

rein klaargemaakt, palen werden in de grond geslagen, de isolatiepotjes werden erop gemonteerd en tenslotte werd de draad gespannen. De troepen die de versperring moesten optrekken verhuisden meestal naarmate de bouw vorderde. Soms werden manschappen die in een bepaalde grenszone gewerkt hadden, naar andere zones gestuurd om daar te helpen aan de afwerking van de versperring. Waarschijnlijk gebeurde dat op grond van de ervaring die zij hadden opgedaan bij de aanleg van de versperring.

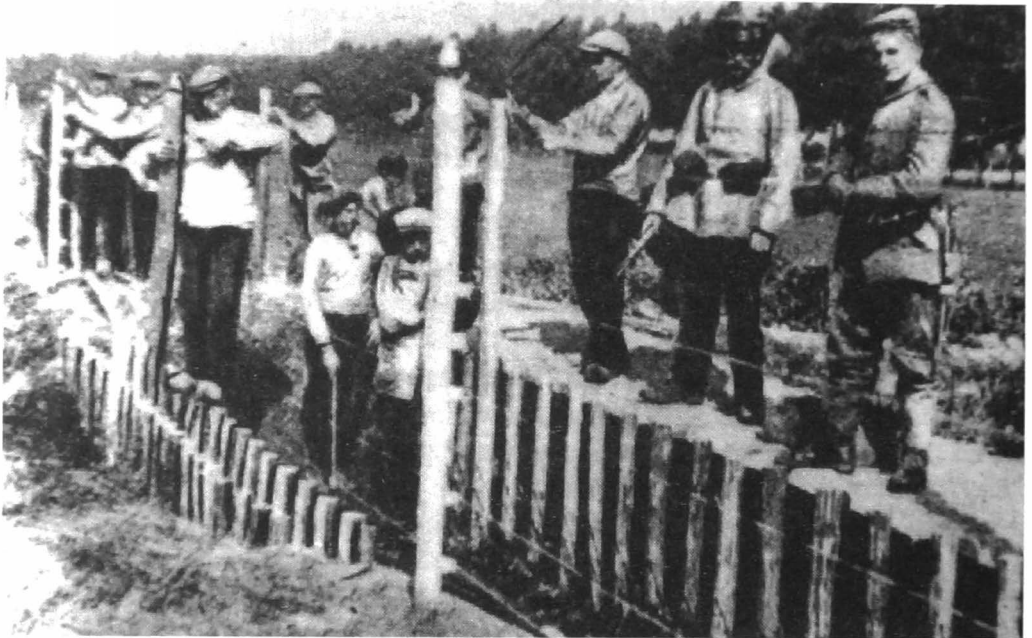
Het waren overigens meestal de genietroepen van de Landsturm-compagnies - de soldaten van de zogeheten Pionier-Kompagnie, eventueel aangevuld met andere eenheden - die de draadversperring moesten bouwen en bewaken. Sommige bronnen, waaronder M. Lekeux, beweren dat een ploeg van ongeveer 60 à 70 man, waaronder 8 tot 12 bewakers, er per dag in slaagde om 1 km versperring te bouwen - wat ons overigens zeer realistisch en aanvaardbaar lijkt. Soms werden Belgen of Russische gevangenen verplicht om mee te helpen; de Duitsers deden slechts zelden beroep op de plaatselijke bevolking - wanneer dat wél het geval was, werd dat door de voor de Duitsers werkende arbeiders uiteraard niet altijd in dank afgenomen. Overigens was het vaak zo dat de bevolking weigerde om mee te werken aan de bouw van de versperring: "We creveeren liever van armoe dan voor den Duitsch te werken en onz'eigene muit te vlechten."¹² Eén of twee dagen vooraf kwam er meestal een ploeg van een tiental man - al dan niet verplicht bijgestaan door Belgen of gevangenen - om de strook te ontruimen. Duitse archieven bevatten bijzonder weinig bronnen of informatie over de troepen die de Elektrische Grenzabsperungszaun bewaakten. In feite werd het grootste deel van de Pruisische archieven tijdens de Tweede Wereldoorlog vernietigd - door Hitler of door de Geallieerden - waarschijnlijk mede met de overblijvende exemplaren van de Wachbücher, de handboeken voor de bewakers. Alleen de Beierse archieven ontsnapten aan de totale vernietiging. Toch konden we achterhalen dat de Duitse Generale Staf in oktober 1915 de 26e Ravitaillingsbrigade van Saarburg naar België stuurde om de bewaking van de draadversperring op zich te nemen en om de smokkel tegen te gaan.

Het tijdstip waarop de grensversperring af was, verschilt van zone tot zone. In Noord-Limburg, bijvoorbeeld, meer speciaal op Neerpelts grondgebied, was de versperring reeds in juli 1915 zo goed als zeker klaar. Einde juni of begin juli werd zij onder spanning gezet. E.H. Van Haelst, pastoor op de Prosperpolder (Zeeuws-Vlaanderen), meldt dat de Duitsers op 15 juni beginnen met de bouw van de draadversperring. Op 13 juli was de versperring op Prosperpolder afgewerkt: die dag werd er overigens reeds een Antwerpenaar geëlektrocuteerd¹³... Op 17 juli 1915 is men duchtig aan het werk in de omgeving van Hoogstraten. Daar zou op 30 juli al een eerste slachtoffer vallen: een Fransman uit Valenciennes wilde 's nachts de grens oversteken op het grondgebied van Wortel - 's morgens vond men zijn lijk...

Waarschijnlijk werd het allereerste stuk draad bij Vaals op maandag 23 augustus 1915 onder spanning gezet vanaf het Drielandenpunt tot ongeveer 18 km verder, bij Ottegroven, tussen Schalthaus 9 en 10. Op zondag 29 augustus kwam een resterend stuk, tot aan de Maas, onder spanning te staan. Doorgangspoorten waren er o.m. bij 's Gravenvoeren (op de weg naar Warsage) en Teuven (voor de splitsing naar Remersdaal). Van Gemmenich tot

12. "Wij sterven liever dan voor de Duitsers te werken en onze eigen kooi te maken" zegden de inwoners van Stekene; in VAN HAELEST, 1995: 89.

13. VAN HAELEST, s.d.

Arbeiders aan de draadversperring (Foto A. Claasen).

's Gravenvoeren stonden er om de 2 km schakelhuisjes, in het totaal 12. De spanning kwam van de bovenleiding van de trammaatschappij Aken/Kohlscheid in het Brauhaus bij Vaalserkwartier op iets meer dan 2,5 km van het Drielandenpunt. De hoogspanningsleiding van Reutershag naar het Drielandenpunt liep over een verzinkte draad van 4 mm doorsnede op om de 60 meter geplaatste palen - en verder langs de versperring. Ottegroven was afgesloten van 's Gravenvoeren, Teuven en Sippenaeken lagen in het speredgebied.¹⁴

3. DE TECHNISCHE BESCHRIJVING VAN DE ELEKTRISCHE DRAADVERSERRING

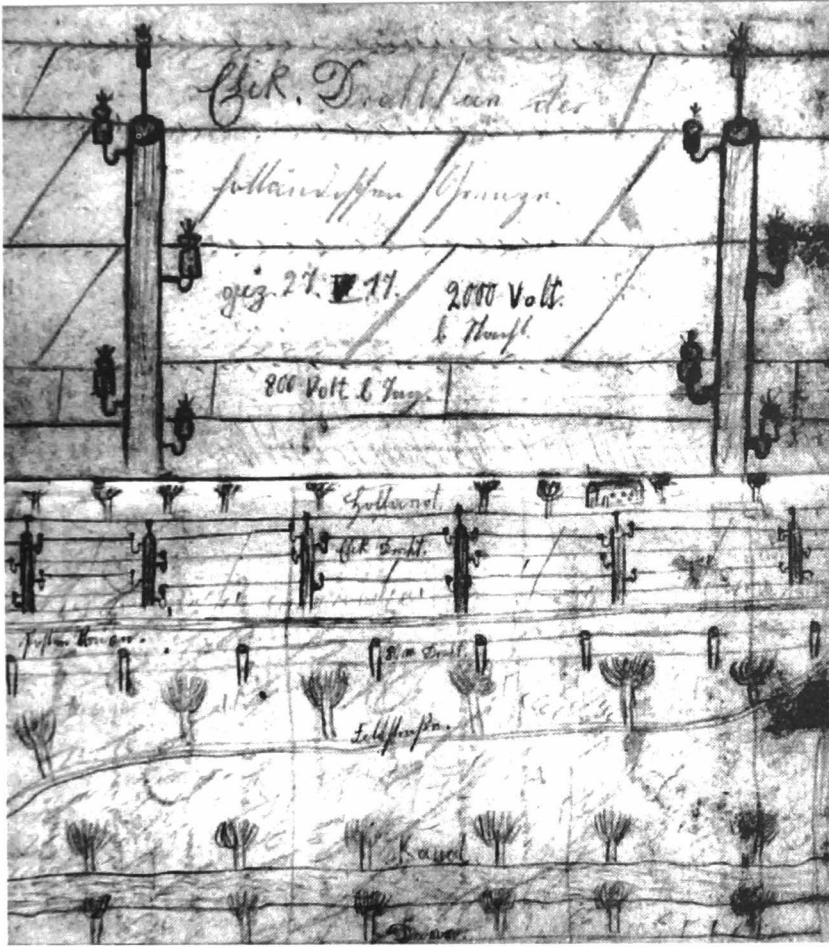
In wat volgt, hebben wij een stafkaart van het Belgisch leger uit 1910 opgenomen. Het kaartmateriaal, uit het archief van Dhr. M. Stevens (Lanaken), geeft een beeld van de draadversperring vanaf het Drielandenpunt tot aan de Schelde bij Antwerpen. De Duitsers hebben er een aantal interessante aanwijzingen omtrent de draadversperring op aangebracht.

De Absperrung was een meestal ongeveer twee meter hoge versperring met vijf tot soms wel tien op 20 à 30 cm van elkaar liggende zinken of koperen en - vaak om beurten - geladen stroomdraden vanaf ongeveer 15 à 20 cm van de grond.¹⁵ De soms tot 5 millimeter dikke draden waren bevestigd aan de gekende porseleinen isolatoren - de zogenaamde potjes of isoleerpotjes - met een doorsnede van 4,5 cm.¹⁶ Om de doorgang te bemoeilijken

14. Brief van J. Tasset, dd. 11.07.1915; KRAMERS, [s.d.]: 22; LENAERS, 1989; NIJSSEN, 1987; POELS, s.d.; WITTE, 1931b: 451. Bepaalde bronnen vermelden dat de draad reeds rond 25 juli onder stroom stond in sommige dorpen in de Antwerpse Kempen.

15. In de meeste gevallen was de draadversperring 2 tot 2,5 m hoog. Zie ook SMITS, 1991: 77.

16. LEHMANN, 1918: 88-89 (legende bij foto 92) spreekt van vijf draden en een hoogspanningstoevoerleiding.

Tekening van de draadversperring, gemaakt door een Duitse soldaat (Bayerische Hauptstaatsarchiv Abt. IV, Bestand HS 3413 - IV-307/93)

waren de isolatoren op sommige trajecten afwisselend aan weerszijden van de grote palen bevestigd - zodat de centrale draden zich als het ware tussen de palen slingerden. Dennenhouten en hier en daar met carboline of teer bewerkte telefoonpalen werden op 3 à 4 meter van elkaar in de grond geheid.¹⁷

Ongeveer om de 50 meter stond een hogere paal die de aanvoerleiding droeg die voor stroom zorgde - de zogenaamde Speiseleitung. De stroom kwam van enkele centrales of generatoren van bestaande fabrieken langs de grens of van eigen meestal door dieselmotoren aangedreven generatoren. In Limburg lijkt de situatie vrij duidelijk te zijn geweest. Over praktisch het ganze traject van de versperring konden de Duitsers geen beroep doen op bestaande onafhankelijke elektriciteitscentrales. Immers, bij de aanvang van de oorlog waren er slechts weinig gemeenten die beschikten over een beperkte vorm van elektriciteitsdistributie - dat zou voor de meeste gemeenten pas na de oorlog het geval zijn. Naast Langerbrugge beschikten enkele fabrieken over een rudimentaire elektriciteitscentrale, zoals de koolmijnen, de zinkfabrieken in Lommel en de buskruitfabriek in Kaulille.

17. Op sommige plaatsen gebruikte men ook ander hout, onder andere eik. Naargelang van de terreinkenmerken stonden de palen ook soms dichter bij elkaar, soms op 1,5 m. Zie ook SMITS, 1991: 77.

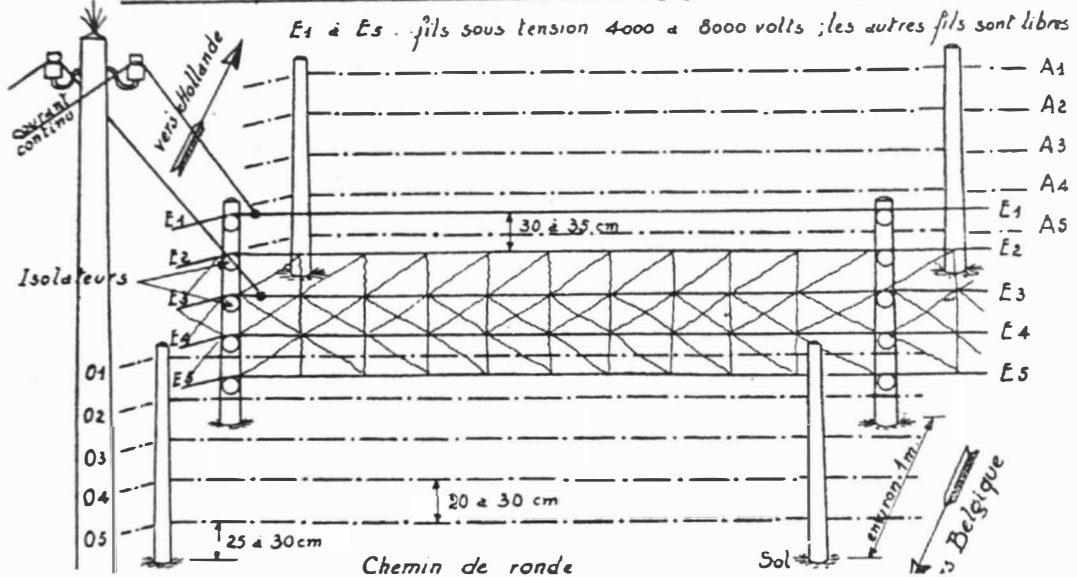
De reeds vermelde stafkaart deelt het traject ten oosten en ten zuiden van de Schelde in 6 sectoren in, de op de kaart vermelde Betriebs-Abschnitt I tot en met VI. In de bijgaande tabel vindt men een beschrijving van de 6 sectoren en de herkomst van de stroom voor elk van de sectoren.

De 6 zones van de elektrische draadversperring		
Sectoren	Geografische zone (O/W of Z/N)	Herkomst van de stroom
I	Reutershag (bij Vaals) - Eben-Emaal	Elektriciteitsfabriek van Kohlscheid (transformatorengroep van Reutershag)
II	Eben-Emaal - Heppeneert	Van Eben-Emaal tot Smeermaas: elektriciteitsfabriek van Kohlscheid (transformatorengroep van Reutershag); van Smeermaas tot Heppeneert: elektriciteitscentrale II van de zinkfabriek van Stevensvennen of elektriciteitscentrale I van de buskruitfabriek van Kaulille
III	Heppeneert - Lozen	Elektriciteitscentrale II van de zinkfabriek van Stevensvennen of elektriciteitscentrale I van de buskruitfabriek van Kaulille
IV	Lozen - Lommel-Stevensvennen	Elektriciteitscentrale II van de zinkfabriek van Stevensvennen of elektriciteitscentrale I van de buskruitfabriek van Kaulille
V	Lommel-Stevensvennen- Minderhout	Elektriciteitscentrale II van de zinkfabriek van Stevensvennen, elektriciteitscentrale I van de buskruitfabriek van Kaulille of elektriciteitsfabriek van Merksem (transformatorengroep van Kapellen)
VI	Minderhout - Schelde	Elektriciteitsfabriek van Merksem (transformatorengroep van Kapellen)

Een bordje met "Levensgevaar:.." kon de passeurs niet tegenhouden (FOERSTER, 1931: 451)

Schéma de la haie électrifiée à la frontière Hollando-Belge —
sous l'occupation allemande entre Bergeyck et Lommel

De elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens tussen Bergeyck en Lommel (LOMBARD, s.d.: 29)

De generatoren in de buskruitfabriek in Kaulille en deze van de zinkfabriek in Lommel-Stevensvennen hebben voor stroom gezorgd voor een zeer grote zone. Men kan gerust stellen dat Kaulille en Lommel-Stevensvennen de belangrijkste stroomleveranciers waren voor de versperring. Uit de gegevens op de kaart blijkt tevens dat de Duitsers voor de lange strook van Maaseik tot Minderhout beroep konden doen op zowel Kaulille, Lommel-Stevensvennen als Merksem (Kapellen). Enkel voor de stroken van Vaals tot Veldwezelt en van Minderhout tot aan de Schelde was er maar één krachtcentrale die stroom leverde, respectievelijk Kohlscheid (Reutershag) en Merksem (Kapellen).¹⁸ De verklaring voor het feit dat de bezetter voor het grootste deel van de versperring wilde rekenen op verschillende centrales moet gezocht worden in mogelijke sabotage of pannes. Het is zo goed als zeker dat de keuze van de leverende centrale gemaakt werd in de schakelhuisjes langs de versperring. In de meeste van die schakelhuisjes stonden ook nog generatoren die ofwel instonden voor het optransformeren van de van ver aangevoerde stroom ofwel in geval van panne voor kleinere stroken zelf stroom konden genereren.

In Zeeuws-Vlaanderen werd er o.a. stroom aangevoerd van de elektrische machine van Zelzate, zoals E.H. Van Haelst het schilderachtig beschrijft. Daardoor stond er tussen 27 oktober en 3 november 1918 in de buurt van Prosperpolder en omstreken geen spanning op de draadversperring ten gevolge van de ernstige overstromingen rond Zelzate en omgeving.¹⁹

18. Ook een kleine centrale in Arendonk leverde stroom aan enkele omliggende gemeenten. Sommigen beweren dat de stroom voor de versperring bezuiden Baarle van de centrale in Arendonk kwam - wij menen evenwel dat dat niet correct is; dat wordt overigens bevestigd door de informatie op de kaart. Wel kan het zo zijn dat de toen bestaande kleine centrale van Arendonk spanning kan geleverd hebben aan de Duitsers, maar dan niet voor de versperring, wel voor, bijvoorbeeld, de Kommandantur of andere bezette gebouwen.

19. VAN HAELEST, s.d.

Onrechtstreekse getuigen meldden ons dat ook de aanvoerleiding van de stroom - die dus van het binnenland naar de versperring liep - bewaakt werd door Duitse soldaten.²⁰

Wat de mogelijke stroomvoorziening vanuit de zeldzame elektriciteitscentrales betreft, illustreert het archief van Electrabel (ex-EBES) goed hoe de Duitsers het aan boord probeerden te leggen. Midden mei hadden enkele Duitse officieren zich gemeld op de elektriciteitscentrale van Langerbrugge om aan toenmalig directeur Herry te vragen onder welke voorwaarden de maatschappij stroom wilde leveren aan de Duitse militaire overheid.²¹ De spanning zou afgenomen worden aan het onderstation Zelzate en met eigen materiaal omgevormd worden tot wisselspanning van 2.000 Volt - dit om de draadversperring aan de grens elektrisch te laden. De directeur wilde daar niet op ingaan en hield de Duitsers voor dat hij daar de toestemming van zijn afgevaardigd bestuurder moest hebben. De Duitsers dropen af maar verwachtten een antwoord op 25 mei. Daarop vergaderden de Raden van Bestuur van de elektriciteitsmaatschappij in Brussel (22 mei 1915) en in Gent (24 mei 1915). De Raden van Bestuur probeerden de Duitsers zo lang mogelijk aan het lijntje te houden, o.a. door te beslissen dat zij voor een dergelijke aangelegenheid een schriftelijke aanvraag moesten hebben. Verder lieten zij al wel uitschijnen dat hun antwoord negatief zou zijn en wel om volgende redenen. De concessie-overeenkomst voorzag enkel in de levering van stroom voor verlichting of drijfkracht en verbood de aanleg van leidingen op manshoogte, die ongelukken zou kunnen veroorzaken. Vervolgens voerde de maatschappij aan dat zij de regelmatige stroomvoorziening moest kunnen waarborgen en dat een niet geïsoleerd deel van het stroomnet - de grensafsluiting - onderbrekingen tot gevolg zou kunnen hebben. Tot slot stelde zij nog dat een dergelijke stroomlevering als een misdaad tegen het vaderland en als een oorlogsdaad zou kunnen beschouwd worden. De afgevaardigd bestuurder kreeg de opdracht dit standpunt in elk geval te blijven verdedigen, zelfs indien dit moest leiden tot het in beslag nemen van de bezittingen van de maatschappij. In voorkomend geval zou al het personeel onmiddellijk het werk neerleggen en de gebouwen verlaten. De Duitsers hadden evenwel het antwoord van de elektriciteitsmaatschappij niet afgewacht en op de avond van 24 mei al hun onderstation van Zelzate op het net aangesloten. Daarop liet de directeur meteen de voedingskabel naar Zelzate afsluiten. De bezetters reageerden pas 's anderendaags en kregen van directeur Herry steeds hetzelfde negatief antwoord te horen. Zij boden wel hun verontschuldiging en beweerden dat de acties van de vorige avond te wijten waren aan de overdreven dienstijver van een ondergeschikte.

De dag daarop kwam de gevraagde schriftelijke aanvraag, van de hand van luitenant-kolonel von Rantzau. Afgevaardigd bestuurder Lucien Beekers had dan op 27 mei een onderhoud met deze hoge officier van het Landsturmdetachment, maar dat leidde evenmin tot een vergelijk. Twee dagen later kwam von Rantzau zelf naar Langerbrugge met een verzoeningsvoorstel: de maatschappij zou op drie door de Duitsers aan te wijzen plaatsen aan de grens kleine centrales bouwen waarin locomobielen voor de stroomproductie zouden

20. In 1998 gemeld door Dhr. & Mevr. Jaeken-Moonen uit Bocholt.

21. De elektriciteitscentrale van Langerbrugge werd kort voor de oorlog in dienst gesteld; het net was toen nog volop in opbouw. Door het uitschakelen van stroomlevering aan industriële klanten werd het draaien van de centrales echter een dure aangelegenheid, zodat ze periodiek werden uitgeschakeld. Overigens was er een schrijnend gebrek aan steenkolen, olie en materialen allerhande, verbod om zich te verplaatsen, tekort aan vervoersmogelijkheden, verbod op alle openbare verlichting en een beperking op het privé verbruik. Toch werd vanuit Langerbrugge de installatie van het net na enige weken bezetting hernomen - begin augustus was men immers gestopt met de uitbreiding van het net (zie o.a. KERCKHAERT & DE VLEESCHAUWER, 1990: 224-226).

De draadversperring op het platteland. Wij zien hier duidelijk een centrale draadversperring met 5 boven elkaar liggende prikkeldraden, en links en rechts van de middenste versperring telkens nog een lagere afsluiting met minstens een drietal draden. Men onderscheidt duidelijk de porseleinen isolatoren (BRUGMANS, s.d.: 225)

worden ondergebracht. Weer weigerde Herry, ook al om dat de maatschappij niet was uitgerust om gebouwen op te trekken. Hoewel de woedende officier dreigde de centrale te bezetten en de directeur naar Duitsland te zullen deporteren voor de duur van de oorlog, verliet hij Langerbrugge zonder enig resultaat.

Enkele dagen later vernam men dat de bezetter de suikerfabriek Tijdgat in Zelzate met dezelfde eisen had belaagd: stroomlocomobielen en dynamo's werden er verzegeld maar niet gebruikt voor de draadversperring. Wel zouden zij in de betrokken suikerfabriek een benzinemotor hebben geplaatst om zelf elektriciteit op te wekken voor de versperring. Uit de verslagen van de maatschappij blijkt hoe dan ook dat zij tijdens de ganse oorlog geweigerd heeft om stroom te leveren voor de versperring! Er werd enkel stroom geleverd aan gemeentelijke gebouwen waar soldaten waren ondergebracht. Voor de draadversperring, voor de werkplaatsen van onderzeeërs of vliegtuigen en voor het bedienen van zoeklichten hebben de toenmalige C.E.F. - de Centrales Electriques des Flandres - steeds geweigerd om stroom te leveren aan de Duitsers.

Vanaf de aanvoerleidingen langs de draadversperring werd de stroom afgetakt naar de versperringsdraden zelf. Op verschillende plaatsen liep er niet al te ver van de versperring een hoogspanningslijn, op ongeveer 40 à 60 m van elkaar staande geteerde palen. Op regelmatige afstanden werd de stroom dan afgetakt naar een Schalthaus of schakelhuisje. Volgens originele bronnen stond er om de 2.000 m een dergelijk Schalthaus. Een zulkdanig procédé maakte het mogelijk om vanuit een schakelhuisje bepaalde sectoren al dan niet

spanningsvrij te maken. Niet alle schakelhuisjes waren met de hoogspanningslijn verbonden. Waar de hoogspanningslijn te ver van deze schakelhuisjes liep, werd stroom ook wel eens opgewekt met generatoren - locomobielen - in de op regelmatige afstanden geplaatste houten barakken. Dergelijke generatoren werden ook ingezet wanneer om een of andere reden de lijn gesaboteerd was of de stroomvoorziening onderbroken was. Op bijgaande illustraties - foto's van Frederik van der Plas en René van Eindhoven - zien wij een dergelijk Schalthaus, gefotografeerd in november of december 1918, toen de toegang tot de versperring op de Vaartdijk in Arendonk werd vrijgegeven. Verder in onze tekst kan men een overzicht vinden van het aantal schakelhuisjes en andere militaire infrastructuur langs de versperring.

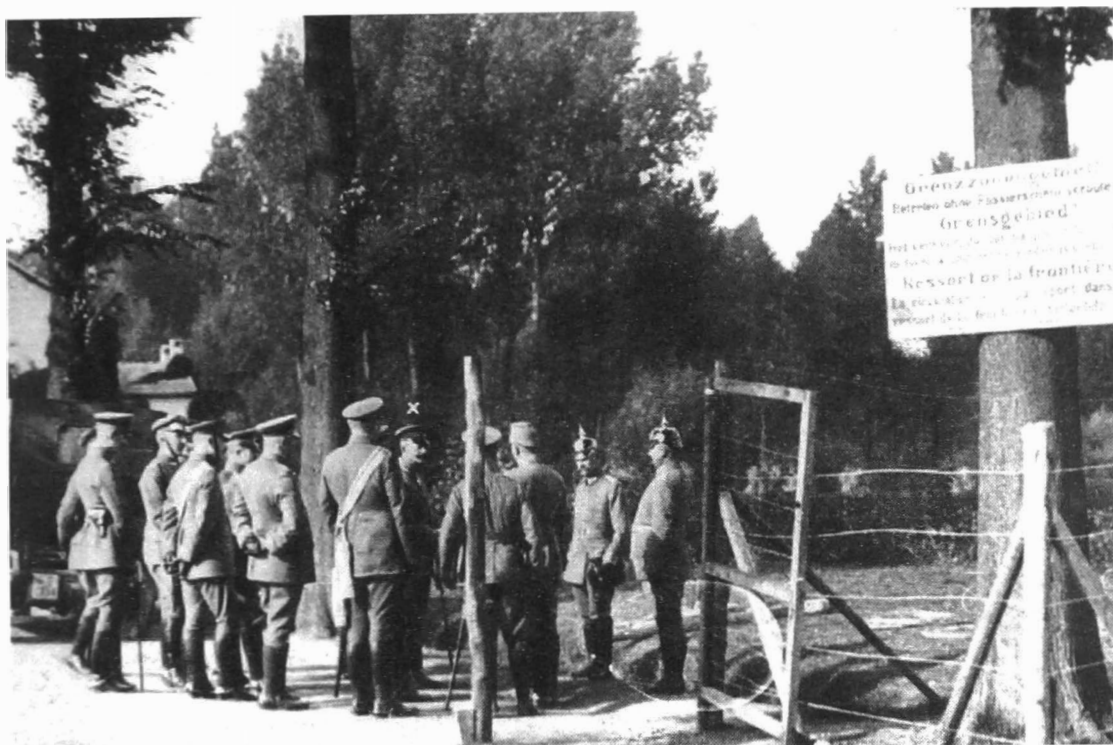
De hoofdaanvoerpunten voor de stroomvoorziening aan de draadversperring		
Hoofdaanvoerpunt	Bediend stuk versperring	Opmerkingen
A Kohlscheid (transformatorengroep Reutershag)	Reutershag Smeermaas (43 km)	1 rechtstreekse lijn vanuit de transformatorengroep Reutershag
B Kaulille/Lommel-Stevensvennen	Smeermaas - Ravels (130 km)	Drie aanvoerleidingen vanuit Kaulille - 1 naar Dilsen (V2) - 1 naar Lozen (T3/A4) - 1 naar Lommel-Kolonie (L4)
C Merksem (transformatorengroep Kapellen)	Ravels - Schelde (63 km)	1 rechtstreekse lijn vanuit Kapellen naar Putte (Drijhoek)

De stroom voor zone A (Reutershag - Smeermaas, 43 km) kwam dus rechtstreeks vanuit de transformatorengroep van Reutershag.

De zinkfabriek van Stevensvennen en de buskruitfabriek van Kaulille waren door een rechtstreekse lijn met elkaar verbonden: de beide fabrieken vormden dus samen als het ware één enkele krachtcentrale. Vanuit Kaulille waren er dan drie afzonderlijke aanvoerlijnen getrokken, respectievelijk naar Dilsen, Lozen en Lommel-Kolonie.

De stroom voor de zone C (Ravels - Schelde, 63 km) kwam van de centrale van Merksem (transformatorengroep Kapellen).

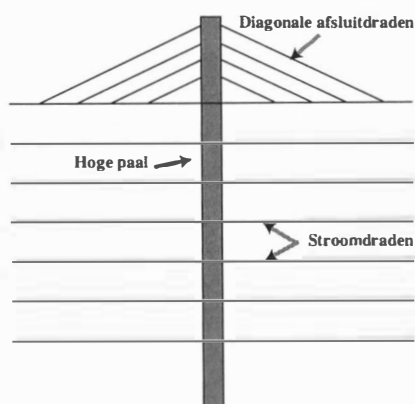
De stukken Stevensvennen - Ravels (26 km) en Ravels - Minderhout (20 km) konden door de centrales B of C bediend worden. In bovenstaand schema gaan wij er gemakshalve van uit dat het stuk Stevensvennen - Ravels hoofdzakelijk bediend werd door de centrale van Kaulille/Stevensvennen en het stuk Ravels - Minderhout door de transformatorengroep van Merksem.

De Duitse gouverneur-generaal von Bissing bezoekt de draadversperring in september 1915 (Koninklijk Legermuseum, Brussel, Inv. B11189)

Aan beide kanten van de centrale stroomdraad, op 1 tot 6 meter afstand, naargelang van de plaats en de aard van het terrein, werden er nog twee rijen van ongeveer 1 tot 2 meter hoge beschermende draad - meestal prikkeldraad - aangebracht die evenwel niet onder spanning stond. Het ging dus in feite om een driedubbele draadversperring. De palen in de middenstrook waren meestal steviger en hoger dan de buitenste. Vaak bestonden de buitenste beschermingen uit een minder verzorgd vlechtwerk van draden, ijzeren staven, latten of dooreen gevlochten prikkeldraad.²²

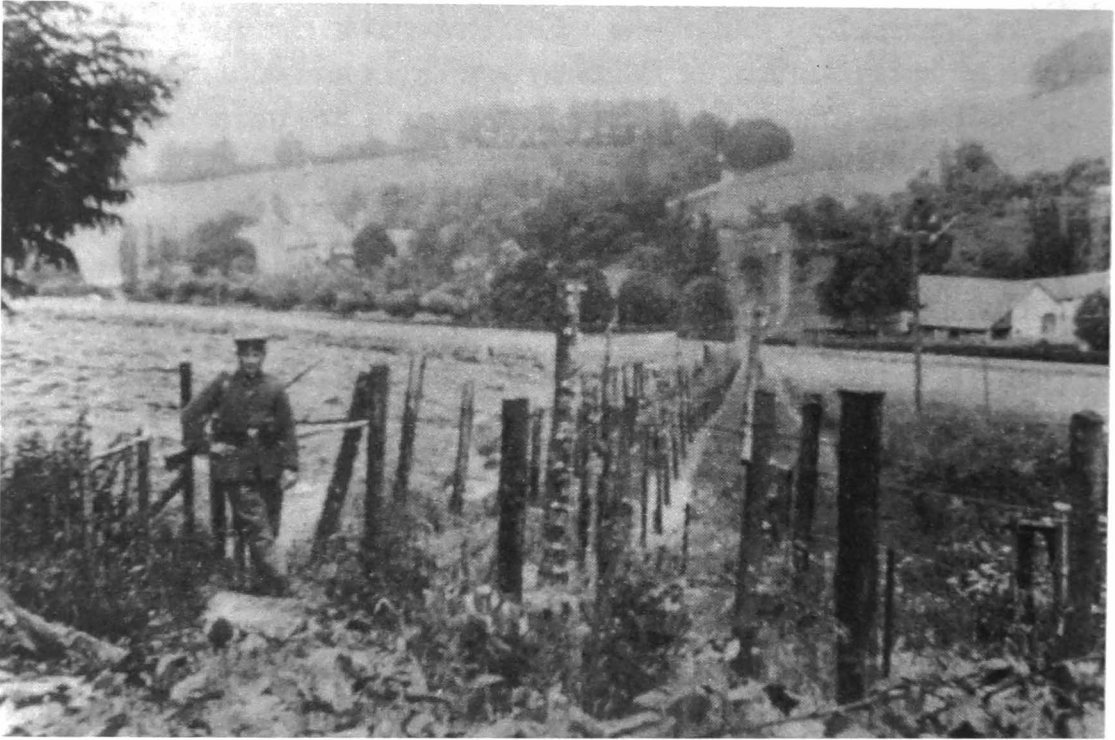
Om te vermijden dat smokkelaars, grensgangers of spionnen een ladder tegen de hoge palen van de versperring zouden plaatsen en vandaar door of over de bovenste draden zouden kruipen, spanden de Duitsers soms diagonale draden aan de hoogste palen (zie bijgaande tekening).

41. Schema van de draadversperring

22. Volgens WILLEKENS, 1976: 275 werd het aantal draden van de draadversperring stelselmatig opgevoerd tot tien boven elkaar hangende draden die aan een soort telefoonpalen werden bevestigd. Deze telefoonpalen dienden tevens voor de aanvoer van stroom. Zie ook JASPERS, 1985: 27-29.

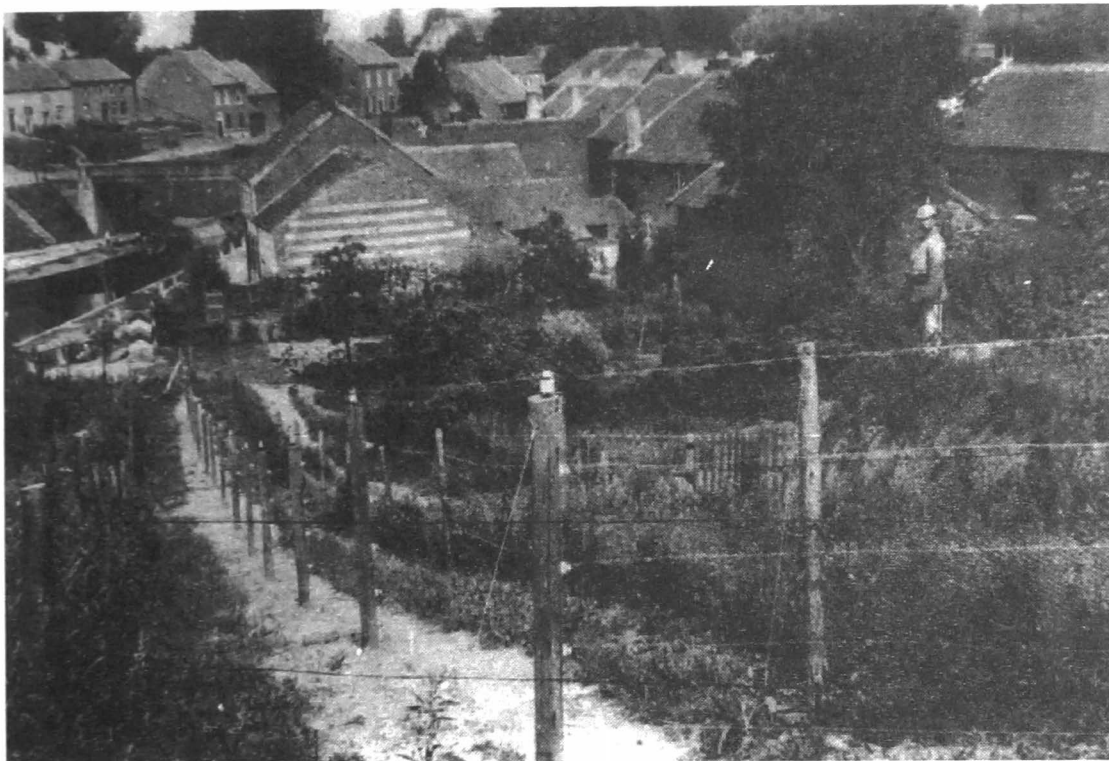
Nog altijd om de doorgang te verhinderen, sloegen de Duitsers vaak in het midden tussen twee palen een klein stukje hout in de grond, dat ze dan verbonden met de onderste draad - deze laatste kon dan moeilijker opgelicht worden; dat was o.m. het geval aan de grens met Zeeuws-Vlaanderen. Bij regenweer konden er op die plaatsen soms vonken overslaan. Op andere plaatsen werden ook de andere draden verticaal met elkaar verbonden - zodat de versperring er als een raamwerk uitzag.

De draadversperring bij Schloss Beusdael (Zuid-Limburg) (Ein Stück Vergangenheit, 1984)

Veel palen voor de versperring werden door de gemeenten zelf geleverd - maar daarom niet enkel voor de versperring op eigen grondgebied. Het cynische van de zaak is dus dat de gemeenten vaak zelf palen voor de versperring hebben gekapt en geleverd; de Duitsers betaalden ze meestal wel terug aan de gemeente - weer een geval van zogeheten zachte opeising... Zo beschikt het archief van de gemeente Neerpelt over een door dienstdoend burgemeester Walbers getekend betalingsmandaat van 123,38 BF voor het afzagen en maken van 1.300 palen op bevel van de Duitse overheid. Het hout waarvan in dit betalingsmandaat sprake is, kwam volgens de boswachter uit de gemeentebossen en werd vervoerd naar Sint-Huibrechts-Lille. Eind augustus zal de boswachter trouwens van de gemeente ook nog 10 BF ontvangen voor het maken van 1.500 palen - vermoedelijk komende van de Bergeyker Heide - voor de Duitsers en voor de daarmee gepaarde gaande speciale werken.

De burgers stellen met droefenis vast dat de bezetter, voor de bouw van de draadversperring, langzaam maar zeker de mooie natuur in en rond hun gemeente aan het vernielen was en dat de eigendom van burgers er ook meer dan eens moest aan geloven: talrijke bomen worden geveld, ook op privé eigendom, bossen worden vernield, er worden noodbruggen gelegd, enz.

De draadversperring bij Smeermaas in Belgisch Limburg

Daarnaast moeten de Duitsers eveneens draad hebben opgeëist voor de afwerking van de versperring en van andere kleinere versperringen aan wegen en waterlopen. Immers, wanneer de boeren in augustus het door de Duitsers opgeëiste hooi in bussels moesten tressen, blijkt dat onmogelijk te zijn omdat zij geen ijzerdraad hadden en de handelaars er evenmin in voorraad hadden. In sommige gemeenten had de bezetter zelfs een inventaris laten opmaken van de in de ijzerwinkels beschikbare draad.

Naargelang van de bronnen schommelde de spanning op de draadversperring tussen 2.000 en 6.000 Volt, in functie van de plaatsen en de mogelijkheden van stroomtoevoer. Over de spanning van de draad bestaat er dus eigenlijk heel wat verwarring. Sommige bronnen spreken van 200 tot 2.000 Volt, andere dan weer van 5.000 of 6.000 Volt. Felgen heeft het zelfs, in een vlaag van Pruisische grootheidswaanzin, over 50.000 Volt. Een spanning van 500 Volt lijkt ons te laag te zijn en onvoldoende garanties te bieden - tenminste voor de Duitsers. Toch zou dat de spanning geweest zijn in de aanvangsperiode; later werd zij opgevoerd - wellicht omdat de Duitsers dan over meer en betere technische middelen beschikten. Vanaf 2.000 Volt konden zij er evenwel op rekenen dat, wanneer iemand de draad aanraakte, de gevolgen voldoende doeltreffend zouden zijn. Maar die voltage zal natuurlijk in grote mate ingegeven geweest zijn door de mogelijkheden van de beschikbare krachtcentrales in Duitsland en België. Het is overigens zeer de vraag of de Duitsers over genoeg technische kennis beschikten en over een installatie die technisch toereikend was om een stabiele voltage te beheren van meer dan 2.000 Volt. De meeste originele Duitse bronnen uit de oorlogsperiode bevestigen hoe dan ook dat de spanning 2.000 volt bedroeg. Als de spanning op de centrale draad normaal 2.000 Volt bedroeg, kon zij in bepaalde gevallen in de schakelhuisjes verlaagd worden tot 800 Volt. Wat er ook van weze,

hoe hoger de spanning, hoe beter dat ook was om de stroom over een lange afstand te leiden - dat zullen de Duitse ingenieurs ook wel geweten hebben. Maar dat had uiteraard ook voor gevolg dat er hier en daar een spanningsval of spanningspiek kon voorkomen.

Wij vermelden ook nog dat niet altijd alle draden geladen werden: de Duitsers veranderden ze regelmatig. Martin Boonen beweert dat in de buurt van Maaseik enkel de tweede draad - onderaan of bovenaan? - geladen was. Dat was volgens H. Hermans ook het geval bij het Drielandenpunt: in het schakelhuis werd de spanning van aanvankelijk 500 en later 2000 Volt door een generator nu eens op de ene, dan weer op de andere draad *gelegd*. Niemand wist uiteraard welke draden er geladen waren en wanneer er omschakelingen zouden gebeuren.

Naargelang van de plaatsen, stond er ongeveer om de 500 à 2.000 meter een wacht- of schakelhuisje: het was bezet door LandsturmSoldaten²³, meestal oudere soldaten van het LandsturmBataillon Hagen. In elk van de wachthuisjes logeerden er minstens 10 militairen; soms werden er in de grotere wachthuisjes echter tot 40 man van deze 39-plussers in de wachthuisjes gelegerd.²⁴

*Schildwacht bij de grenspoort bij
Arendonk
(WATERSCHOOT, s.d.: 256)*

23. In sommige Duitse publicaties wordt er een beetje smalend over de Landsturm troepen gesproken, getuige daarvan een gekende zegswijze in het Pruisisch leger: "Immer langsam voran, dass der Landsturm auch nachkommen kann!" LEHMANN, 1918: 87: "Steeds langzaam vooraan, opdat de Landsturm ook zou kunnen volgen!"

24. Zie ook BRIERS, 1961 en KRAMERS, [s.d.]: 22. Deze laatste auteur en WILLEKENS, 1976: 275 spreken van wachtposten om de vijfhonderd meter, o.a. in Hamont "op de Toom, Schootstraat, bij Jan Triki, op de Locht, op de Zwarte Weg, enz." Zie ook Ein Stück Vergangenheit, 1984: 105.

Een Schalthaus in de Antwerpse Kempen (LEUNEN, 1984: 114)

In bepaalde wacht- of seinhuisjes kon de stroom worden onderbroken en stonden er panelen met signaallampen of andere systemen waardoor men kon nagaan of er geen abnormale stroomonderbreking was in een bepaalde sector - of de draad bijvoorbeeld niet ergens was doorgeknipt! Wanneer er alarm werd gegeven, als de draad bijvoorbeeld was doorgeknipt, konden de Duitse wachters zich eventueel vrij bewegen in de gangen langs de versperring - als die al voldoende breed waren. 's Nachts vuurden ze daarbij meestal lichtkogels af. De onmiddellijke omgeving van de versperring, vooral de paden tussen de beschermddraden, werd trouwens steeds zorgvuldig onderhouden door de Duitse soldaten. Het gras rond de versperring werd regelmatig netjes afgemaaid, om te verhinderen dat handige smokkelaars of passeurs - Warden Oom spreekt van overzetters - van deze natuurlijke hindernis gebruik zouden kunnen maken om de versperring te saboteren. Overigens moesten de boeren die land hadden op de plaats waar de versperring gebouwd werd, niet zelden op bevel van de bezetter vooraf een hele strook vrij "pikken" of er het struikgewas van verwijderen. Tussen de beschermddraad en de centrale versperring strooiden de Duitsers in de Noorderkempen trouwens meestal assen komende van de Overpeltse Fabriek: zij harkten de paden netjes aan, zodat ze gemakkelijk eventuele sporen konden zien. Nu nog bestaan er paadjes die in feite gevormd werden door de lanen die de Duitsers aan weerszijden van de elektrische versperring voor de verkenners en patrouilleurs hadden aangelegd. Op plaatsen waarvan wij zeker zijn dat de draadversperring er gestaan heeft, kan men immers nog duidelijk zien dat de Duitse troepen stroken bos hebben moeten weggappen: dit is o.m. het geval bij de reconstructie van de draadversperring in Hamont-Achel, op het gehucht De Ezel. Permanente wachtposten zorgden daarenboven voor een verscherpte controle aan overgangen aan waterlopen en spoorwegen. Vooral aan Nederlandse zijde was er bijna overal een zogeheten verboden zone van ongeveer 500 meter breed.

In de buurt van de draadversperring werden er waarschuwborden aangebracht. Op de paden en wegen die door de draad liepen waren er eveneens platen aangebracht met de Duitse, Franse en Vlaamse tekst Doodsgevaar.

*Waarschuwbord aan
de draadversperring
(Stadsarchief Turnhout)*

De draadversperring werd over haar gehele afstand uiteraard niet altijd op precies dezelfde wijze aangelegd: de kenmerken van het terrein, het soort grensverkeer en talrijke andere factoren speelden een rol in de manier waarop de Duitsers de versperring bouwden. De beschrijving die wij hebben gegeven, is een soort modelbeschrijving. Het blijkt ook duidelijk dat de draadversperring er niet enkel op diverse plaatsen maar ook zelfs van periode tot periode anders uitzag. Men moet beseffen dat de draad langs de Maasoever liep - de Maasdijk - van Smeermaas tot Maaseik, vervolgens langs de Limburgse en Antwerpse Kempen, zo tot in Zeeuws-Vlaanderen, over de slikken heen langs de Schelde - met andere woorden, over zeer verscheidene types van landschappen. In dit verband bestond een van de meest opvallende verschillen uit het feit dat er niet overal aan beide kanten van de elektrisch geladen draad een evenwijdige beschermingsdraad was. Zo bijvoorbeeld aan het Zwin liep de versperring niet door de Zwininham, maar stond zij op de Internationale dijk; aan het begin van die dijk liep zij rechtdoor naar de zeedijk. In Stekene zou er niet overal een beschermende versperring gestaan hebben in de onmiddellijke nabijheid van de elektrische draad. Wel werd er ongeveer 100 m landinwaarts een tweede niet geëlektrificeerde prikkeldraad opgericht. De brede zone tussen de elektrische versperring en de prikkeldraad was een enkel voor de Duitsers toegankelijke patrouilleerzone: bomen werden er gerooid, akkers bleven onbebouwd en alle bewoners moesten de zone ontruimen. In 1916 werd er

Plaggenhut (uit d'Euzie I (1982) 4, 63)

overigens 200 m verder landinwaarts nog een tweede prikkeldraad gespannen. Aangezien bewoners van de strook tussen de versperringen - de zogeheten Grenzstreife - hun woning dienden te ontruimen, moesten zij elders een woonst zoeken; dat was niet altijd gemakkelijk, zodat sommigen gewoon buiten de verboden zone een plaggenhut bouwden. Het was een hut gemaakt van op elkaar gestapelde zoden en een dak van allerlei resten, begroeid met gras. De bewoners verwarmden zich met een primitieve kachel - de schouw bestond uit een oude emmer zonder bodem. Het bed was niets meer dan een op haar rug gelegde oude kleerkast zonder deuren...! In dergelijke omstandigheden leefde een zeventigjarige vrouw gedurende drie jaar in Stekene, liever dan de wijk te nemen naar Nederland! Anderen namen dan weer tijdelijk hun intrek in barakken...

Een schets over de elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens tussen Bergeyk en Lommel geeft ons een duidelijk beeld van hoe de versperring er in die omgeving van Neerpelt uitzag. Op de schets zijn er vijf stroomdraden gespannen tussen korte palen van 1,5 tot 1,75 m hoogte - hoewel dit ons vrij laag lijkt te zijn. De draden, bevestigd aan isolatoren (de porseleinen potjes!), liggen tussen 30 en 35 centimeter van elkaar. Gelijkstroom wordt aangevoerd van op regelmatige afstand en op Belgisch grondgebied staande grotere palen. Volgens de tekenaar zou de spanning tussen 4.000 en 8.000 Volt gelegen hebben! Aan beide zijden van de versperring staat er een lagere niet geëlektrificeerde afsluiting zowat 5 op 20 à 30 cm van elkaar liggende draden - dus ongeveer 1 tot 1,5 m hoog. Op de schets bedraagt de ruimte tussen de centrale versperring en de zijdraden slechts 1 meter. Wellicht daarom wordt ook de patrouilleweg - Chemin de ronde - aangeduid buiten de gehele versperring en niet tussen een laterale en de centrale versperring.

De langs de centrale draad liggende paden kunnen smaller of breder geweest zijn, al naargelang van de grondstructuur, het landschap, de begroeiing, de structuur van het terrein, enz. Verschillende van de zeldzame foto's wijzen op het feit dat er ook niet altijd evenveel draden gespannen waren, zowel voor de centrale versperring als voor de daarmee evenwijdig lopende beschermingsversperring. Nu eens waren dat 5 draden - dat schijnt een minimum te zijn geweest - dan weer 7 of meer. Ten noorden van Lokeren heeft men bijvoorbeeld aanvankelijk slechts één draad geplaatst; pas in 1916 kwam er een tweede en in

1917 zelfs een derde draad bij. Op sommige plaatsen lagen ze dicht bij elkaar dan op andere, doch een afstand van ongeveer 25 à 30 cm tussen de stroomdraden lijkt een constante te zijn geweest.

Tussen brug 9 en brug 10 in Lommel stond er geen draad: daar deed het kanaal dienst als grensafsluiting. Toen later een tweede draadversperring werd geplaatst - meer noordwaarts - stond er aan de Stenen Brug over de Dommel (Neerpelt) een rij houten palen, met slechts 5 cm tussenruimte, omwonden met prikkeldraad - uiteraard om te verhinderen dat men er onder de brug zou doorkruipen.

In andere dorpen was de situatie nog anders. Zo werd er in het nabije Bocholt naast de draadversperring nog een tweede soort versperring aangebracht, ongeveer rond het dorp. De Zuid-Willemsvaart snijdt het dorp doormidden en de gehuchten op de linkeroever (Dorp, Goolder-Hees) lagen volledig binnen deze tweede versperring die begon en eindigde aan de vaart. Voor zover bekend, was er slechts een enkele doorgang, met name aan de Breeërweg. Tegen de gevel van de boerderij Maesen - genoemd Kulen (nu Breeërweg 41) - stond er een wachthuisje met poort - men kan er nog enkele discrete sporen van vinden: een cementen strook van enkele centimeter tegen de schuurgevel, op een hoogte van 3 m en over een lengte van ruim 7 m. Boer Hermanus Maesen werd trouwens aan deze draad geëlektrocuteerd toen hij zijn tuin, dicht bij het kanaal, wilde betreden om even naar zijn veldvruchten te gaan kijken. Ook het Bocholter gemeentearchief bevat verschillende getuigenissen over de moeilijkheden die de burgers ondervonden ten gevolge van de plaatsing van beide versperringen.²⁵

Zo had men in het Maasgebied de elektrische draad op de berm geplaatst, en prikkeldraad in het water zelf. Daar waar de elektrische versperring vlak boven het water was aangebracht, moest men immers bij hoog water tijdig - en regelmatig - de spanning afzetten. Bezuiden Eijsden hadden de Duitsers een zware ketting over de Maas gespannen. Langs de Belgische oever was de Maas zodoende enkel nog te bereiken langs een riool of een beek, als die ook al niet waren afgesloten!

In de buurt van Kalmthout hing er zeer vaak een kabelballon boven de versperring, van waaruit de hele omgeving kon worden geobserveerd. Een soldaat zat in een mandje onder de ballon en speurde de omgeving af. De kleine luchtballon boven Kalmthout lag op de terreinen van de firma De Kempense Betonwerken of Dura van de familie Martens. Boven Kleine-Brogel werden er overigens in september en december 1915 ook luchtballons - of waren het zeppelins? - waargenomen. De draadversperring tussen Doel en Sluis, eveneens een zone waar veel passeurs en smokkelaars actief waren, werden 's nachts bijna permanent verlicht door reusachtige projectoren... Dit is evenwel waarschijnlijk niet meteen gebeurd. Getuige daarvan een krantenberichtje uit september 1915: "Indien wij geloof mogen hechten aan sommige berichten, zal binnenkort de elektrische draadversperring des nachts verlicht worden, om te beletten dat Belgen zouden overloopen of Duitse soldaten zouden deserteeren."²⁶

25. Informatie verstrekt door Dhr. H. Jame (Geschied- en Heemkundige Kring Bocholt). Zie ook Correspondentieregister van de gemeente Bocholt. 1910-1917, nrs 175, 189, 226, 248 en 263.

26. Vrij België, vrijdag 10 september 1915.

Op andere plaatsen zorgden de Duitsers voor tripmijnen, signaallampen, alarmsystemen en vaak ook observatieballonnen. De draad werd overigens ook niet over de hele grensstreek op hetzelfde moment aangebracht. Zo blijkt dat hij in Kessenich slechts in maart en april 1916 werd gespannen. In Geistingen en Ophoven komen er pas in mei 1916 120 Duitsers aan voor het installeren van de versperring langs de Maas: al op 31 mei zal een Ophovense knaap bij Kessenich aan de draad de dood vinden. In deze gemeente vonden overigens 9 personen de dood: 3 Belgen, 3 Nederlanders, 2 Duitsers en 1 Rus. Op 2 juni vallen er nog twee slachtoffers: een jongetje en zijn vader die hem wilde bevrijden. Op 7 mei 1917 sneuvelt de zoon van veldwachter van Thorn aan de versperring toen hij er zijn zak spek wilde overwerpen. Op zondag 26 juli, één dag nadat de versperring onder spanning werd gezet, verloor een Fransman uit Valenciennes het leven aan de draad in Wortel.

Aangezien de Duitsers nooit de Belgische enclave van Baarle-Hertog bezet hebben, stelde dat soms problemen.²⁷ In november 1915 meldde de Duitse gezant aan de Nederlandse regering dat Franse en Belgische officieren over land in burger naar Baarle-Hertog gekomen waren om er een radiozendinstallatie te bouwen. De Duitsers beschouwden dit als een militaire operatie en vroegen aan Nederland om de aanvoer van onderdelen stop te zetten. Om de zo gekoesterde neutraliteit te bewaren hebben de Nederlanders dan maar zelf een hoge versperring van kippengaas aangebracht rond Baarle-Hertog en Baarle-Nassau. Aan de vier belangrijkste invalswegen stond een Nederlandse controlepost. Overigens was Baarle-Hertog één groot postkantoor geworden voor het verwerken van uit België buiten gesmokkelde post... Toch bleef de zendinstallatie in Baarle-Hertog werken, zodat er vrij gemakkelijk inlichtingen en berichten konden doorgeseind worden naar de geallieerde staven. Overigens hebben de Nederlanders op meer dan een plaats zelf een niet elektrische versperring aangebracht aan hun grenzen, vaak op plaatsen waar de Duitse versperring redelijk ver van de grens stond: de enige bedoeling zou geweest zijn om de smokkel tegen te gaan. Dat had voor gevolg dat de in een dergelijk niemandsland gelegen Belgische dorpen eigenlijk totaal afgesloten waren.

De draadversperring was een verschrikkelijke hindernis. Op klaarlichte dag was het zien alleen van deze grote barrière die het land afsloot bijzonder indrukwekkend: zelfs de dappersten rilden over heel hun lichaam. Die doodsdreiging slingerde zich door polders, duinen, moerassen, dennenbossen, weiden, velden en heide. Hier en daar brak een alleenstaand huis de monotonie van die verschrikkelijke streep door het landschap. 's Nachts was het nog indrukwekkender. Boven op de door de Duitsers in sommige zones van de draadversperring gebouwde observatietorentjes - o.m. bij Knokke - flitsten vaak lichtbundels door de zwarte nacht, flikkerend op de porseleinen isolatiepotjes of op de borden die de Duitsers langs de draad hadden aangebracht.

In een brief aan Jacques Balis, beschrijft Jaak Tasset zijn eerste indrukken over het aanleggen van de draadversperring: "Ziet het nieuws wat hier is: de grens is afgemaakt vanaf Liel St Hubert [Sint-Huibrechts-Lille] van de kanaal en zoo op Achel en voors op de groot hijde [Grote Heide] langs L. Aarst [L. Aerts] en door de hij [heide] langs ons vrun [onbebouwd weiland of akkerland] en zo regt [recht] op het fabriek aan. Het is sterk afgemaakt, ale [alle] 4 meters eene paal en met 5 draden en rond de 2 meter hoog en daar gaat nu een

27. P. Smits noemt Baarle-Hertog "het eldorado of paradijs der smokkelaars". Zie SMITS, 1991: 73.

patroelie langs op dag en nacht en ik gaan er toch noch door. Dit ziet ge wel want als er de dootstraf op staat dan gaan ik er nog door.” In augustus schrijft hij dan nog: “Veel nieuws is er hier niet als dat het afmaken aan de grens nog versterkt is en nog meer bewaakt wordt door de soldaten.” En in oktober: “Bijzonder nieuws is hier niet als dat het hier alle dagen al meer verandert wand hier in de hijde [heide] zowd gij uw niet meer bekennen. Het lijkt bezt [best] op eenen ijzeren weg. 3 rijden draat en een rij telegraf palen met drie draden en dan komt er nog eene. Daar komt 3 stroom op om de menschen te vangen en te dooden en ale 500 meter een wagthuisken juist of den oorlog nog wel 3 jaar zow duuren”.²⁸

In de omgeving van Doel liep er een brug tot een heel eind in de Schelde - niet tot aan de overzijde.

4. HOE WERD DE DRAADVERSERRING BEWAAKT?

Duitsers herstellen de versperring (LEHMAN, 1918)

28. Met 3 stroom verwijst J. Tasset waarschijnlijk naar drijfkracht. Zie ook AGNC1, folio 187: brief van 31 augustus 1915; AGNI, mandaat van 7 juli 1915, mandaat van 31 augustus 1915; BINDER, 1935: 12; BOONEN, 1992: 54; BUSSELS, 1973: 7-8; CLAASSEN, 1968; brief van Jaak Tasset aan Jacques Balis, dd. 11.7.1915, 1.8.1915 en 22.10.1915; CLAASSEN, 1982: 3-4; CLAASSEN, 1988; DEVROE, 1998: 29-38; Drost - Oorlogskroniek, 1993; FELGEN, 1931: 443. JASPERS, 1985: 29-30; KERCKHAERT & DE VLEESCHAUWER, 1990: 232-236; KERCKHAERT & DE VLEESCHAUWER, 1991: 18, 127-168; HERMANS, 1990: 13; JANSSENS, 1998; KLOK, 1991: 13-1; KRAMERS [s.d.]: 22-23; LEHMANN, 1918: 88-89 (legende bij foto 92); LEKEUX, 1931: 211; LOFFELD, 1979-80; LOMBARD, s.d.: 26, 29, 35, 50-51; NICOLAI, 1924: 118; NIJSEN, 1994: 17; POELS, s.d.; RUGGENBERG, s.d.; SMITS, 1991: 77; SPAPENS & VAN OIRSCHOT, 1988: 27; SWERON, 1975; VAN CLEMEN, 1994: 58-59; VAN GOETHEM, 1982: 62-63; VERHELST & VAN LAERE, 1997: 428-429, 433, 924; W.H., 1990; VERMEULEN, 1964: 30; VLAMINCK, 1925: 52, VLEUGELS: 1930: 8, 85.

Tot diep in de herfst van 1916 zouden eenheden op militair-politionele basis de strijd aanbinden tegen de spionage en de smokkel aan de grensversperring. Daarna zouden diverse andere eenheden - vooral samengesteld uit oudere soldaten - de aanvankelijk ingezette Württembergers vervangen. In de Duitse naoorlogse literatuur wordt meermaals gewezen op het feit dat deze eenheden vaak te goedmoedig waren. Zij zagen nogal dikwijls wat door de vingers en werkten niet zelden zelf mee aan ontsnappingspogingen, in ruil voor kostbare smokkelwaar, levensmiddelen en dergelijke meer. Wanneer de te tolerante troepen werden afgelost, werden ze vervangen door soldaten die geen ervaring hadden met de lokale toestand: zij kenden de gepatenteerde smokkelaars en passeurs niet en hadden evenmin ervaring met de karakteristieken van het terrein. Voor de Duitsers is dat steeds een probleem geweest: dat hebben zij trouwens na de oorlog openlijk moeten toegeven. Zo blijkt bijvoorbeeld dat heel wat passeursopdrachten in Hamont, in de buurt van Erkbeek, gebeurden met medeweten en met de medewerking van een Duits soldaat van Poolse afkomst en van een Nederlandse staatsburger. Die medewerking van Duitse grensbewakers was overigens geen zeldzaam feit. Zo meldt Loffeld dat de grensbewakers bij Castelré, Hoogstraten en Wortel soms de draad uitschakelden om iemand te laten passeren - uiteraard niet zonder tegenprestatie: smeergeld. Niet zelden werd ook een Duits grenswachter geëxecuteerd nadat was uitgelekt dat hij gecollaboreerd had met grensgangers... Een van de grensgangers uit de streek - Louis Meyvis - had overigens van de Duitsers de volgende raad gekregen hoe hij zich moest gedragen bij het doorgeven van iets aan de draad: kaarsrecht bij de draad blijven stilstaan en zich in geen geval bukken; mocht er toch contact zijn, dan onmiddellijk de adem inhouden. Meyvis heeft dat één keer met succes geprobeerd.

*Een verantwoordelijk
technicus test de spanning op
de versperring
(FOERSTER, 1931: Tafel M)*

Een officier test de versperring met een geïsoleerde staaf (Weltspionage, 1931: 447)

Wij konden de hand leggen op een bijzonder zeldzaam document: de Grenzschutzanweisungen of instructies voor grensbewaking, bestemd voor de Duitse troepen die verantwoordelijk waren voor het beheer en de bewaking van de elektrische draadversperring. Wij lichten er enkele interessante elementen uit.

Allereerst en voornamelijk waren de organisatie en werking van de elektrische draadversperring, de centrales en alle toebehoren uiteraard strikt geheim. Een wachtpost bestond uit een peloton soldaten dat verantwoordelijk was voor de bewaking van een zone langs de versperring. Het hoogspanningscommando was een belangrijk hoger echelon dat instond voor de militaire en technische coördinatie van een aantal lokale wachtposten langs de draadversperring. Het was zowat een regionaal opperbevel van de versperring. Alle militairen die in dienst waren in de omgeving van de draadversperring, de wachtkalen of het hoogspanningscommando droegen op de linkerarm een armband waarop een rode pijl was aangebracht, in de vorm van een bliksemflits.

De Streckenmeister of wachtmeester - soms ook hoofdwachter genoemd - had de leiding over het personeel van een wachtpost - de *Streckenmeisterei* genoemd. Dit personeel huisde in de Schalthausposten of schakelhuisjes, waar dus meestal gezorgd werd voor een spanning van om en bij de 2.000 volt, waar die stroom afgetakt werd of waar werd beslist welke draden onder stroom kwamen te staan. Het lage deel van de barakken was meestal het soldatenverblijf, in het hogere deel stonden generatoren of schakelapparatuur. Zoals blijkt uit het verslag van E.H. Remy van Lierde (Hellegat, Stekene), moesten Duitse officieren soms gedurende een bepaalde periode in de nabijheid van de versperring hun optrek nemen. De hoofdwachter of zijn vervanger was verantwoordelijk voor alles wat er gebeurde binnen het gebied waarvoor hij verantwoordelijk was: hij kende de bevelen en voor-

Een Schalthaus in de buurt van Arendonk (Foto's Coveliers, 1937).

Een Schalthaus in de buurt van Arendonk (Foto's Coveliers, 1937).

schriften, hij onderrichtte grondig alle schildwachten en testte regelmatig de waakzaamheid en de kennis van zijn ondergeschikten. De namen van alle schildwachten werden vermeld op een lijst in het wachtlokaal. Voor de bewakingsopdrachten aan de draadversperring waren de algemene regels van de veldwachtdienst van toepassing: de regels waren geafficheerd in het wachtlokaal. De sleutel van het wachtlokaal was in verzekerde bewaring bij de hoofdwachter. Wanneer een zoneleider van het hoogspanningscommando de sleutel om een of andere reden nodig had, moesten uur van afhaling en teruggave nauwgezet ingeschreven worden.

De schildwachten waren patrouilleurs die binnen vooraf duidelijk afgebakende grenzen patrouilleerden. Schildwachten die 's nachts aan de schijnwerpers stonden, moesten overdag patrouilleren. De schildwachten mochten roken. Geen enkele soldaat mocht zonder toestemming van de hoofdwachter zijn wachtpost verlaten. Elke korte afwezigheid diende steeds genoteerd te worden in het wachtverslag. Om te bepalen welke soldaten buiten de wacht optrokken en welke in het wachtlokaal bleven, werd er geloot. Het was ten strengste verboden om de lotnummers of opdrachten te verwisselen. De lotnummers en namen van de schildwachten werden uiteraard in het wachtverslag genoteerd.

De schildwachten hielden altijd de wacht met geladen geweer. Het geweer kon pas ontladen worden na aflossing van de wacht. De grenswachters waren goed ingelicht over de structuur van het landschap in de omgeving. Zij hadden als opdracht elk verkeer in de omgeving van de grensversperring te verhinderen; zij moesten ook verhinderen dat er van Belgische kant uit geroepen werd naar de overkant of dat er tekens van welke aard ook gegeven werden. Aan Nederlandse zijde mochten enkel beambten van de veldpolitie in de nabijheid van de versperring komen; burgers mochten dat niet. Militairen mochten evenmin het Nederlands grondgebied betreden.

De patrouilles hadden de formele opdracht te vuren op alles dat - en iedereen die - in de buurt van de versperring bewoog! Dus ook op alle burgers die in de buurt van de versperring kwamen, mocht - moest er! - meestal zonder enige verwittiging geschoten worden. Wanneer er mist hing of het ondanks de verlichting van de schijnwerpers niet mogelijk was om eventuele personen in de nabijheid van de versperring te herkennen, riepen de schildwachten: "Halt! Wer da! Näher heran." Indien de persoon niet reageerde of indien hij poogde te vluchten, moest er meteen geschoten worden - zonder enig voorafgaand verwittigingsschot. Wel moest er zoveel mogelijk vermeden worden om in de richting van het Nederlands grondgebied te schieten.

Aangehouden personen moesten naar het wachtlokaal gebracht worden. De schildwachten moesten erop letten dat de gearresteerden tijdens de overbrenging naar het wachtlokaal niets wegwierpen.

De schildwachten mochten niets in ontvangst nemen en mochten tijdens hun wacht geen contacten onderhouden met Nederlanders of Belgen, tenzij in het kader van de uitoefening van hun opdracht. Wanneer hen goederen werden aangeboden, moesten zij dat meteen melden aan de hoofdwachter. Zij mochten alle brieven en pakketten in beslag nemen.

Alles wat de patrouille tijdens haar rondgang opmerkte, moest meteen bij de aflossing van de wacht gemeld worden. In dringende gevallen - ongevallen aan de draad, een storing in

*Doorgangspoort tussen Sluis en Westkappelle - na de oorlog
(Collecties Koninklijk Legermuseum, Brussel Inv. B111832)*

de middelste versperring, een draad die stuk was, kettingen, koorden of andere draden die over de versperring heen werden geworpen, enz. - moest het wachtlokaal onmiddellijk verwittigd worden. Dit gebeurde door de betrokken schildwacht-patrouilleur die mondeling het bericht doorgaf aan de schildwachten naar links en naar rechts, en zo verder, tot het bericht aan het wachtlokaal kwam.

Wanneer de bovenste draad van de middelste geëlektrificeerde versperring stuk was, moesten ook de verantwoordelijke zoneleider van het hoogspanningscommando (de compagnie of het eskadron) en de wachtposten aan de grensdoorgangen onmiddellijk op de hoogte gebracht worden - telefonisch of door een patrouilleur-cyclist. Bij elke melding moesten uur en plaats duidelijk worden aangegeven. Dat was ook het geval als een patrouilleur een fonkeling aan de draad merkte of bij elke andere storing aan de draadversperring - bijvoorbeeld wanneer de controlelampjes aanfloekten omdat de draad ergens was doorgesnipt, omdat er kortsluiting was, enz. Enkel indien het om een banaal ongeval ging waarbij de installaties niet gestoord waren (een dode kat aan de draad, goederen die over de draad werden geworpen en door de stroom verbrand waren) moest het hoogspanningscommando niet verwittigd worden.

Het was verboden om personen of dieren weg te nemen die aan de hoogspanningsdraad gedood werden: een poging om dit te doen, was overigens levensgevaarlijk. Het was eveneens verboden om voorwerpen die de draad raakten, weg te nemen. Krengen van dieren die tegen de draad waren aangelopen, werden op geregelde tijdstippen weggehaald nadat de spanning was afgezet. Om dieren die door de stroomdraad geëlektrocuteerd waren, weg te halen staken de Duitsers een stok in de hals van een lege fles waarmee ze het dier van de versperring wegpeuterden. De bevolking moest dus wel noodgedwongen de geëlektrocuteerde dieren - fazanten, konijnen, hazen, enz. - laten liggen i.p.v. ze op te rapen als welgekomen aanvulling op het karig rantsoen dat hen tijdens de oorlogsjaren te beurt viel! Het

was voor alle schildwachten en patrouilleurs verboden om de middelste draadversperring - deze waar stroom op stond - hetzij rechtstreeks hetzij door middel van een voorwerp aan te raken: dat kon immers fataal zijn. Het was ook

*Dat moest duidelijk zijn...
(Katholieke Informatie, 29.7,
50e jg., nr 43, 607)*

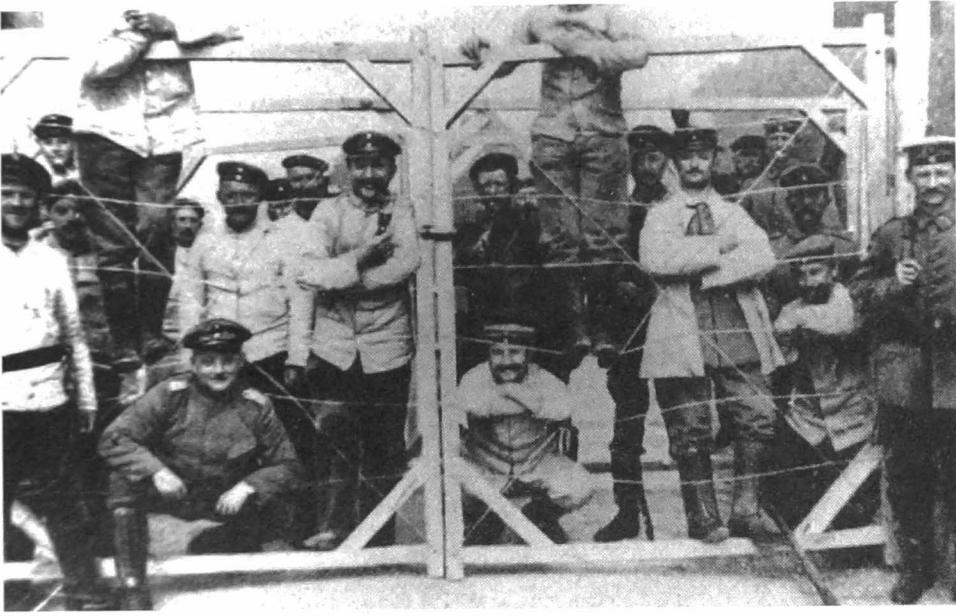
niet steeds zonder gevaar om de draden aan te raken van een van de met de middelste versperring evenwijdig lopende versperring.

In geval van dodelijke ongevallen aan de draadversperring, mocht de hoogspanning slechts worden afgezet door de zoneleider van het hoogspanningscommando of door zijn vervanger. Indien de spanning op de plaats van het ongeval uitgeschakeld werd, mocht de positie van het lichaam van de verongelukte pas gewijzigd worden wanneer dit het opnieuw inschakelen van de spanning zou verhinderen. In alle gevallen moest ernaar gestreefd worden om het lichaam zolang mogelijk in zijn oorspronkelijke positie te laten om een grondig onderzoek van de oorzaak van het ongeval mogelijk te maken. Van alle acties diende een schriftelijk verslag gemaakt te worden. Indien de verongelukte verplaatst werd, moest de zoneleider van het hoogspanningscommando vóór het opnieuw inschakelen van de spanning een duidelijke schets maken van de situatie. In elk geval dienden zonecommando en compagnie telefonisch verwittigd te worden. De startcodewoorden voor een dergelijk gesprek waren: Hochspannung, Lebensgefahr.

Als personen aan de versperring gedood werden of als zij met duidelijk boosaardige bedoelingen schade aan de versperring hadden veroorzaakt, moesten de omstandigheden van het gebeure vastgesteld worden door de plaatselijke technische en medische verantwoordelijken, eventueel door het gerecht. Indien dergelijke ongevallen werden vastgesteld door het hoogspanningscommando, moest dit laatste onmiddellijk de betrokken wachtposten verwittigen. Het commando verwittigde eveneens de generaal van de genie, de inspectie, het Landsturmdetachement, het gerecht van het betrokken commando, de technische leiding van het versperringsgebied en de lokale veldpolitie. Op de plaats van het ongeval mocht ondertussen niets veranderd worden totdat het zonecommando ter plaatse was. Gebeurde een ongeval 's nachts, dan werd er gewacht tot 's morgens.

In geval van een ongeluk met een Duitse militair werd er meteen een militaire arts bijgeroepen. Ondertussen werden de eerste zorgen aan de gewonde verleend.

Aan de doorgangspoorten hield de verantwoordelijke officier steeds de sleutels van de doorgangspoorten in de hand. Aan dergelijke doorgangen was uitsluitend personenverkeer mogelijk en het uitwisselen van levensmiddelen. Het aannemen of afgeven van levensmiddelen gebeurde steeds onder toezicht van een officier die daarenboven nota nam van hoeveelheden en prijzen. In geval van overbrenging van bijvoorbeeld graan of koren aan Belgen die in Nederland grond hadden, dienden de goederen zeer nauwgezet te worden onderzocht: zakken omschudden, pakjes openmaken, karren soms volledig lossen. Bij het

Doorgangspoort aan de grens (LEHMAN, 1918)

Grensovergang "De Paal" op de weg tussen Sint-Niklaas en Hulst (Archief L. Dullaert)

overbrengen van brood moesten steekproeven genomen worden: een aantal broden moest doorgesneden worden. Al deze controletaken werden uitsluitend uitgevoerd door militairen; Belgische burgers moesten buiten de veiligheidszone blijven. In sommige gevallen - vooral wanneer de Duitse wachtposten niet al te streng waren - konden in Nederland verblijvende familieleden soms wel eens geld overbrengen naar België. Dat gebeurde o.a. in

Stekene en ging als volgt in zijn werk: op Nederlands grondgebied, een honderdtal meter van de versperring, gaf een in Nederland verblijvend familielid geld aan een Hollandse grenswachter; deze laatste bracht het naar een Duitse grenswachter aan de doorgangspoort, die het na controle overmaakte aan de plaatselijke veldwachter; op zijn beurt overhandigde de champetter het geld aan de bestemming...

Zoals blijkt uit de gegevens in de legende van de kaart van de versperring, maakten de Duitsers een onderscheid tussen *Militärdurchlässe* en *Zivildurchlässe*. De eerste waren uiteraard doorgangen waar enkel militairen gebruik konden van maken. Sommige doorgangspoorten hadden een dubbele functie en waren zowel voor militairen als voor burgers bestemd. Wij komen later nog terug op het aantal en op de spreiding van de doorgangen aan de versperringen.

De schakelhuisjes met de schakelkasten werden dag en nacht speciaal bewaakt. Schildwachten aan de schakelkasten moesten 24 uur op 24 bijzonder aandachtig toezien dat de schakelaars allemaal dicht bleven. Wanneer een van de alarmlampen aanfloopte, moest de verantwoordelijke aan de schakelkast vaststellen welke lamp het was om te weten in welke richting het alarm moest gegeven worden. Dan stuurde hij onmiddellijk de zich in het lokaal bevindende cyclist (fietsers) of eventueel een man van het hoogspanningscommando in de richting van het alarm. De fiets van de cyclist in kwestie moest 's nachts met een acetyleenlamp uitgerust zijn. Regelmatig werd gecontroleerd of het fietslicht wel degelijk werkte. De cyclist ging vaststellen waarom de controlelamp was aangefloopt en bracht verslag uit in zijn wachtlokaal, eventueel werd het hoogspanningscommando verwittigd indien er telefoon was - zo niet reed hij naar het dichtstbijzijnde wachtlokaal met telefoon om het betrokken hoogspanningscommando te verwittigen. De bevolking werd natuurlijk absoluut geweerd in de buurt van de schakelkasten. Op diverse plaatsen werden er zelfs nep-schakelkasten aangebracht.

Het hoogspanningscommando had als voornaamste opdracht de elektrische draadversperring te onderhouden en storingen te herstellen in functie van de verschillende binnenkomende meldingen. De werkuitrusting van de soldaten van het hoogspanningscommando - vooral technici - bestond uit gummi handschoenen, geïsoleerde handgrepen, aardingsgerei, genie-tangen, spaden, hamers, pikhouwelen, klemhaken, binddraad, elektrische zaklampen of acetyleen fietslampen.

De permanente controle bestond uit het dagelijks minstens twee keer aflopen of affietsen van het gebied langs de draad waarvoor het hoogspanningscommando verantwoordelijk was, het regelmatig testen van de hoogspanning met de proefstaaf en het verzamelen van alle meldingen van storingen.

Bij storingen moest de spanning van de versperring afgezet worden alvorens eraan gewerkt werd. Daartoe werden de beide hoofdschakelaars met de speciale geïsoleerde handgreep uitgetrokken; het betrokken stuk van de versperring werd dan geaard. Op de plaats waar herstellingswerken werden uitgevoerd, werd de draad eveneens geaard. Slechts in dringende gevallen mocht men overgaan tot herstelling onder spanning, maar met gebruik van gummi handschoenen en geïsoleerd materiaal. Bij storingen aan de transmissielijn, bovenaan de versperring, moest de schakelaar in de centrale zodanig behandeld worden dat de draad niet onder spanning stond. Er mocht slechts aan de versperring gewerkt worden

Schalthaus en soldatenverblijf aan de versperring; let op de klaarstaande fiets (SPAPEN, 26)

wanneer zij, die verantwoordelijk waren voor het openen van de schakelaars, persoonlijk of met megafoon gemeld hadden dat de draad niet meer onder spanning stond en dat de hoogspanningsdraden geaard waren. De versperring kon pas opnieuw onder spanning gezet worden wanneer de verantwoordelijken voor het sluiten of openen van de schakelaars persoonlijk vastgesteld hadden dat er op die plaats niet meer gewerkt werd. Alle aardingens werden dan eerst weggenomen. Enkel personen in dienst op het hoogspanningscommando mochten schakelaars open of dicht zetten. De schakelaars van de aanvoerleiding mochten slechts in hoogst dringende gevallen geopend worden (om de spanning van de versperring af te nemen).

De periodes waarin de versperring onder spanning stond, werden voor de bevolking alsook voor de schildwachten absoluut geheim gehouden. Controles, aan- en afzetten gebeurden volstrekt willekeurig en moesten steeds onvoorzien blijven.

Het hoogspanningscommando stelde elke dag een zogeheten Tagesbericht op voor het zonecommando, met de volgende vermeldingen: aard, oorzaak en uur van de storingen; het overstijgen of doorbreken van de draad door onbevoegden, met opgave van plaats, tijd en gebruikte middelen; het aantal dode dieren; de eventuele afsluiting van de aanvoerlijnen; andere waarnemingen en suggesties i.v.m. de versperring of de uitrusting ervan. Deze dagelijkse verslagen werden 's anderendaags aan de technische leiding overhandigd.

De zone langs de versperring mocht enkel betreden worden door schildwachten en personeel van het hoogspanningscommando. Andere militairen moesten zich kunnen legitimeren. Allen moesten de bestaande wegen en paden gebruiken. Het militair commando van het gebied verwittigde de bevolking dat het verboden was in de buurt van de versperring te

komen, op een afstand van minstens 100 m van de draad.²⁹ Op wie zich zonder toelating in deze zone bevond, werd er onherroepelijk geschoten. In de verboden zone mocht er geen koren gezaaid worden. Wie bebouwde grond in die zone wilde bewerken, diende daar een toelating voor te hebben.³⁰ Het hoogspanningscommando verwittigde eventuele bezitters van oogstbomen waarvan de takken de bovenste aanvoerleiding konden raken: het was in die gevallen levensgevaarlijk om in de bomen te klauteren of om het fruit met lange stokken van de takken te slaan.³¹

De zone die door burgers niet mocht betreden worden langs de versperring kon van plaats tot plaats verschillen, alsook van periode tot periode: dat hing hoofdzakelijk af van de zonekommandant, van de plaatskommandant en van de gebeurtenissen aan en rond de versperring. In Stekene (Hellestraat) was dat eerst 70 m; pas in 1918 werd de zone uitgebreid tot 200 m. In diezelfde buurt werden er trouwens niet minder dan 39 woningen langs de grens of de grensversperring beschadigd of afgebroken om de spionage tegen te gaan. Zo publiceert de dienstdoende plaatskommandant van Knokke op 21 december 1916 de volgende bekendmaking (tekst in vertaling):

“Bekendmaking

Het betreden van het grondgebied aan de Nederlandse grens tussen de grensversperring en de op een afstand van 100-150 meter daarmee evenwijdig lopende draadzone wordt ten strengste verboden. Wie zich binnen deze zone bevindt, zal zonder meer worden neergeschoten.

Aangezien de in deze zone liggende akkers moeten bewerkt worden, zullen er door de troepen die de betrokken wachtposten betrekken (Kurassiers) toelatingsdocumenten worden uitgeschreven voor het bewerken van die akkers.

De tot op heden door de Kommandantur uitgeschreven toelatingen voor het betreden van de Polderakker zijn niet langer geldig voor de draadzone, zij zijn wel geldig voor de daar gelegen Polderakkers.

In dit verband zullen er verdere aanwijzingen meegedeeld worden waarin duidelijk zal gewezen worden op de nauwkeurige opvolging ervan.

Binnen de beschermzone is de teelt van graangewassen, vruchten en bonen verboden.

Knokke, 21 december 1916.”

29. Op de Prosperpolder bleek het evenwel te gaan om een veiligheidszone van niet minder 500 m.

30. Grenzschutzanweisungen.

31. Zie ook brief van J. Tasset aan J. Balis, dd. 11.07.1915; BRIERS, 1961; FELGEN, 1931: 443; KRAMERS, [s.d.]: 22; LÖFFELD, 1979-1980; LOMBARD, s.d.: 151; NICOLAI, 1924: 118; VON MOSER, 1927: 47-48.

In de onderstaande tabel kan men een overzicht vinden van de militaire infrastructuur aan de draadversperring. Wij vermelden allereerst en voornamelijk het aantal doorgangen, het aantal schakelhuisjes alsook het aantal hoofdcommando's. Alle gegevens worden telkens vermeld per zone zoals zij werden gedefinieerd in een vorige tabel.

Wat de doorgangen betreft, maken wij uiteraard een onderscheid tussen enerzijds deze met een dubbele functie (een militaire én een burgerlijke doorgang) en anderzijds deze met enkel een militaire of enkel een burgerlijke functie. Noteer dat aan elk schakelhuisje ook telkens een Streckenmeister verbonden was, het hoofd van de aldaar gevestigde wachtpost. Wij herinneren er ook nog aan dat een hoofdcommando hiërarchisch boven een aantal verschillende wachtposten stond. Op het kaartmateriaal worden de schakelhuisjes aangegeven met een hoofdletter en een rangnummer: A1, A2, ... B1, B2, B3, enz. De hoofdcommando's worden op de kaart aangeduid met een vol bolletje omringd door een witte rand. In sommige van de hoofdcommando's, zoals bijvoorbeeld bij Arendonk, huisden twee bevelhebbers; het waren dus commando's waar het hoofdcommando voor twee grotere zones gevestigd was. Vandaar dat men in de tabel onder Hoofdcommando's vaak een aanduiding in de aard van 4 [8] vindt: dit betekent gewoon dat de 4 vestigingen elk twee hoofdcommando's omvatten; voor 4 ([5] zijn er 4 vestigingen waarvan 1 dubbele, enz. Zone VII staat voor de zone van de Schelde tot in Knokke en bevat (tussen haakjes) op basis van de andere zones geëxtrapoleerde gegevens.

Doorgangspoorten en schakelhuisjes op het traject Vaals - Schelde					
Sector	Militaire en burgerlijke doorgangen	Militaire doorgangen	Burgerlijke doorgangen	Schakelhuisjes	Hoofdcommando's
I	3	3	0	19	6
II	4	8	0	24	4 [8]
III	2	3	0	19	3 [6]
IV	3	0	0	20	3 [6]
V	0	10	4	13	4 [5]
VI	0	13	2	13	4 [5]
(VII)	-4	-12	-2	-36	8 [12]
Totaal	16	49	8	144	32 [48]
		73			

In de volgende vergelijkende tabel per zone vindt men volgende gegevens:

- Km* een vrij nauwkeurige schatting van de lengte van de versperring in kilometer per zone. VII bevat een extrapolatie voor de zone van de Schelde tot in Knokke.
- M/B* geeft aan - in afgeronde cijfers - om de hoeveel, gemiddeld aantal, kilometer er een doorgang was met dubbele functie (militair zowel als burgerlijk)
- M* om de hoeveel, gemiddeld aantal, kilometer er een militaire doorgang was
- B* om de hoeveel, gemiddeld aantal, kilometer er een burgerlijke doorgang was
- D* om de hoeveel, gemiddeld aantal, kilometer er eender welke doorgang was
- S* om de hoeveel, gemiddeld aantal, kilometer er een schakelhuisje stond
- HC* om de hoeveel, gemiddeld aantal, kilometer er een hoofdcommando was.

In de kolom van zone 7 hebben wij de gegevens van de vorige kolommen geëxtrapoleerd om aldus tot een algemeen overzicht te kunnen komen.

Vergelijkende tabel per zone								
	I	II	III	IV	V	VI	(VII)	
Zones	Reutershag Eben- Emaal	Eben- Emaal Heppeneert	Heppe- neert Lozen	Lozen Lommel	Lommel Minder- hout	Minder- hout Schelde	Schelde Knokke	Totaal
Km	31	43	37	36	46	43	-80	316
M/B	10,3	10,7	18,5	12	0	0	-20	19,7
M	10,3	5,3	12,3	0	4,6	3,3	-6,6	6,4
B	0	0	0	0	11,5	21,5	-40	39,5
D	5,1	3,6	7,4	12	3,3	2,8	-4,4	4,3
S	1,6	1,8	1,9	1,8	3,5	3,3	-2,2	2,2
HC	5,1	10,7 [5,4]	12,3 [6,2]	12 [6]	11,5 [9,2]	10,7 [8,6]	10 [6,6]	9,8 [6,5]

Het loont de moeite om de gegevens uit bovenstaande tabel even van naderbij te bekijken.

1. Aangezien de gegevens omtrent wat wij Zone VII hebben genoemd - van de Schelde tot in Knokke - werden opgesteld op basis van deze van de andere zones - van Vaals tot aan de Schelde, zullen wij ons dus niet wagen aan een gedetailleerde analyse van deze extrapolatie. Afgaande op de lengte van de zones I tot VI - schommelend tussen 31 en 46 km - bestond de door ons genoemde zone VII misschien ook wel uit 2 zones.
1. Het totaal aantal kilometer versperring lijkt boven de 300 km hebben gelegen - met name 236 km van Vaals tot aan de Schelde en dan nog ongeveer 80 km van de Schelde tot aan Knokke.
2. Er waren in het totaal 73 doorgangen: 16 met een dubbele functie, 49 met enkel een militaire en 8 met enkel een burgerlijke functie. Dat betekent dat er gemiddeld ongeveer om de 4 à 5 km een doorgang naar Nederland was. Het aantal doorgangen met dubbele functie is duidelijk hoger aan de zuiderkant, het aantal militaire of burgerlijke doorgangen ligt daarentegen hoger naar het noorden toe.
3. Er blijken het minst doorgangen te zijn geweest - alle types door elkaar - in de zone IV van Lozen tot Lommel, te weten gemiddeld slechts om de 12 km. Wellicht is dat omdat dit een door de Duitsers bijzonder gevreesde zone was voor smokkel en passeursacti-

viteiten en zij precies daarom het aantal doorgangspoorten sterk hebben willen beperken. De zone van Minderhout tot aan de Schelde telt het grootst aantal doorgangen, met name gemiddeld om de 2,8 km.

4. Er zouden bijna 150 schakelhuisjes langs de versperring hebben gestaan, gemiddeld om de 2,2 km. Zij lagen het verst van elkaar in het noorden - op gemiddeld iets meer dan 3 km van elkaar in de zones V en VI - en het dichtst bij elkaar in het zuiden - op gemiddeld iets minder dan 2 km van elkaar in de zones I tot en met IV.
5. Met uitzondering van de zone I van Vaals tot Eben-Emaal, lagen de hoofdcommando's ongeveer op iets meer dan 10 km van elkaar; het waren er in het totaal 32, waarvan 16 dubbele.

Wachtposten aan mobiele barakken in Stekene-Hellestraat, op minder dan 100 m van de versperring (Archief L. Dullaert)

5. HET TRACE VAN DE DRAADVERSERRING

Daarvoor kunnen wij natuurlijk gebruik maken van ons kaartmateriaal - dit is uiteraard van bijzonder grote waarde voor de studie van de versperring. In grote trekken geeft de kaart een goed overzicht van het tracé van de versperring. Wij kennen evenwel het statuut van deze kaart niet. Wij weten niet op welk ogenblik zij werd aangemaakt, of het een allereerste plan was van de versperring, of het een weergave is van de toestand op een bepaald ogenblik, enz. Wij zullen uiteraard niet beweren dat deze kaart niet juist is - wel is het duidelijk zo dat zij niet helemaal correct de werkelijkheid weergeeft. Dat kunnen wij aantonen o.m. aan de hand van de toestand van de versperring in de zone IV van Lozen tot Lommel, en meer bepaald rond Neerpelt.³²

Waar de draad precies liep, is bijzonder moeilijk te bepalen. Voor zover wij weten, bestaan er geen andere kaarten met het detailtraject van de draad in bepaalde grenszones, ook niet in Duitse archieven. We moeten ons m.a.w. behelpen met het kaartmateriaal en met onrechtstreekse getuigenissen - tenzij verder onderzoek over een en ander uitsluitsel kan geven.

Zoals uit onze detailstudie van de zone Neerpelt-Achel-Hamont blijkt, werd de draad daar eerst bezuiden de dorpskernen van Achel en Hamont geplaatst; in 1916 werd de versperring echter verplaatst. Daardoor deed er zich vanaf 1915 een zeer specifieke situatie voor in Achel: vanaf augustus 1915 was het dorp ingesloten tussen de Nederlandse grens en de versperring, en afgesloten van het binnenland. Achel lag tussen de grens en de versperring.

Wij kunnen moeilijk aannemen, zoals pater Martial Lekeux beweert, dat de Duitsers achter de draadversperring nog een soort niemandsland hebben opengelaten om de passeurs gemakkelijker te pakken. Trouwens, er waren meerdere plaatsen langs de versperring waar een dergelijk niemandsland lag: dat hing meestal af van de lokale kenmerken van het terrein. Dat was bijvoorbeeld al het geval in Lommel, ten noorden van het kanaal, maar ook in Essen, Meer, Meerle, Poppel, Weelde, in de Voerstreek en op talrijke andere plaatsen. Aanvankelijk liep de versperring door Minderhout, maar later werd ze verplaatst zodat het dorp voor een deel aan de Nederlandse zijde kwam te liggen.³³ Op het kaartmateriaal ziet men duidelijk welke stukken Belgisch grondgebied afgesloten werden of, wat correcter is,

32. Indien het al een eerste plan was van de versperring, werd deze laatste zeker niet uitgevoerd volgens plan. Wij weten immers dat de versperring van Lozen min of meer recht naar het kruispunt van de Quatre-Bras liep en zo naar de Grote Heide: dit is duidelijk niet zo op de kaart. Nadat de versperring in 1916 werd verplaatst, liep zij bezuiden de Nederlandse wijk Achterste Brug tussen de grens en de Dommel - dus duidelijk dichter tegen de grens aan: dit is evenmin het geval op deze kaart... Aangezien geen van de twee min of meer gekende versperringstrajecten ten noorden van Neerpelt overeenkomt met de kaart, kunnen wij niets anders besluiten dan dat de bouwers van de versperring om diverse praktische redenen niet steeds de plannen nauwkeurig hebben gevolgd. Dat belet evenwel niet dat het gros van de indicaties op het kaartmateriaal ons bijzonder veel informatie verschaft over de algemene organisatie van de versperring. In Neerpelt moet de versperring al klaar geweest zijn op 11 juli 1915 - dat blijkt uit een brief van J. Tasset. Aangezien wij weten dat de versperring op Neerpelts grondgebied niet langer was dan ongeveer 10 km en dat de Duitse genietroepen maximaal een maand nodig hadden om ongeveer 10 km versperring aan te leggen, zal de bouw van de versperring in Neerpelt dan ook ongeveer een maand geduurd hebben. Het begin van de aanleg moet zich dan zowat begin juni 1915 situeren. Eigenaardig genoeg is het volgens diverse bronnen vermoedelijk pas vanaf december 1915 dat er in Neerpelt stroom op de draad werd gezet. Volgens Jaak Tasset zou het op 3 december gebeurd zijn. Wij vermoeden evenwel dat er vroeger al stroom op de versperring moet gestaan hebben.

33. BILSEN & AL., 1994: 273 e.v.; Brieven van Jaak Tasset, dd. 11.7. 15.8. en 2.11.1915; BUSSELS, 1973: 6; CLAASSEN, 1988: 19; JASPERS, 1985: 27; KLOK, 1991: 11; JASPERS, 1985: 27; LEKEUX, 1931, THANS, 1934: 218; VAN EYNDE, s.d.: 43; VTPA, 1919.

ingesloten waren door de versperring en de soms ook met draad afgesloten Nederlandse grens.

Om de smokkel tegen te gaan spanden de Nederlanders achter een dergelijk niemandsland immers dikwijls zelf nog een niet-elektrische draadversperring op de grens zelf. Volgens verschillende bronnen zouden de Nederlanders er even aan gedacht hebben zelf ook nog aan Nederlandse kant een elektrische versperring op te trekken! Het bestaan van een dergelijk dubbel ingesloten niemandsland had vaak nare gevolgen. Dorpen zoals o.a. Essen, Smeermaas en Vroenhoven waren overigens dubbel omheind. Men zei dan ietwat cynisch dat de inwoners van Essen in het kieke(s)kot woonden! Bewoners aan de Belgische kant - de zuiderkant van de versperring - werden gescheiden van familieleden aan de noorderkant; geliefden konden elkaar niet meer ontmoeten; handelaars aan de noorderkant raakten hun waar niet meer kwijt, enz. In verband met dit laatste moet nog gezegd worden dat er in de buurt van Hoogstraten vanaf september 1915 regelmatig een veemarkt werd gehouden aan de draadversperring - uiteraard met de toestemming van de Duitsers.

6. DE DRAADVERSPERRING EN DE BURGERS

Alsof de bevolking het nog niet wist, zou de gouverneur-generaal von Bissing op 29 juli 1915 een officiële verklaring publiceren over de draadversperring. De tekst werd gepubliceerd als verordening nummer 467 in het *Militär-Verordnungsblatt für das General-Gouvernement in Belgien* (blz. 312). De vertaling luidt als volgt:

Een slachtoffer aan de draadversperring (BRUGMAN, s.d.: 225)

“Nr. 467. Waarschuwing voor het overschrijden of aanraken van de hoogspanningsversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens.

In de (militaire) gouvernementen Antwerpen, Limburg en Luik werd in de nabijheid van de Belgisch-Nederlandse landsgrens een beschermingsversperring opgericht die in verbinding met het Turnhouts kanaal en het kanaal Schelde-Maas de pasvrije zone afsluit van het grenszonegebied.

De beschermingsdraad en het kanaal staan onder blijvende bewaking van de grenstroepen die alle verkeer aan andere dan aan de vrijgegeven controleplaatsen zullen verhinderen en desnoods aangewezen zijn op het gebruik van wapens.

Daarenboven wordt hiermee bekend gemaakt dat de beschermingsversperring onder elektrische hoogspanning staat, zodanig dat elke aanraking ervan levensgevaarlijk is. Wij kunnen slechts met aandrang waarschuwen tegen het overschrijden van de versperring, alsook tegen het benaderen ervan door onbevoegden en nieuwsgierigen. De beide aan de binnen- of buitenzijde opgestelde draadversperringen bakenen de uiterste grens af tot waar men de versperring kan benaderen zonder gevaar; zij mogen onder geen enkele omstandigheid overschreden worden. Wie als onbevoegde in de nabijheid van de versperring aangetroffen wordt, zonder dat hij zichzelf kan legitimeren door een identiteitsdocument, zal verdacht worden van poging tot het ongeoorloofd overschrijden van de grens.

Voor het overige wordt gewezen op het feit dat de door het (militair) gouvernement uitgevaardigde voorschriften en waarschuwingen ten strengste dienen nagevolgd te worden.

De generaal-gouverneur
Frhr. Von Bissing”

In Knokke zou de plaatscommandant op 21 augustus een bekendmaking publiceren met de volgende nogal stuntelige Nederlandse tekst:

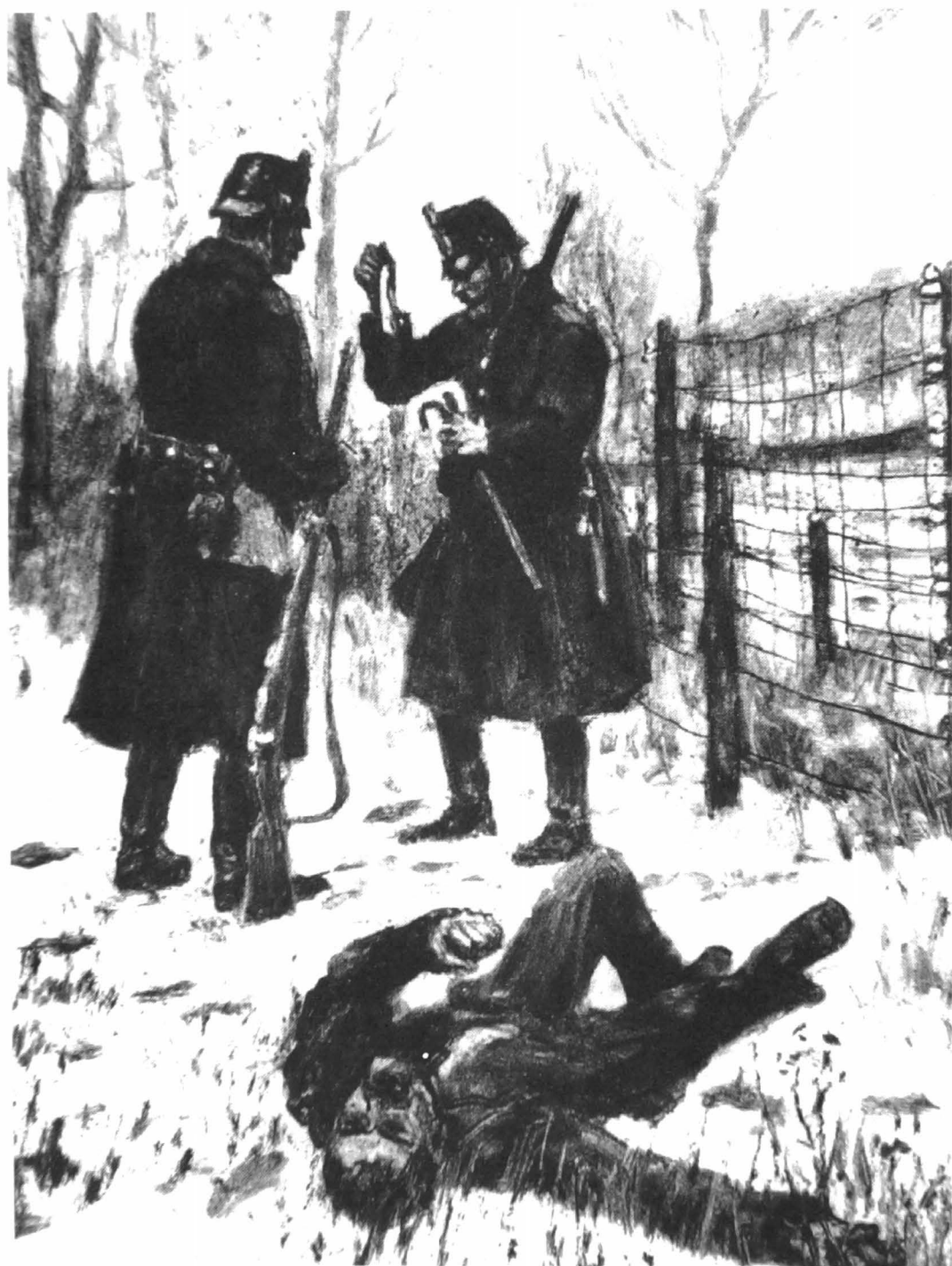
“Bekendmaking

Vanaf maandag af 23 augustus zijn de grenzen met Holland op onze gemeente afgespannen met geladen elektrische draden.

Iedere aanraking dier draden bedreigt met levensgevaar.

Knokke, den 21 augusti 1915.

JAHNCKE
Kapitänleutnant und Ortskommandant”

Vlucht met fatale afloop... (FOERSTER, 1931: 193)

De gevolgen van het plaatsen van de draadversperring waren niet mals voor de bewoners van de streek. Hamont en Achel, bijvoorbeeld, werden eigenlijk een bijna ontoegankelijk grensniemandsland, afgesloten door wat sommigen het eerste ijzeren gordijn hebben genoemd - *L'histoire se répète!* Collegeleerlingen uit dat gebied konden nog moeilijk de school bereiken. Tijdens de kerstvakantie van 1915 konden de meeste internen van het college zelfs niet naar huis... Daarenboven had de Duitse overheid ook nog het gebruik van rijwielen verboden in de grensstreek. Ook voor de lagere school van Sint-Huibrechts-Lille veroorzaakte de draadversperring heel wat hinder. De overste, zuster Augustine Schrevens, schrijft dat enkele kinderen uit Sint-Huibrechts-Lille verplicht waren om naar Achel naar de school te gaan; ook enkele Achelse kinderen moesten daardoor naar het schooltje van Sint-Huibrechts-Lille komen.

Aan de Quatre-Bras - later ook op de weg van de Grote Heide, aan de Ganzenpas bij de woning van wijlen Dhr. Aerts - stond er een grote poort die permanent met schildwachten bemand was. De mensen kwamen aan de draad een babbeltje slaan met familieleden aan de overkant, tenminste indien zij daar een flinke fooi voor de schildwachten voor over hadden en dan nog liefst als de officieren afwezig waren of deze laatsten een nog dikkere fooi hadden gekregen! De Duitsers hadden in juli 1915 reeds voor alle veiligheid geëist - om de controles goed te laten verlopen - dat aan de bezetter de namen werden bekend gemaakt van alle personen die aan de zuidkant van het kanaal woonden en die aan de noordkant oogstarbeid moesten verrichten; zij moesten ook de namen hebben van de personen die aan de noordkant van het kanaal woonden en die aan de zuidkant oogstarbeid moesten verrichten. Nu vraagt de bezetter op 16 juli nog de lijst op van de leegstaande huizen in de omgeving van de versperring. De Duitsers waren dus duidelijk van plan om de controles aan de draad grondig te laten verlopen: zij lieten derhalve niets aan het toeval over.

Enkele zeldzame burgers die in de buurt van de draad woonden, vooral boeren die velden hadden aan de overzijde van de versperring, maar ook sommige handige smokkelaars, waren eigenlijk de enigen die in de buurt van de draad mochten of konden komen. De Duitsers deden er trouwens alles aan om de bevolking zo ver mogelijk van de draad te houden. Sommige getuigen - nu oudere mensen die als kind de oorlog meemaakten of een en ander hoorden vertellen van hun ouders - bevestigden ons ook dat zij niet tot bij de draad mochten komen. Om aan de andere zijde van de versperring te kunnen komen, moesten zij beschikken over een speciale Passierschein die ze op het gemeentehuis moesten afhalen. Wanneer landbouwers, die de toelating hadden gekregen om hun akkers te bewerken aan de overzijde van de draad, terugkwamen met een volgeladen kar, moesten zij niet zelden alles op de grond kappen, zodat de Duitse wachtposten alles goed konden controleren... De mensen in de buurt werden tevens regelmatig door de Duitsers opgeëist om de draadversperring te helpen herstellen wanneer ze om een of andere reden was beschadigd. Waar de versperring niet ver van woningen liep, eisten de Duitsers vaak een huis op om herstellingsmateriaal voor de versperring op te stapelen.

Zo ontstond er bijvoorbeeld een groot probleem in Lanaken, vooral voor de arbeiders in de Maastrichter fabriek. Het plaatsen van de draad bemoeilijkte danig het verkeer naar Nederland, wat voor de arme en constant geplaagde arbeiders een bijzonder ernstige aderlating was. De toelating om door de draadversperring te mogen gaan was zeer moeilijk te krijgen en ging vaak gepaard met grote onkosten of zelfs borgstelling. Kregen zij de toelating niet, dan betekende dat gewoonweg het verlies van een dagloon...

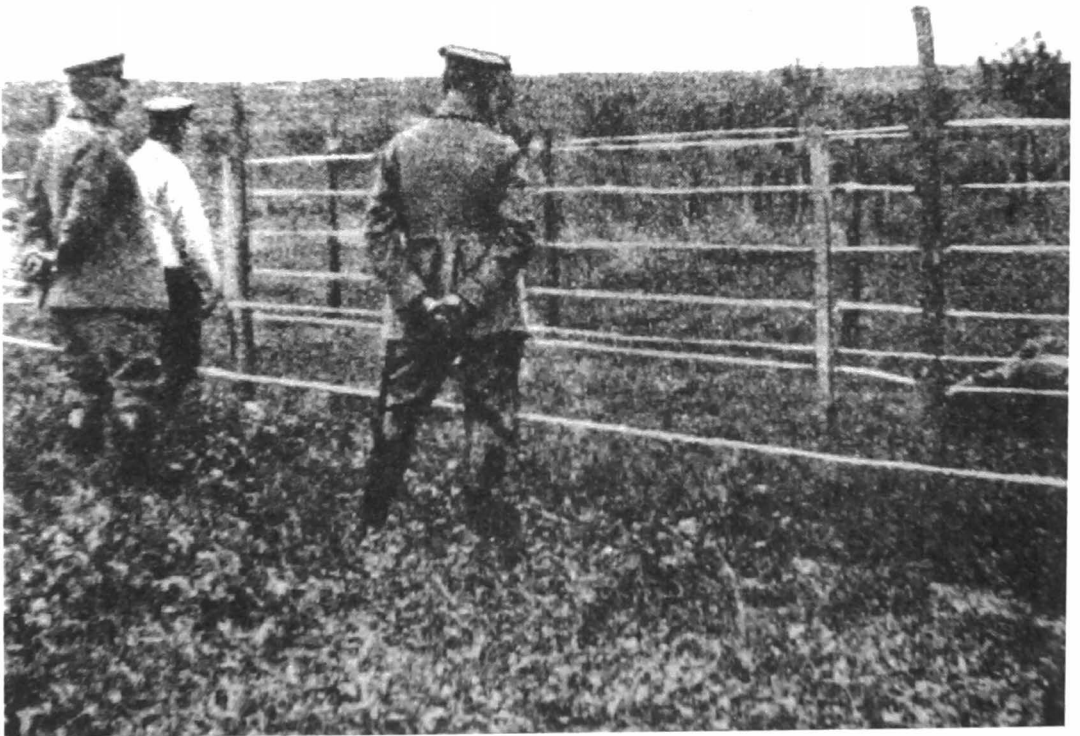

Een van de vele slachtoffers, onvoldoende vertrouwd met de verschrikkelijke risico's aan de versperring (LEHMAN, 1918)

De gecontroleerde doortocht van landbouwers was zeker niet gemakkelijk. Sommige boeren maakten hun beklag dat zij veel grond achter de draadversperring hadden liggen en volledig afgesloten waren van 50 ha weiland van 20 ha haver-, koren- en aardappelvelden. Sommige Neerpeltse landbouwers van de Grote Heide hadden wel een Passierschein gekregen om langs de poort aan de Quatre-Bras, en dus langs Achel, naar hun akkers te gaan. Er waren echter geen degelijke wegen om langs die route de akkers te bereiken: de omweg nam trouwens tot 5 uur in beslag. Bewerking en bemesting werden zodoende zo goed als onmogelijk, zodat de akkers vaak braak bleven liggen. Er werd dan ook aan de Duitse overheid gevraagd om de versperring een 400-tal meters naar het noorden te verplaatsen... Aan dit verzoek werd geen gunstig gevolg gegeven, want de gemeente wees er in oktober nog eens op dat talrijke boeren door de draadversperring van hun velden waren

afgesloten. Aangezien de Duitsers de versperring blijkbaar niet wilden verplaatsen, werd er nu aan Kreischef von Rosen gevraagd om een doorgang te maken op de weg van Neerpelt naar Borkel, t.t.z. op de huidige weg van de Grote Heide, ongeveer ter hoogte van de villa van wijlen L. Aerts. Dat lukte wel. Langs de bewaakte poort op de Grote Heide konden de boeren op welbepaalde dagen en tijdstippen bij hun grond geraken. Jaak Tasset maakt in een van zijn brieven melding over de Duitse schildwachten van die doorgangspoort op de Grote Heide; de soldaten sliepen bij boeren in de buurt.

Ook Nederlandse doeaniers hielpen vaak duchtig bij de brieven- en vooral andere smokkel langs de draad: in de laatste drie maanden van 1916 waren er in Nederland niet minder dan 11.000 veroordelingen voor smokkel. Daarenboven waren er in talrijke Nederlandse grensdorpen soldaten ingekwartierd. Zo bijvoorbeeld in het nabije Borkel en Schaft, en dat al sinds het uitbreken van de oorlog. Er werd daar eveneens een loods gebouwd voor een compagnie infanterie van 250 man. Dat het de Nederlandse grensbewakers menens was, moge blijken uit het feit dat ook zij meer dan een smokkelaar hebben neergeschoten.³⁴ De Duitsers aarzelden soms niet om op Nederlandse soldaten-kommiezen of smokkelaars te schieten: een Achelse dichter maakte het volgende gedicht toen de jonge Harrie Janssen in 1916 op de Schafterheide werd neergeschoten:

*Duitsers bekijken het verschroeide lichaam van een slachtoffer aan de draad
(DURNEZ, 1988: 31)*

34. Op 31 maart 1917 hebben de Nederlandse grensbewakers een smokkelaar neergeschoten op Prosperpolder. Zie VAN HAELEST, s.d.

Wat is er weer in Nederland
Op die Achelse grenzen gebeurd!
Een jongeling van 18 jaren
Werd daar het leven verbeurd!
't Was om wat geld te verdienen
Dat hij de grens had gepasseerd.
Het noodlot dat hem diende
Heeft zijn leven verinneweerd.³⁵

Refrein
O God, Hoe wreed zijn de wonden
in 't ouderhart gedaan.
Uren ver in het ronde
In ieder moederhart
Staat deze draad geschreven
Als ene wreedheid,
Als ene schande voor eeuwig
voor altijd
Voor Nederland!

O moordenaar wat voelde gij
In uw hart
Als gij deze daad hebt gedaan?
Voelt gij dan niet de smarten
Van de oudren als 't is te laat.
Gedenk te zijn een vader,
te hebben een zoon ja zo teer,
Omringd van de zorgen ener moeder
Reeds jaren van voorheen.

O Belgen wat hebt gij te lijden
Hoe wreed is thans uw lot!
Het bloed van uw dappere telgen
die vallen ginds ver in de strijd!
Genoeg vrouwen en kindren
Die treuren om hun echtgenoot
En zoon!
Onschuldig bloed moest nog vloeien
En een graf ja zonder kroon!³⁶

Een ander gevolg van het plaatsen van de draadversperring was de ernstige hinder die de brievensmokkel ondervond: de brieven raakten nog wel over de grens - in beide richtingen - maar dat ging nu niet meer zo gemakkelijk. Wanneer een frontsoldaat trouwens een brief schreef naar zijn familie, kon het stuk wel drie tot vier maand onderweg zijn. Wanneer brievensmokkelaars in de buurt van of op weg naar de draad een Duitse patrouille ontmoetten,

35. Geruïneerd.

36. CLAASSEN, 1988: 21-22.

moesten ze vaak snel de brieven wegwerpen om er niet mee betrappt te worden - er stonden immers zeer strenge straffen op brievensmokkel. Zo heeft men een aantal jaren geleden nog een pakje nooit afgeleverde of verstuurde brieven gevonden in de duinen bij Knokke. Toen men in maart 1991 op de speelplaats van de kleuterschool in Wildert werkzaamheden uitvoerde, kwam er bij de graafwerken een fles boven, gevuld met brieven uit de oorlog. De, van een zekere Louis Verpalen afkomstige en in potlood geschreven, brieven waren nog nauwelijks leesbaar...

Alarmbel aan de draadversperring (FOERSTER, 1931: Tafel M)

De draad veroorzaakte ook soms een ander soort ellende voor de grensbewoners. De vader van Theo Broers uit Moelingen - bij de aanvang van de oorlog naar Nederland gevlucht - heeft zo aan de ene kant van de draad moeten toezien hoe zijn eigen vader ten grave werd gedragen aan de andere kant van de versperring...

In het Belgisch gedeelte van Koewacht was op een dag een vrouw overleden; aangezien het kerkhof op Nederlands grondgebied lag, moest het lijk over de grens gebracht worden. Belgen konden evenwel moeilijk over de grens geraken; indien zij daar al de toelating voor kregen, moesten zij meestal naar Zelzate of Kemzeke en dan langs de grote baan naar Sas van Gent of naar Hulst. Geen van de familieleden kreeg evenwel de toelating om de overledene te volgen tot aan haar laatste rustplaats. Na de begrafenis werd het lijk naar de grens gebracht; onder leiding van een Duitse officier overhandigden enkele soldaten het aan de Nederlanders die vervolgens het lijk naar het kerkhof brachten. De kinderen stonden van ver naar de trieste stoet... In normale omstandigheden kon de pastoor van Koewacht, die in België woonde, ongehinderd de mis opdragen voor zijn Belgische parochianen. Zijn Nederlandse parochianen woonden evenwel achter de versperring. Daarom werd de doorgangspoort 's zondags meestal geopend en vormden de Duitse bezettingstroepen een soort haag - van bajonetten! - om de Nederlanders naar de kerk te laten komen. Op dat moment mochten er geen Belgen op straat komen en moesten alle huizen - vensters en deuren - gesloten blijven! De uit Nederland meegekomen kapelaan droeg dan de mis op. Pastoor en kapelaan mochten niet met elkaar spreken, Belgen en Nederlanders evenmin. Uiteindelijk werd er achter de versperring een noodkerk gebouwd - waarop ook de Belgische pastoor naar Nederland verhuisde. De Belgen moesten nu naar Stekene naar de mis gaan...

Maar het ergste was natuurlijk het rechtstreekse doodsgevaar zelf! In het parochieverslag van de Heuvelse Heide wordt het gevaar aan de draadversperring als volgt beschreven: "De versperring bestond uit drie rijen draad, naast elkander; de buitenste waren onschadelijk en dienden tot bescherming van den binnenste, die met electriciteit was geladen. Wie dezen raakte, al was het ook maar met de slip van jas of rok, werd door den dood gegrepen. Menigmaal stoorde een bange kreet de stilte van den nacht; dan snelde een schildwacht toe, en vond eenen verongelukte met afgebrande ledematen. De spanning werd afgeschakeld en men droeg het lijk van een Belgischen vluchteling, van eenen Franschman of eenen Rus, van eenen koerier, of eenen déserteur henen; soms ook was het een Hollandsche soldaat, die om de eene of andere reden door de buitenste versperring was gekropen, uitglipte en in de klauwen van den dood viel. Dan heette het: 'Er hangt iemand aan den draad'. De Duitschers werden steeds strenger. Toch gingen er nog heele zakken brieven over de grens. De Duitschers deden ook de ramen en deuren der woningen, welke op de grens uitzagen, met ijzeren traliën afsluiten; later moesten de woningen aan de grens ontruimd worden. Ik voeg erbij, dat de versperring tevens een weermiddel was voor de Duitschers, welke den "krieg" moe waren. De doodden werden weggevoerd en begraven op het gemeentekerkhof van Lommel."³⁷

De talrijke avonturen met dodelijke afloop aan de draad kenden hoofdzakelijk twee oorzaken. Ofwel vielen de slachtoffers ten prooi aan de waakzaamheid van de Duitse wachtposten - al dan niet na verraad - ofwel aan hun eigen onvoorzichtigheid.

37. SLEGERS, 1919.

We denken hier o.a. aan de zesentwintigjarige Eugène Cox van Achel die aan de draad omkwam, toen hij verraden werd op het ogenblik dat hij vluchtelingen overbracht. Hij had zelf de draad opengespannen om vluchtelingen door te laten: wanneer hij bijna door de draad heen was, werd hij door de Duitsers neergeschoten. Hij werd geraakt en viel op de grond: de Duitsers zouden hem opgepakt hebben en op de draad geworpen hebben... Pastoor Van de Weyer vermeldt de Anderlechtenaar August Antoon Daout - hij schrijft wel Davut - aan het kanaal neergeschoten op 3 augustus 1915, Ferdinand de Burbure de Wezembeek, neergeschoten op 15 januari 1916 en Willem-Hector de Burbure de Wezembeek, gevonden en begraven op 9 februari 1916. Een zeventienjarig student van het Hoogstraats seminarie, Albert Van der Kelen (geboren in Etterbeek op 30 oktober 1898), wilde tijdens het groot verlof zijn ouders vervoegen in Engeland. Op 7 augustus 1916 raakte hij wel door de draad, maar werd nadien nog door de Duitsers in de rug neergeschoten... Hij werd begraven in Wortel.

De meeste slachtoffers vielen echter niet onder Duitse kogels, maar ten gevolge van hun eigen onvoorzichtigheid, paniek of het gebrek aan goede voorbereiding van de gewaagde overtocht. Wie in contact stond met de grond en de in de volksmond genoemde dodendraad maar heel even aanraakte, werd onverbiddelijk doodgebliksemd - zoals men zegde: "Een twaalftal personen zijn door deze draadversperring geëlektrokuteerd. Dezen werden dan, gewoonlijk onder begeleiding van Duitse soldaten en van de veldwachter van Hamont, opgehaald door Adriaan Beliën met zijn ezelsgespan en voor controle vervoerd naar de Duitse wacht en nadien naar het dodenhuisje op het kerkhof."³⁸

Een jonge Brusselse ambtenaar, Goemare, vond de dood aan de draad toen hij als laatste van een groep vluchtelingen onhandig de draad vastnam... Een inwoner van Sint-Huibrechts-Lille, Waltherus Wouters (°8.10.1894) vond de dood aan de draad bij het oversteken van de grens te Neerpelt op 31 augustus 1916, toen hij dienst wilde nemen als vrijwilliger. Ene Hubertus Matthijs Leeters (Neeritter, 11 november 1860 - Molenbeersel, 13 augustus 1916) kwam eveneens om ten gevolge van een kort maar fataal avontuur aan de draad, meer precies toen hij een brief naar Neeritter moest brengen. Hij probeerde de brief over de versperring te werpen maar raakte de draad aan. Hij overleed enige tijd later. Zijn dochter probeerde hem nog te redden, maar verbrandde haar arm. Toen de spanning even was afgezet, klom Eduard Appelberg uit Vaals samen met een vriend over de versperring bij het Drielandenpunt. Toen zij terugkwamen, stond er echter weer 2.000 volt op: Appelberg kwam op een afschuwelijke wijze om het leven.

Velen stierven aan de draad omdat zij het gevaar van elektriciteit niet kenden. Dat was o.m. het geval met mevrouw Bindels-Vaessen, uitbaatster van een herberg op de hoek van de Gemmenicherweg en de Wolfshaag bij Vaals: zij bleef aan de draad hangen toen zij die uit onwetendheid aanraakte. Een ander slachtoffer uit Vaals was ene Gruters: nieuwsgierig als hij was, raakte hij de draad aan. Hij werd zodanig verbrand dat zijn arm moest geamputeerd worden. Ook zijn gezicht werd verminkt. De dag dat de elektrische versperring afgewerkt was in Arendonk, 27 juli 1915, stierf een Franse jongeling uit Maubeuge, toen hij over de versperring wilde geraken. Ook in zijn plaatselijke geschiedenis van Prosperpolder

38. WILLEKENS, 1976: 275. Willekens voegt er ook nog aan toe dat de spoorweg aan weerszijden met draad was afgespannen en door de Duitsers streng werd bewaakt.

maakt E.H. Van Haelst melding van talrijke slachtoffers ten gevolge van onvoorzichtigheid - niet enkel van een veertienjarig kereltje (op 3 september 1915), maar ook van 2 Nederlandse soldaten die geëlectrocuteerd werden toen zij een smokkelaar een handje toestaken (op 10 oktober 1915), van een passeur die terugkwam uit Nederland (op 30 oktober 1915), enz.³⁹ In de Voerstreek kwamen er op Tweede Paasdag 1917 drie jongelingen om die langs Nederland naar het front wilden trekken. Zij wilden de draad te lijf gaan tijdens een onweer en dachten dat de Duitsers omwille van het slechte weer de stroom hadden afgesneden... "Zij stierven aan de grens zonder dezen te hebben kunnen bestrijden die hun dood hadden veroorzaakt."

Electrische Hoogspanning !

LEVENSGEVAARLIJK.

Het is aan de inwoners bekend, dat eene electrische hoogspanning is opgericht ter afsluiting van het grenszonegebied. In weerwil van de herhaaldelijk gemaakte waarschuwingen heeft zich onlangs een betreurenswaardig ongeluk voorgedaan.

In het belang van iedereen wordt er nog eens op gewezen, dat elke toenadering aan de heining, die onder electrische hoogspanning staat levensgevaarlijk is. Elke aanraking zelfs die van menschen of dieren, die in de draden zijn blijven hangen, heeft den dood ten gevolge.

Om deze reden kan voor elk overklimmen niet genoeg gewaarschuwd worden. Zelfs de proefneming eischt offers. Ook nieuwsgierigen kunnen hiervan nootie nemen.

In elk geval zal het gebeurde ongeluk aan alle volwassenen een les wezen, maar inzonderheid VOOR OUDERS, GEESTELIJKEN, EN ONDERWIJZERS AANLEIDING GEVEN HUN KINDEREN EN DE JEUGD MET HET GROOTE GEVAAR NADRUKKELIJK BEKEND TE MAKEN.

*Een krantenbericht voor
de bevolking
(Archief Molse Kamer vzw)*

39. VAN HAELEST, s.d.

Een zeer dramatisch verhaal is dat van de zusters Toke en Joke (soms Sjoke, Joanna of gewoon Jo) Verheijen uit Castrelré en Minderhout. Toke woonde in de ouderlijke woning in Castrelré, Joke was dienstbode in Minderhout bij de kinderrijke familie van gerechtsdeurwaarder Matthieu aan de Hoogstratense Steenweg. De Duitsers - o.a. de goede grenswachter Karl (soms Sjarel genoemd) - stonden meestal oogluikend toe dat het Minderhoutse meisje nu en dan naar de draad ging om haar zuster te ontmoeten en er een en ander van haar in ontvangst te nemen. Op 9 oktober 1916 moet de Castelrése geprobeerd hebben om in de buurt van de Lange Beemden van Wortel een pakje - waarschijnlijk een kannetje of fles petroleum of medicijn voor de zieke moeder - over de bovenste draad te werpen. Anderen beweren dat Joke klompen mee had om aan haar zuster te geven - in Castrelré was er geen klompenmaker. Bij het overwerpen van de klompen vielen er enkele tussen de beschermraden, dicht bij de stroomdraad. Toen Joke die klompen wilde oprapen, moet ze met de haren of met haar voorschoot de stroomdraad geraakt hebben: zij werd meteen geëlectrocuteerd. De andere wilde haar arme zuster ter hulp komen en onderging hetzelfde lot. Beiden werden doodgebliksemd; volgens onrechtstreekse getuigen gebeurde dit onder de ogen van een grenswachter en van een derde meisje dat door de bewuste grenswachter van de slachtoffers werd weggehouden. Later vertelden getuigen die de slachtoffers gezien hebben dat de polsen, de handen en het gezicht van de twee juffrouwen zwart geblakerd waren... Joke (Joanna Maria) was 37 jaar oud, Toke (Maria Catharina) was er 32. Vleugels zou schrijven dat eens te meer de doodskreten van twee

ACHTUNG! LEBENSGEFAHR!

Langs der belgisch-holländischen Grenze ist ein mit elektrischem Starkstrom geladener Zaun errichtet worden. Jedes Berühren des durch Warnungstafeln kenntlich gemachten Zaunes ist unbedingt tödlich, ebenso die Berührung von Menschen, Tieren oder Gegenständen, die im Zaun hängen geblieben sind.

Es ist darauf zu achten, dass Kinder nicht unbeaufsichtigt in die Nähe des Zaunes gelangen.

Das Ueberschreiten des Zaunes ist streng verboten. Die Truppen sind angewiesen, bei jedem Versuch der Zuwiderhandlung von der Waffe Gebrauch zu machen.

Lüttich, den 18. August 1915.

Das Gouvernement.

ATTENTION! DANGER DE MORT!

Il a été établi le long de la frontière belgo-hollandaise, une clôture chargée d'un courant électrique de haute tension. Le fait de toucher cette clôture indiquée par des tableaux avertisseurs, entraîne immédiatement la mort: il en sera de même si l'on touche une personne, un animal ou un objet y resté suspendu.

L'on devra veiller à ce que des enfants n'aillent pas, sans surveillance, à proximité de la clôture.

Il est strictement défendu de franchir celle-ci.

Les troupes ont reçu l'ordre de faire usage de leurs armes lors de toute infraction à cette défense.

Liège, le 18 Août 1915.

Le Gouvernement.

Imp. LA NEUVE, Lüttich

Let op, Levensgevaar!

Langs de belgisch-nederlandsche grens is eene afsluiting met draad met sterk elektrischen stroom geladen ingericht worden. Gezegd afsluiting zal door ter plaats staande schriftelijke waarschuwingen bekend gemaakt worden. Jeder aanraken van de afsluiting evenzoo ieder aanraken van menschen, dieren of voorwerpen die daaraan zouden hangen, zal aan een onmiddelijken dood geleiden.

Men moet daarvoor streng opletten dat kinderen zonder toezicht sich niet in de omsloten daarvan begeven.

Het is streng verboden de afsluiting te verschrijden.

De troepen zijn aangewezen worden bij iederen overtredingsverzoek wapengebruik te maken.

Lüttich, den 18 Augustus 1915

Het Gouvernement.

mensen het suizen van de draad hadden overstemd. Vele grensbewoners getuigen immers van het feit dat de versperringsdraden inderdaad leken te suizen ten gevolge van het spel van de wind...

Pijnlijk is ook het trieste verhaal van de Hoogstratenaar Jules De Koninck, een man die bij Minderhout een eerste keer door de draad zou trekken om brieven over te smokkelen - zonder dat iemand van zijn familieleden er iets van afwist! Hij was in het gezelschap van Jef Wegner en van Edmond Bogaerts. In de namiddag van 4 september 1915 vond hij de dood aan de versperring. Op het ogenblik dat hij door de versperring wilde kruipen, testte hij de draad om te zien of er spanning op stond; toen werd er door Duitse schildwachten geschoten. Blijkbaar moet hij dan in paniek de draad met slechts één hand hebben aangeraakt, want het lijkt vertoonde enkel verschroeiing aan de hand. Enkele dagen later zou in dezelfde buurt een Brusselse jongeling neergeschoten worden door de Duitse grenswachters: hij had geen gehoor gegeven aan de waarschuwingen van de schildwachten.

Een ander tragisch verhaal is dat van een moeder die, met haar kindje op de arm, de dood vond aan de draad. Toen zij met haar kindje op de arm door de draad kroop, nam dit laatste spelenderwijze de bovenste - geladen! - draad vast: moeder en kind vielen meteen dood neer...

Zoals wij nog zullen zien, zijn er ook verschillende Duitsers aan de draad doodgebleven: op 31 maart 1917 worden er twee begraven die tussen Molenbeersel en Kessenich aan de draadversperring zijn blijven hangen. Zij waren op zoek naar Duitse deserteurs. Een andere Duitser overleed toen hij goederen uit Nederland binnensmokkelde: hij was met zijn tas aan de draad blijven haperen... De Duitse soldaat Adrian Beckman stierf hetzelfde jaar aan de versperring: hij lag lang begraven op het Achelse kerkhof onder een vierkante steen met een plat Duits bronzen kruis.⁴⁰ Op een dag, bezuiden Essen, had de Duitse grenswachter Budt Heinrich - geboren in Greven (Westfalen) op 18 augustus 1889; Landsturmbataillon Hagen - een brief van thuis gekregen. Hij liep tussen 8 en 9 uur 's avonds op het patrouillepad en las al wandelend de brief; plots waaide het velletje papier uit zijn handen, tot net onder de draad; hij probeerde de brief naar zich toe te trekken maar raakte de versperring - met zijn pinhelm? Hij stierf ter plaatse en werd in Kalmthout met militaire eer begraven.

Duitse soldaten hebben ook de draad getrotseerd om naar Nederland te vluchten - om te deserteren. Zo wordt gemeld dat er in juli of augustus 1918 in Lanklaar een zware Duitse wagen los door de draadversperring reed om een opening te forceren en dat de wagen gevolgd werd door een meute Duitse deserteurs. In januari 1917 zijn er in Maaseik 7 Duitse deserteurs door de draad gegaan.⁴¹

De Duitse staf moet goed op de hoogte geweest zijn van de ongevallen met Duitsers, want op 21 september 1915 publiceert generaal-gouverneur von Bissing de volgende verordening:

40. Ook E.H. Van Haelst maakt melding van verschillende Duitse slachtoffers aan de draad op Prosperpolder. Zie Van HAELST, s.d.

41. O'KELLY, 1990-92: 303 vermeldt er nog bij dat dit vrij vaak gebeurde in Limburg.

“Nr. 756. Ongevallen aan de hoogspanningsversperring

Ondanks het feit dat er in de verordening van 29 juli 1915 op indringende wijze werd gewezen op de gevaren van de dienst aan de hoogspanningsversperring, zijn er in de korte tijd sinds het bestaan van de versperring reeds twee hoogst betreuenswaardige ongevallen gebeurd, die de dood van twee Landsturmiers tot gevolg hadden.

Ik breng deze beide gevallen hierbij ter kennis van iedereen en verwacht dan ook dat dank zij hun verantwoordelijkheidszin, de betrokken troepen door deze informatie en het onderzoek ter zake dergelijke ongevallen zullen kunnen verhinderen.

In het ene geval had een Landsturmer in de duisternis zijn helm verloren en tijdens het zoeken ernaar de draad aangeraakt.

In het andere geval had een Landsturmer in een soort misdadige nieuwsgierigheid de hoogspanningsleiding aangeraakt met de hand of met een bijl.

De generaal-gouverneur
Frhr. Von Bissing”

De bekendmaking van de gouverneur-generaal blijkt wel noodzakelijk te zijn geweest, zeker in het licht van de volgende anekdote die illustreert dat de grenstroepen, die instonden voor de bewaking aan de versperring, niet altijd de nodige veiligheidsmaatregelen in acht namen.⁴² Aan de versperring bij Knokke liep een kleine jongen even met een Duitser soldaat in de buurt van de versperring. Op een gegeven moment zei de Duitser: “Ein Moment, ich muss mal pinkeln” (Een ogenblikje, ik moet even plassen.) De Duitser ging op een bruggetje staan over een ondiep water bij de versperring en deed zijn behoefte: hij was in de volle overtuiging dat hij voldoende geïsoleerd was door het hout en waterde achteloos op de stroomdraad. Hij werd evenwel meteen achterover geslingerd door de kracht van de elektrische stroom! Hij schreeuwde het uit: “Ach, mein Pimmel, mein Pimmel!”

Joris Leunen - geboren in Wortel in maart 1909 - vertelde aan zijn zoon Marcel dat de onderwijzer van de gemeenteschool meer dan eens met de kinderen naar het dodenhuisje wandelde om een glimp op te vangen van een of ander slachtoffer van de draadversperring. Waarschijnlijk deed de onderwijzer dat omdat hij dan zelf kon te weten komen wat er gebeurd was - of misschien ook om de kinderen de nodige schrik voor de versperring bij te brengen... Dergelijke taferelen moeten hoe dan ook een grote indruk gemaakt hebben op de kinderen van de eerste leerjaren!

Na een geslaagde overtocht van vluchtelingen gingen de Duitsers meestal over tot strenge represailles: de bevolking mocht bijvoorbeeld niet meer op straat komen na 20.00 uur. Dat bepaalde passeurs in sommige grensgebieden niet aarzelden om in noodgevallen naar de wapens te grijpen, waarop de Duitsers represailles namen, kan men lezen in het volgend relaas van een geslaagde overtocht aan de draad, waarbij niet minder dan 75 vluchtelingen over de grens trokken: “Onze mannen gaan op stap met de hele bende. Zij komen aan de grens. Men zegt ons: “Ga liggen, jullie zijn op tien meter van de draad.”

42. Vermeld in DEVROE, 1998: 33.

"Twee passeurgidsen gaan dan vooruit in de richting van de Duitse schildwacht, de revolver in de hand. Nauwelijks hebben ze enkele passen gedaan of de schildwacht schiet op hen; maar ze waren meteen gaan liggen, terwijl de schildwacht bleef rechtstaan met een elektrische lamp op de borst. Hij was een prachtig doelwit. De passeurs schoten op hem: eerst ging de lamp eraan, dan de Duitser zelf! De linker schildwacht werd op dezelfde wijze neergeschoten. Dan gingen twee mannen de draad op de gebruikelijke wijze doorknippen. Een luitenant die zijn ronde deed, werd eveneens gedood alvorens hij de tijd had om van zijn fiets te stappen. Toen ging de deur van het wachtlokaaltje open: twee Duitsers verschenen in de deuropening. Zij werden zeer ernstig gekwetst. Geen van de onzen liep enige kwetsuur op. Dan beval men ons: "Rechtstaan!" Dan zijn wij over de grens gegaan. Het was precies middernacht..."⁴³ Ook de rakker en spion J. Vleugels bericht over het gebruik van wapens aan de grensversperring, o.m. in het Meienbos tussen Turnhout en Merksplas. Vleugels was afkomstig van Oevel en woonde in Beerse: in zijn boek noemt hij zichzelf de Vlaming. Hij zou overigens in de nacht van 10 op 11 april 1917 door een Duitse kogel getroffen worden en werd gevangen genomen. Hij wist evenwel te ontsnappen uit de Turnhoutse gevangenis. Ondanks het feit dat zijn ene been na een behandeling 8 cm korter was geworden dan het andere, hernam hij zijn passeursactiviteiten.

Bij dat alles is het nogal merkwaardig dat er in België slechts één enkel monument werd opgetrokken voor de slachtoffers van de dodendraad, met name in het bos bij het Belgische Sippenaeken, niet ver van het kasteel van Beusdaal, in de schilderachtige Voerstreek. In die buurt had graaf Sécillon, burgemeester van Sint-Martensvoeren, in zijn paviljoen talrijke militairen en vluchtelingen leren polsstokspringen om zo over de versperring heen te komen... In die omgeving stond er uiteraard ook een draadversperring, met name een stuk van 28 km van de drie grenspalen in Gemmenich tot aan de Maas. In de archieven van

Monument voor de passeurs in Sippenaeken (Eigen foto)

43. *Evasions*, 1918: 11-12. Zie ook JASPERS, 1985: 30 over het doorknippen van de draad en FELGEN, 1931: 443 i.v.m. de *represailles*.

Sippenaeken en Gemmenich worden enkel namen vermeld van aldaar gevallen slachtoffers aan de versperring: het waren voor het grootste deel ontvluchte Russische gevangenen. Tussen 1916 en 1918 werden er in Gemmenich 18 lijken teruggevonden en tussen 1916 en 1917 4 in Sippenaeken.

Het monument werd in 1920 opgetrokken door de Belgische graaf Joseph d'Oultremont, kasteelheer van Beusdaal, aan het kruispunt van de weg naar Beusdaal en de bosweg Lochet (Hombourg) en Eperhei, op een hoogte van 225 meter aan de provinciegrens van Limburg en Luik. In 1940 was het monument uiteraard een doorn in het oog van de Nazi's: vanaf september wilden zij het dan ook neutraliseren. De Duitsers beweerden dat het niet de minste artistieke waarde had en dat zij het als kitsch beschouwden! Zij oordelen overigens dat het opschrift poogt om het Duitse Rijk de schuld te geven voor de dood van een aantal onbevoegde Belgen die door de versperring probeerden te geraken. De Duitsers lieten het dan ook volledig bestrijken met cement! Later werd het met de grond gelijk gemaakt. In 1962 werd er evenwel op dezelfde plaats een nieuw monument opgetrokken.

Niet zo ver van Sippenaeken is er nog een ander spoor van de draadversperring te zien. Toen de Duitsers in augustus 1914 België waren binnengevallen, bestond een van hun eerste taken erin om het Rijnland langs een spoorlijn te verbinden met het Maasdal. Gröner, generaal van de genie, liet tunnels graven en bruggen bouwen - waaronder de Grönerbrücke in Oud-Moresnet. In 1916 werkten daar een aantal Russische krijgsgevangenen voor de bezetter. Verschillende van die dwangarbeiders probeerden het neutrale Nederland te bereiken - soms langs een strook waar geen draadversperring zou gestaan

Kommandantur des Bezirks
Neerpelt - Achel.
Tgb. N. 2.

Handwritten notes:
1915
1916

1000 M

in Worten " " Ein Tausend Mark "

Strafkontribution gemäß Verfügung des General - Gouvernements in
Belgien vom 15. 10. 15, Sekt. IV a N. 584/10 I, von der Gemeinde
Neerpelt erhalten zu haben, bescheinigt

Handwritten notes:
1920

N e e r p e l t, den 31. Oktober 1915.

J. A.

Handwritten signature: Wallnit
Vizefeldwebel.

*Ontvangsbewijs van een strafcontribution, getekend door Vizefeldwebel Wallnit
(Archief Gemeente Neerpelt)*

hebben en die enkel bewaakt werd door Duitse grenswachters. Een van hen werd tijdens een vluchtpoging tussen grenspaal 6 en 7 neergeschoten. Ter plaatse vindt men nog het zogeheten patriarchale kruis.⁴⁴

Berichten van overtochten blijven verschijnen in de op Nederlands grondgebied gepubliceerde Belgische pers: "ONDER DEN DRAAD DOOR - Zondagmorgen [8 april 1917] kwamen ruim een 20-tal netgekleede personen een naburig grensdorpje binnen [bij Bergen-op-Zoom]. Het waren Belgen, die onder de elektrische grensversperring door hun toevlucht hadden gezocht in het gastvrije Nederland."⁴⁵

De draadversperring leek ook evenmin een hinderpaal te zijn voor desertie uit het Duits leger. In de buurt van Sluis hebben enkele Duitsers het nog eens geprobeerd: "DESERTEURS DOOR DEN ELECTRISCHEN DRAAD GEDOOD. Nog altijd uit zich in Noord-Vlaanderen bij Duitse soldaten een sterke neiging tot desertie. Zelfs de grensposten worden bewaakt en de bespieding onder militairen is al even sterk als onder de burgerij. Deze nacht [de nacht van dinsdag 6 op woensdag 7 maart 1917] wilden weer twee Duitsers in de omgeving van Sluis naar Nederland vluchten; zij bleven echter aan de geëlectriseerde versperring haken en werden gedood."⁴⁶

"WEGLOOPERS - Nog schier alle dagen komen in de naburige grensdorpen [Maastricht] Duitse deserteurs uit het bezette gebied van België over de grens. Niettegenstaande de scherpste grensmaatregelen van Duitse zijde genomen, gelukt het iederen dag eenigen den draad over te komen. Algemeen is hun drijfveer tot hun vlucht, de ontmoediging om de langdurigheid van den oorlog en de schamele voeding die ze ontvangen, terwijl voor hen voor veel geld in België niets is te bekomen."⁴⁷

Wat er in de loop van 1917 in Maastricht gebeurt met een Duitse deserteur is al even sterk: "SMOKKELAAR - Onderzoekingen in de treinen Maastricht-Aken hebben o.m. geleid tot de aanhouding van een Duitse deserteur, die duchtig aan smokkelen meedeed."⁴⁸

Vrij België van 18 mei 1917 meldt o.a. overigens nog dat er tijdens die maand in Sint-Laureins (Oost-Vlaanderen) twee jongelingen over de draadversperring gevlucht zijn naar Nederlands grondgebied, maar dan wel in gezelschap van een Duits soldaat! Ook tussen de Hoge brug van Dessel en Brug 2 sterft er in april 1917 een Duitse soldaat.

Wij vermelden hier terloops dat in mei 1917, een Duitse deserteur in het Eindhovens Dagblad zijn oversten had beschreven als beesten - wat uiteraard gevaar opleverde voor de

44. Zie ook Aaftink, [s.d.]: 59; AGNC1, folio 149; brief van 16 juli 1915; folio 177; brief van 18 augustus 1915 en folio 224; brief van 11 oktober 1915; BECKERS, 1982; BILSEN & AL., 1994: 268; brieven van Jaak Tasset aan Jacques Balis (02.11.1915) en aan Jules Balis (18.11.1915); CLAASSEN, 1988: 21; Drost - Oorlogskroniek, 1993: 130; Geschied- en Heemkundige Kring Kinrooi v.z.w.; HERMANS, 1990; JANSSENS, 1998: 58; JASPERS, 1985: 27, 29-30; KLOK, 1991: 14-15; KLOK, 1992: 14; LENAERS, 1989; LENNARTS, 1992: 55-56, 89; LOFFELD, 1979-1980; O'KELLY, 1990-92: 489; POELS, s.d.; RUGGENBERG, [s.d.]; SCHREVEN, 1919; SMITS, 1991: 77; SPAPENS & VAN OIRSCHOT, 1988: 23; STEVENS, 1993; SWENNEN, 1921: 34; VAN DE WEYER & SLANGEN, 1919; VERHELST & VAN LAERE, 1997: 491-492; VLEUGELS, 1930: 58 e.v., 79 e.v.; WATERSCHOOT, s.d.: 93, 211-212; W.H., 1990.

45. Vrij België, vrijdag 13 april 1917.

46. Het Vaderland, woensdag 7 maart 1917.

47. Vrij België, vrijdag 13 april 1917.

48. Vrij België, vrijdag 13 april 1917.

neutraliteit waaraan de Nederlanders zich toch wilden houden. Eind juli 1917 verscheen er in diezelfde krant een voor de Duitsers niet al te lovende bijdrage over de torpedering - door de Duitsers - van zes Scheveningse vissersboten. De aanvaller werd er beschreven als een beul en zeerover die door deze schanddaad de Nederlanders wilde sarren. Daarop beval de toenmalige bevelhebber van het Nederlandse veldleger, W.H. van Terwisga, dat aan de krant een verschijningsverbod zou opgelegd worden van 13 tot en met 20 augustus. Er was in Nederland evenwel zoveel protest tegen dit door de militairen opgelegd verschijningsverbod, dat het voortijdig werd opgeheven.

7. HOE GAAN SMOKKELAARS EN SPIONNEN DE DAADVERSPERRING TE LIJF?

In het begin probeerden de opletende streekbewoners - daar waar mogelijk - de draad te ontwijken. In de buurt van Kanne zijn heel wat vluchtelingen en oorlogsvrijwilligers door de gangen in de mergelgroeven naar Nederland gevlucht. Toen de Duitsers lucht kregen van deze geheime ontsnappingsroute, lieten zij de groeven dichtmetselen, waardoor Kanne en Vroenhoven van het overige deel van het bezette gebied gescheiden werden. Velen vluchtten langs duikers aan de grens. Toen ook deze routes ontdekt werden door de Pruisische grensbewakers, lieten zij de vluchtwegen speciaal streng bewaken.

Dat de meeste grensbewoners niet meteen iets vonden om door de versperring te geraken en dat de mensen bijzonder bang waren voor de onschuldig uitzierende draad was dus vooral te wijten aan het feit dat elektriciteit in België toen nog nieuw en schaars was. Neerpelt kreeg pas in 1923 elektriciteit. In Nederland was elektriciteit al beter gekend: daar wisten ze reeds wat gloeiende peren of gloeilampen waren... In 1918 beschikte reeds 10 % van de Nederlandse gezinnen over elektriciteit. Precies omwille van het toen nog mysterieuze van de elektriciteit voor de meeste Belgen, verwittigden de ouders steeds hun kinderen: zij moesten minstens op een paar honderd meter van de draad afblijven! Ida Martens uit Luyksgestel vertelt dat iedereen doodsbang was voor de draad. Toen zij met haar hond in de buurt van de versperring kwam en het dier even aan de draad snuffelde, werden zijn tanden letterlijk uit zijn bek gebrand... Onvoorzichtige kinderen trokken soms naar de draad en gooiden er lange grassprietten op die de grond bleven raken: blauwe vlammetjes en gensters dansten dan in het gras - net zoals dat het geval was toen passeurs een draad stuknipten dat dan op de grond viel...

Hoe dan ook, door de eenzame heidevlakten, de bossen en de vennen, heerste er ondanks de aanwezigheid van de draad, soms redelijk ver van de grens af, toch nog een intens verkeer tussen Nederland en België. Kandidaten om door de draad te geraken - vluchtelingen, smokkelaars, passeurs, agenten, spionnen, enz. - waren er uiteraard genoeg, en blijkbaar reeds vrij snel na het optrekken van de versperring.

Zij zouden er uiteraard iets op vinden. Zowel de schaarste in het gebied als de zin voor avontuur en de vaderlandsliefde waren zo groot, dat sommigen grote risico's wilde lopen - zelfs op gevaar af neergeschoten te worden, want wie in de buurt van de versperring kwam, werd neergeschoten of aangehouden. Lukte een overtocht niet door het omkopen van de grenswachters, dan moesten de passeurs de grootste moed, creativiteit en behendigheid aan de dag leggen. Wat dat omkopen betreft, weten wij dat een Duitse wachtpost

gemakkelijk 100 Mark vroeg - toen ongeveer 125 BF - per persoon. Vooral in tijden van voedselschaarste - die natuurlijk ook heerste bij de Duitsers - waren deze laatsten vaak tevreden met een hesp of een of twee dozijnen eieren... O.m. de vader van Jef Blockx (geboren in 1895) uit Hoogstraten heeft dat meer dan eens klaargespeeld met de hulp van een Duitser, de zogenaamde Dikke Frans: voor een goede tegenprestatie sloot deze laatste voor enige tijd en op een welbepaalde sector de spanning af, zodat vluchtelingen of grensgangers vrij door de draad konden... Dat gebeurde overigens ook in de buurt van Neerpelt en Hamont. Ene Léon de Coninck had een belangrijke functie bij de Belgische Spoorwegen: op basis van internationale akkoorden kon hij zich - zelfs in oorlogstijd - tamelijk vrij bewegen op het Europees spoornet. Hij werd o.m. belast met de ondersteuning van naar Nederland gevluchte of aldaar geïnterneerde Belgische spoorwegbedienden. De man reisde veel binnen Nederland en ging zelfs naar Engeland. Uiteraard beperkte hij zijn activiteiten niet tot die ondersteuning, maar werkte hij actief mee aan de geheime geallieerde rekruterings- en berichtendiensten. Zijn zwager was Léon Henri Pasteels, een Leuvenaar, die met zijn familie naar Eindhoven gevlucht was. Pasteels en de Coninck gingen met sigaren naar grensposten ten zuiden van Eindhoven, om het rookgerief voor een aantrekkelijk prijsje te verkopen aan Duitse officieren. Zij deden dat zo vaak dat zij op de lange duur vertrouwelijk konden omgaan met de Duitsers. Na enige tijd slaagden zij erin om in ruil voor een tegenprestatie - sigaren of geld - op een nacht de spanning te laten uitschakelen op een welbepaald grensvak. Dat lukte meerdere malen met de oudere en soms goedmoedige Landsturmsoldaten aan de grens. Soms trokken er 20 tot 30 jonge mannen over de grens... Pasteels ving de jonge lui op, bezorgde ze een identiteitsbewijs en een reiskaartje naar Rotterdam, vanwaar zij naar Engeland trokken.

Honderden zijn er aan de draad dood gebleven... Doch geen honderden, maar wel duizenden kropen door, over of onder de schrikdraad naar het vrije Nederland: spionnen, deserteurs, passeurs, oorlogsvrijwilligers, gewone burgers, smokkelaars... Voorzichtige schattingen laten ons toe te zeggen dat zeker 30.000 Belgen over de grens trokken, waarvan waarschijnlijk ongeveer een kleine 20.000 door of onder de draad, en dit ondanks de zeer grote gevaren... "Dit [het door, onder of over de draad gaan] vereiste een ongelooflijke moed zowel bij diegenen die tussen de draden moesten lopen als bij de man die hen erdoor loodste. Een indrukwekkende reeks geheime handelingen heeft een geweldige invloed uitgeoefend op de militaire verrichtingen. Zonder de onverpoosde ijver van die mannen en vrouwen had men heel wat rampen niet kunnen voorkomen."⁴⁹

Indien het dus de belangrijkste taak van spionnen was om informatie te verzamelen om ze naar de centrale Britse inlichtingendiensten te versturen, breidden hun activiteiten zich vrij snel uit tot het oversmokkelen van personen: oorlogsvrijwilligers die langs Nederland en Engeland naar het front trokken en vluchtelingen die de oorlogsellende in ons land achter hen wilden laten. Naast deze taken namen de passeurs en berichtensmokkelaars van de spionagediensten er overigens nog vaak een andere taak bij, met name het oversmokkelen naar Nederland van brieven naar en van frontsoldaten. Meestal was er binnen de lokale groepen een vrij eenvoudige taakverdeling, maar er waren ook talrijke medewerkers die alle klusjes opknaptten.

49. *Geschiedenis van het Belgisch leger*, 1982: 395. Zie ook BINDER, 1935: 12; brieven van Jaak Tasset aan Jules Balis, dd. 15.8.1915 en 30.8.1915; CLAASSEN, 1982: 3; DE BRANT, 1987: 28-30; ESSO Historisch Archief, Den Haag; *Evasions*, 1918: 19 e.v.; JASPERS, 1985: 27; NICOLAI, 1924: 118; NIJSSEN, 1994: 14; POELS, s.d.; RUGGENVELD, [s.d.]; SNIJDERS, 1989: 268; SPAPENS & VAN OIRSCHOT, 1988: 27; SWENNEN, 1921: 32; WATERSCHOOT, [s.d.]: 93.

*Te Klein Meerdonk (gehucht De Kouter) dwarst de versperring de openbare weg
(Archief P. Verbeek, Kieldrecht)*

Uiteraard waren de problemen het grootst wanneer men mensen wilde oversmokkelen! Dat was dan ook het werk van gespecialiseerde medewerkers: de zogeheten passeurs. Het waren agenten die gespecialiseerd waren in het over de grens brengen van oorlogsvrijwilligers of vluchtelingen van alle slag. Het was natuurlijk minder moeilijk om berichten over de grens te krijgen dan om personen naar Nederland te loodsen - zeker nadat de Duitsers een elektrische draadversperring aan de grens hadden geplaatst. Brieven en berichten kon men eventueel nog meegeven aan onschuldige personen, verstoppen in een brood of in andere producten - maar met personen was het een stuk moeilijker. Daarom waren de passeurs meestal geen toevallige medewerkers: daar was immers veel durf, handigheid en ervaring voor vereist. In de regel waren zij lid van de diverse organisaties voor spionage.

Het toezicht op de mensensmokkel was niet alleen in handen van de Britten en van de van hen afhankende in België actieve diensten. De leiding en de organisatie van de mensensmokkel uit België lag deels in Parijs, deels in Le Havre en deels in Londen. In het Britse Folkestone was er ook nog een Frans-Britse dienst die, onder de leiding van een Brit, voor de coördinatie zorgde van alle geallieerde spionagediensten. Daar werkten o.a. de Franse kolonel Walner, zijn medewerker commandant Béliard en de Belgische majoor Mage. Het is trouwens ook deze dienst die eigenlijk aan de basis lag van de organisatie van de clandestiene brievenbussen die het mogelijk maakten dat bijna alle inwoners van geallieerde landen in verbinding konden komen met iedereen. Uiteraard werkten de diensten voor rekrutering van oorlogsvrijwilligers samen met zowel de Frans-Belgische als de Brits-Belgische inlichtingendiensten: beide hadden trouwens agentschappen in Nederland. Een van de grote Vlaamse organisaties die instond voor de activiteiten inzake mensensmokkel, heette in de soldatenmond Familiegroet⁵⁰: er waren Familiegroet-verzamelcentra in Luik.

50. In het Frans: Salut de famille. Zie ook FELGEN, 1934: 267.

Leuven, Brussel, Antwerpen en Scherpenheuvel. De Duitsers kenden ongeveer 900 medewerkers van deze organisatie! Kort na de oorlog - en waarschijnlijk ook al tijdens de oorlog - kenden de Duitsers ook de plaatsen waar de mensensmokkel het meest intens werd bedreven: Essen, Hoogstraten, Knokke, Koewacht, Loenhout, Maldegem, Ravels, Stabroek, Wachtebeke, Kruisstrate, Westkapelle, Zandvliet en de regio van Neerpelt, Achel, Hamont, Lommel en Mol.

Een overtocht naar Nederland, zeker over de elektrische draadversperring, was altijd een bijzonder gevaarlijke onderneming.⁵¹ Meestal werd er een beperkt aantal personen over, door of onder de draad gebracht: met grote groepen werken was immers te gevaarlijk. Op 13 september 1918 schijnt een record te zijn gevestigd toen er bij 's Gravenvoeren 350 personen over de grens gingen, waaronder 18 voor het grootste deel gewapende Franse en 3 Russische soldaten.

De passeurs pasten verschillende technieken toe om met hun klanten over, onder of door de moordende draadversperring te geraken. Bij zijn gouden priesterjubileum zou E.H. Ballings zeggen alles te hebben geprobeerd om aan de overzijde van de draad te geraken. Wij overlopen even de verschillende meest toegepaste technieken. Daarbij moet men eigenlijk twee evolutiefasen onderscheiden in de technieken.

7.1. De eerste rudimentaire technieken in de beginperiode

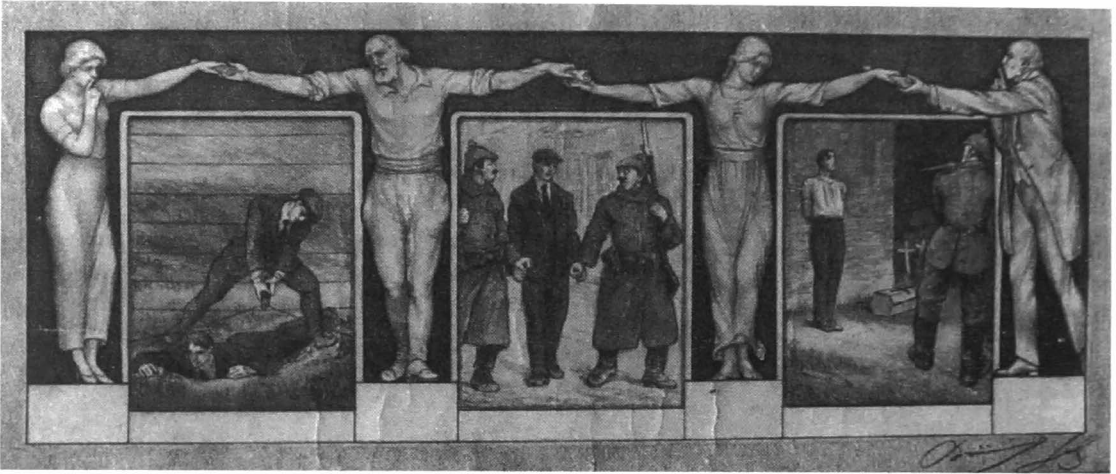
Alvorens de grensbewoners - en vooral de passeurs - enig inzicht kregen in wat elektriciteit precies was, en dus de geschikte maatregelen konden nemen om er zich degelijk tegen te kunnen beschermen, gebruikten zij eerder rudimentaire middelen.

7.1.1. En kuil of sleuf onder de versperring...

De meest eenvoudige wijze bestond erin om onder de onderste draad een kuil of sleuf te graven en onder de draad door te kruipen. Men moest dan uiteraard wel diep genoeg graven en bijzonder voorzichtig zijn.

Een nadeel bij deze techniek was dat niet alle terreinen geschikt waren om onder de laagste draad te graven. Soms was de grond immers zo hard dat men amper kon graven. Anderzijds had men voor een dergelijke klus toch wel een beetje tijd nodig, zodat het graafwerk meestal in verschillende beurten moest gebeuren. Men moest dan maar wat geluk hebben dat de voorbij wandelende schildwacht de pas gegraven sleuf niet ontdekte. Daarnaast moesten de passeurs natuurlijk bijzonder geruisloos te werk gaan. Anderzijds werd iemand die met een schop rondliep meestal zonder enig argwaan bekeken door een of andere Duitser: het kon immers gewoon een boer zijn die naar zijn land ging.

51. O.a. in het oorlogsverhaal "Mijn Oorlog" (Mechelen, St. Franciscusdrukkerij, 1921), beschrijft pater Hilarion Thans op een machtige wijze de avonturen van de passeurs. De auteur, pater Hilarion (Antonius) Thans (Maastricht, 12.1.1884 - Lanaken, 10.1.1963), was een minderbroeder en priester die tijdens de Eerste Wereldoorlog verpleger en aalmoezenier was. Van 1919 tot 1944 was hij nog leraar in Rekem. Zijn boek "Mijn Oorlog" behoort tot de meest gelezen oorlogsliteratuur uit de jaren '20. In het studiehuis der minderbroeders, in "Reckheim in Limburg", werd hij door de Duitse geheime politie verhoord i.v.m. zijn publicaties. In december 1915 zou hij echter beslissen om "door de draad" te gaan, zo niet zou hij in Duitsland worden opgesloten. Pater H. Thans verhaalt hoe hij door een rioolpijp en over de Maas heen in Smeermaas geraakt (pp. 16-27). Zie THANS, 1934.

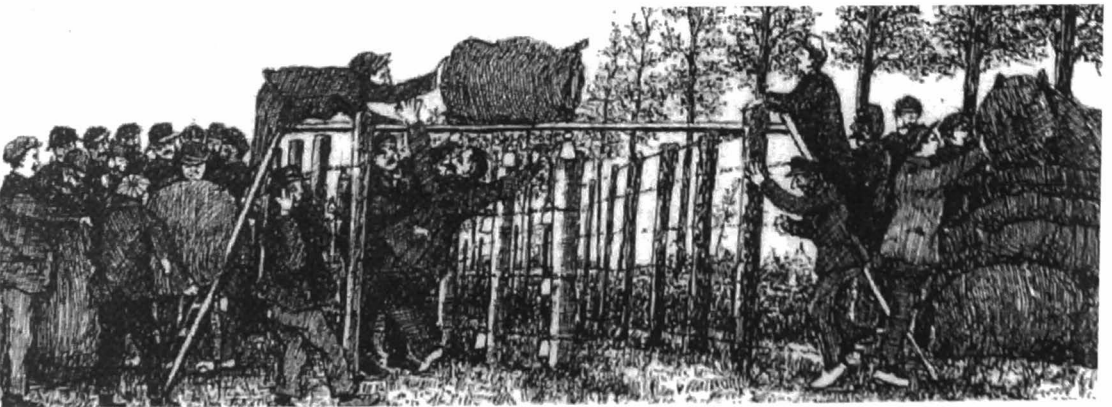

Vlucht, aanhouding en executie... Op de linker foto ziet men duidelijk hoe een passeur de onderste versperringsdraad optilt om een vluchteling langs de sleuf door te laten. (Archief Mevr. Eyckens-Wouters, Arendonk)

Om het onder de draad doorkruipen te vergemakkelijken en minder gevaarlijk te maken, zette men soms enkele stokjes op de grond, waarmee men de onderste draad kon optillen. Zo is geweten dat smokkelaars en passeurs in de buurt van Achtmaal de bedding die onder de draad liep gewoon dieper uitgroeven: daarmee brachten ze niet minder dan 18 paarden over de grens... In de buurt van Nispen groeven de boeren zelfs gewoon een tunnel onder de draad om er varkens doorheen te jagen - en vluchtelingen over te smokkelen.

7.1.2. Ladders...

Een andere eenvoudige wijze om over de versperring te geraken was door het gebruik van een al dan niet dubbele ladder. Aan de ene zijde van de draad werd de ladder tegen de versperring geplaatst - meestal tegen een paal - zodat hij boven de hoogste draad uitkwam. Dan sprong de passeur aan de andere zijde naar beneden. In zeldzame gevallen kreeg men hulp van de andere kant en kon men met een andere ladder opnieuw naar beneden klauteren.

In het Waasland plaatste men soms een ladder aan elke kant van de versperring; op de ladders werden enkele planken gelegd, waarop kleine of grote pakken naar de overzijde werden geschoven (VAN HAELST, 1993 e.v.)

Enkele passeurs gaan de draad te lijf (STERKEN, 1952)

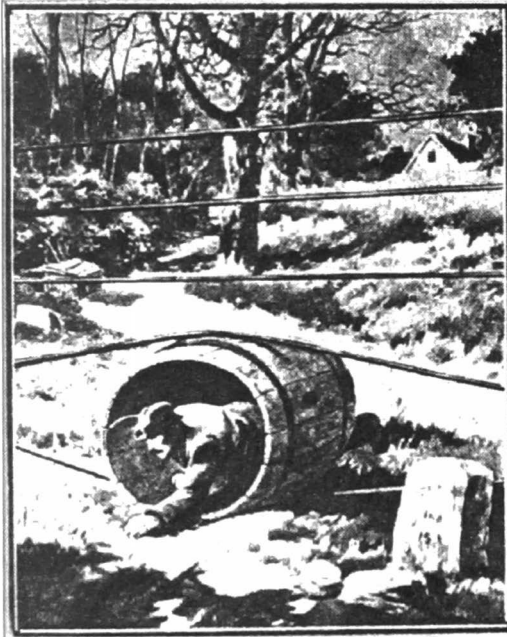
Er waren verschillende nadelen aan deze zeer eenvoudige techniek, o.a. dat het allereerst en voornamelijk verdacht leek dat een of meerdere kerels overdag of 's nachts met een ladder rondzeulden... Erger was dat er met het gebruik van ladders regelmatig ongelukken gebeurden aan de draad: ladders waren niet zo stabiel, zij gleden makkelijk weg, het was moeilijk om aan de draad met grote ladders te werken, enz. Daarenboven was het gebruik van de ladder bijzonder gevaarlijk - zo niet onmogelijk - aan een versperring in een open vlakte: passeurs werden dan immers gemakkelijk opgemerkt door de schildwachten. Daar waar de centrale versperring maar even hoog was als de twee buitenste versperringen, en wanneer de afstand tussen de buitenste versperringen en de centrale versperring niet te groot was, plaatste men een trapladder aan elke kant van de buitenste versperring en legde men er een plank bovenop: zo kon men goederen of personen eveneens over de draad brengen. Deze techniek werd o.m. toegepast in Stekene.

7.1.3. Tonnen, manden en bakken en polsstokken...

Toen men merkte dat een tegen de versperring geplaatste houten ladder geen groot gevaar inhield, gebruikte men ook nog een andere techniek. Men zorgde voor een ton die men onderaan en bovenaan opensloeg. Die ton werd dan onder de onderste draad geplaatst of tussen twee andere draden. Door de ton raakte men dan aan de andere zijde van de draad. Het grootste nadeel was dat het weeral niet vanzelfsprekend was om met een ton rond te

lopen in het geval men door de Duitsers werd tegengehouden. Dezelfde ton moest dan ook weer zo geruisloos mogelijk over de niet geëlektrificeerde zijdraden gewerkt worden. In plaats van een ton gebruikte men ook wel eens een wicker mand, een bak zonder bodem of een opvouwbaar kistje - dat echter al te gemakkelijk dichtklapte! Het opvouwbaar kistje was in feite een voorloper van het passeursraam. Niet zelden ontstonden er rond een niet volstrekt kurkdroge mand of ton kleine vlammetjes! Dit middel was blijkbaar goed gekend door de grote Amerikaanse politicus in België, met name Brand Whitlock.

Echte acrobaten probeerden niet zelden om met een polsstok over de versperring te springen...

Met een tonnetje door de versperring...

Nachtelijke vluchtpoging aan de draad door middel van een ton (FOERSTER, 1931)

7.2. De meer gesofistikeerde technieken

Toen de passeurs, met de hulp van agenten uit Engeland en/of Nederland inzicht kregen in wat elektriciteit was en hoe men er mee moest omgaan, ontwikkelden zij dan weer andere en meer gesofistikeerde technieken.

7.2.1. Wollen dekens

Men kwam te weten dat het wikkelen van droge wollen dekens rond de eventueel onder spanning staande draden geen gevaren inhield. Een boven- en een onderdraad werden omwonden en men kroop dus door de dekens heen naar de andere kant. Dit was een vrij eenvoudige techniek, maar zij kon pas 's nachts worden toegepast. De Duitsers wisten dat immers ook en duldden niet dat iemand met wollen dekens rondliep. Anderzijds was een klein regenvlaagje voldoende om alle plannen in de war te sturen: natte of zelfs vochtige wollen dekens verloren hun isolerende eigenschappen en werden levensgevaarlijk... Deze techniek zou reeds van bij de allereerste overtochten gebruikt worden.

7.2.2. Twee emmers en een koperdraad...

Een nog beter inzicht in de werking van elektriciteit deed de passeurs met metalen emmers naar de draad trekken. Zij vulden ze met water, groeven ze naast de versperring in, verbonden het vocht met de versperring of wierpen een koperdraad over de versperring, waarvan ze beide uiteinden in de emmers staken. Er ontstond dan een kortsluiting of een ernstige spanningsval, zodat het gevaar om door de draad geëlektrocuteerd te worden veel kleiner werd. Deze techniek was natuurlijk niet waterdicht en vergde heel wat voorbereidingswerk. Voor dat werk hadden de passeurs aan de draad evenwel niet altijd voldoende tijd. Als ze dan ook in de buurt van de versperring met emmers en draad werden betrapt, was hun rekening vlug gemaakt...

7.2.3. Porselein...

Toen de passeurs nog beter begrepen of wisten wat isolatie en elektrische geleiding precies waren, gebruikten zij soms kleine tafeltjes die ze op porseleinen pootjes plaatsten. Als men op zo'n tafeltje stond, mocht men de draad gerust aanraken... Men moest dan nog wel handig zijn om heelhuids aan de overzijde te geraken. Deze techniek werd vaak toegepast in Hamont. Op deze techniek bestond er ook nog een niet ongevaarlijke variante: men kroop onder de draad door maar bevestigde aan handen, knieën en voeten porseleinen borden als isolatie.

7.2.4. Het legendarische passeursraam

Naar het einde van de oorlog toe werden de technieken nog verfijnder en gebruikten sommige handige passeurs een zelf gemaakt geïsoleerd houten kader of raam dat tussen de draden kon opgespannen worden. Sommige auteurs beweren dat het passeursraam enkel werd

gebruikt om pakjes en brieven door de draad door te geven: wij beschikken evenwel over voldoende getuigenissen over het gebruik van het passeursraam als middel om personen door de versperring te loodsen. De kandidaat-vluchtelingen moesten door het kader krui- pen en zorgen dat ze de geëlektrificeerde draden niet aanraakten. P. Smits beweert dat men aanvankelijk met een twee- of drietal personen moest zijn om het raampje tussen de dra- den te spannen: twee om de draden met een droge stok in de groef te tillen en één om het kadertje tussen de draden op te spannen. Hierover hebben wij evenwel geen uitsluitel gevonden. Wij menen evenwel dat de passeurs zo handig waren dat zij na enige tijd meest- al alléén het kadertje tussen de draden konden spannen. Sommige passeurs noemden het raam ook wel eens het *vouwstoeltje*. Volgens M. Lekeux werden sommige raampjes geï- soleerd met asbest. Er waren evenwel gevaren verbonden aan deze techniek. Vaak gebeur- de het dat een vluchteling met een kledingstuk of een knoop bleef haperen en zo zijn even- wicht verloor toen hij zich door het raam wrong. Wanneer de vluchtelingen aan het raam haperden, rukten ze er dikwijls wat te hard aan: het raam schoot tussen de draden uit, met zeer vaak fatale gevolgen.

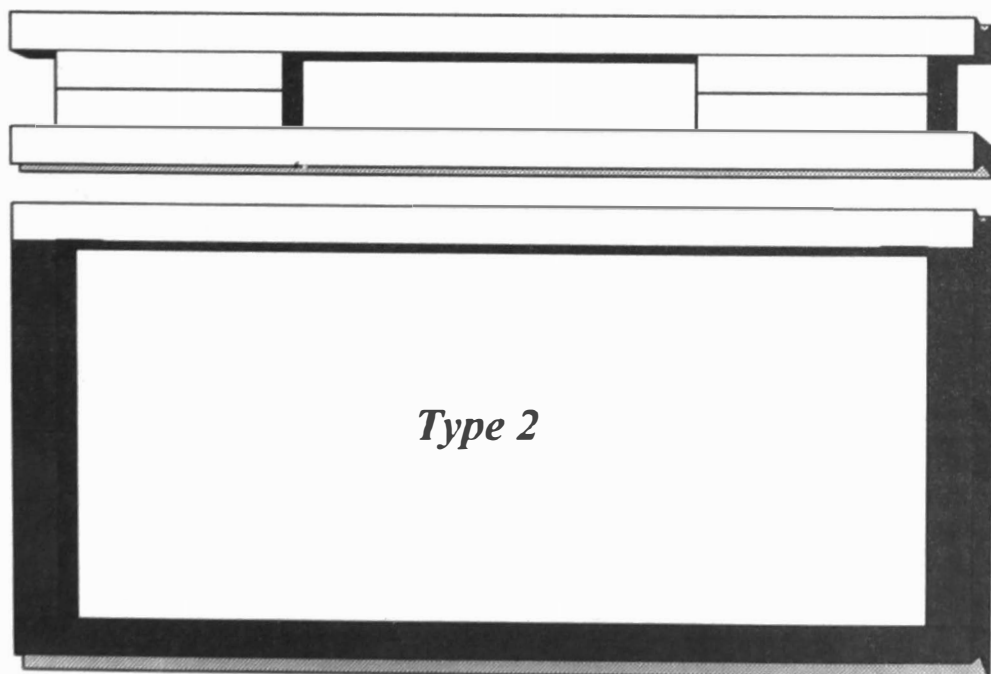
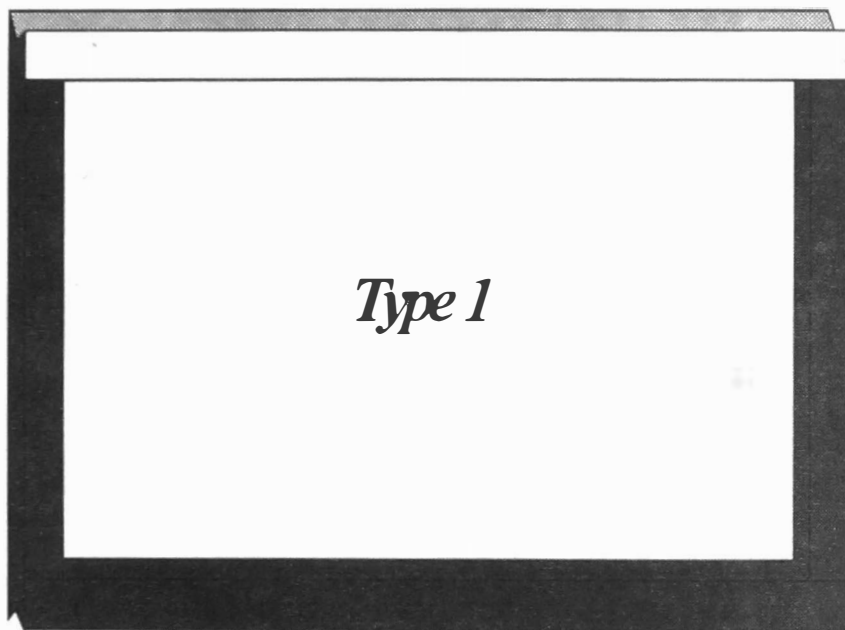
De meest waarschijnlijke ontwerper van het raam was een vriend van Louis Loos, een Neerpeltse agent van *Cereal Company*, met name ir. Botman, een gewezen directeur van Interelectra, overleden in Hasselt in 1963. Als ingenieur was hij vertrouwd met elektrici- teit; daarnaast stond hij permanent in contact met verschillende agenten en passeurs van de spionagedienst. Meer dan waarschijnlijk heeft hij van zijn technische kennis gebruik gemaakt om de Britse spionagediensten in Nederland te informeren over de mogelijkhe- den van een dergelijk vouwraam. Dat verklaart tevens waarom dergelijke vouwramen ongeveer gelijktijdig over de ganse grens in gebruik werden genomen. Ongetwijfeld zul- len de centrale diensten van de Britse spionage vanuit Nederland de passeurs de nodige informatie hebben verschaft omtrent het gebruik van het vouwraam.⁵²

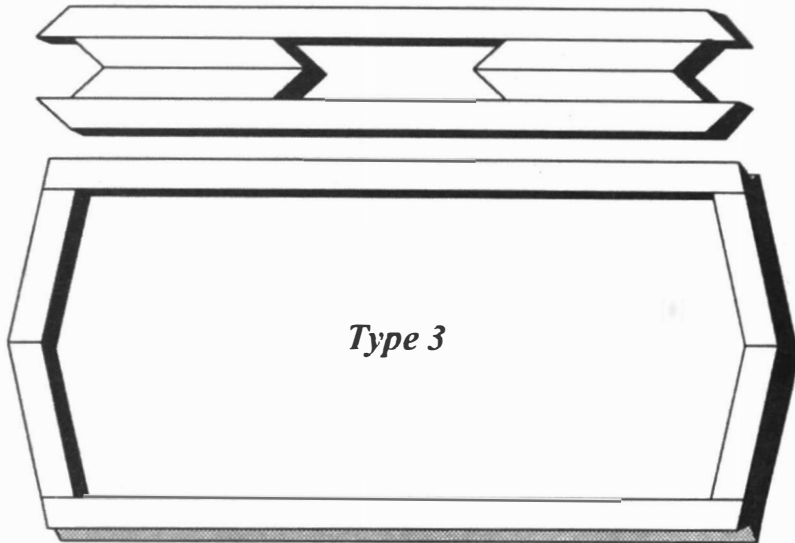
Het kader werd vaak den bak of het vouwraam genoemd. Het is nu nog te zien o.a. in het Taxandriamuseum in Turnhout en in het Volkskundig Museum in Lillo. De gleuven aan de boven- en onderkant van het vouwraam waren met een fietsband geïsoleerd. Het toestel met zes scharnieren werd in opgevouwen toestand tussen de draden geplaatst en openge- klapt: er ontstond een opening van - naargelang van het model - ongeveer 60 tot 70 centi- meter breed en van ongeveer 25 tot 40 cm hoog. Wanneer passeurs gebruik maakten van een dergelijk raam, lieten zij meestal niet meer dan 15 personen door de draad - dus door het raam - glijpen.

In het Luikse en in Zuid-Limburg gebruikte men een ebonieten kader, bovenaan en onder- aan voorzien van telkens twee verschuifbare en geïsoleerde doppen met gleuven, zodat het kader tussen de onderste draden van de versperring kon geplaatst worden. Daarbij legden de passeurs voor alle veiligheid ook nog een rubberen plaat vóór en achter de versperring. De opening van het kader bedroeg meestal ongeveer 50 x 50 cm.

52. De uitvinding van een dergelijk kader wordt door sommigen toegeschreven aan de Belg Jan Vleugels, auteur van *De rakkers der grenzen* (VLEUGELS, 1930) of aan enkele van zijn vrienden rakkers, waaronder de zogenaamde de Vlaming (eigenlijk Vleugels zelf) en de Plek die overigens vijftien frank vroeg voor een overtocht. Een schrijnwerker uit de omgeving, A. Borghs, zou daar het meest gesofisticeerde passeursraam hebben gemaakt (zie VLEUGELS, 1930: 29-44 en LOFFELD, 1979-1980).

Het allereerste type was een gewoon rechthoekig raam.
Het kon niet toegeplooid worden - wat uiteraard niet zo handig was om mee te nemen.

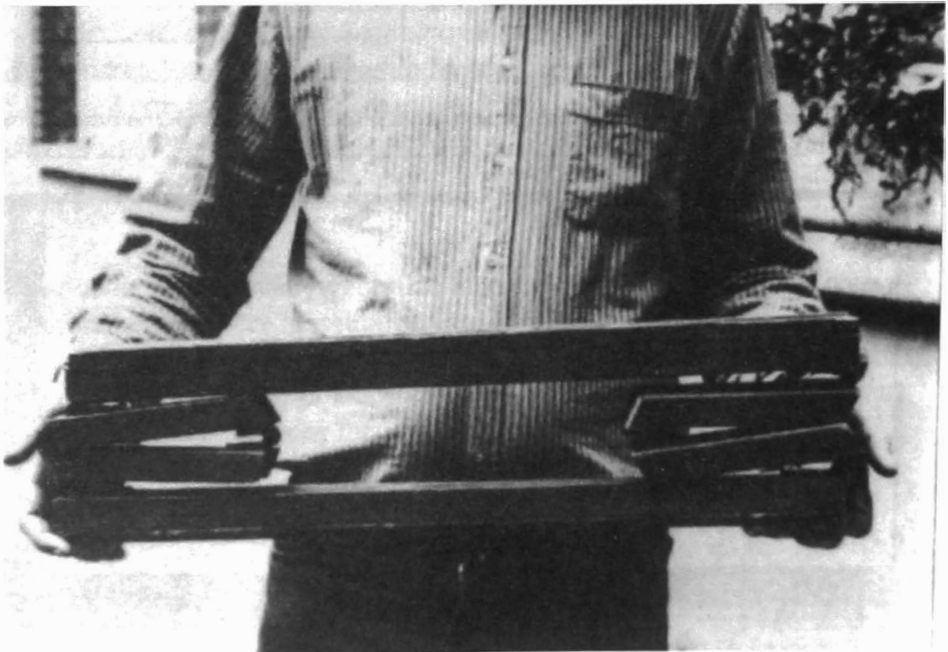

7.2.4. Een houten velg

Een variante op het passeursraam was de volgende: men nam de spaken uit een houten fietsvelg weg en plaatste gewoon de velg tussen twee draden: de zo gevormde opening was vrij groot en liet gemakkelijk toe dat men er door kroop - zeker gemakkelijker dan door een passeursraam.

7.2.5. Eindelijk gummi...

Het met een fietsband geïsoleerd passeursraam (Museum Taxandria, Turnhout)

Vanaf 1917 zouden de Engelsen perfect isolerende gummilaarzen, -handschoenen en -matten bezorgen aan de passeurs: passeurs duwden dan de elektrische draden met twee uit binnenbanden gemaakte handschoenen uit elkaar. De Duitsers arresteerden evenwel meteen iedereen die in het bezit werd gevonden van dergelijk bezwarend materiaal. Brand Whitlock en M. Lekeux beweren dat de passeurs soms gewoon rubbertapijtjes rond de draad legden om er tussendoor te kruipen. Vóór de laarzen gebruikte men eveneens een gummi- en/of ebonieten plaat die gewoon onder de draad werd geschoven zodat de persoon die erop stond niet met de grond in aanraking kwam: de plaat deed dienst als isolatie. Wanneer de passeur of de vluchteling door de draad kroop, moest hij er enkel voor zorgen dat hij zijn voeten niet naast de plaat zette achter de draad.

7.2.6. De geïsoleerde hefboomkniptang

Nog handiger waren de eveneens door de Engelsen geleverde en 3 kg wegende zogenaamde hefboomkniptangen waarmee de al dan niet geëlektrificeerde draad gewoon werd doorgeknipt. Die techniek liet toe om zeer snel de overkant te bereiken, zelfs met grote groepen. De sporen waren evenwel duidelijk en in de schakelhuisjes werd er meteen een alarmsignaal vastgesteld - maar dan was het meestal al te laat. O.a. de Mollenaar Fons Soeffers en de Neerpeltse passeur Paul Verhoeven beschikten over een dergelijke zware tang om de draad door te knippen; de handvatten van de tang waren ter isolatie met rubber omwonden. Passeurs konden immers meestal niet bepalen welke draden onder spanning stonden!

7.2.7. Omkoperij...

De meest eenvoudige - maar niet altijd te realiseren - techniek bestond er uiteraard in de Duitse grenswachten om te kopen. Zij zorgden er dan voor dat een of andere strook van de versperring gedurende een bepaalde tijd niet onder spanning stond. In andere gevallen bezorgden bepaalde Duitsers aan de passeurs informatie over de perioden tijdens dewelke er herstellingen werden uitgevoerd aan de versperring: dan stond er evenmin spanning op. Tot slot waren er perioden waarin de Duitsers zelf problemen hadden met het genereren van elektriciteit en de versperring dus niet permanent onder spanning stond: ook dergelijke informatie werd door de passeurs van de grensposten *afgekocht*.⁵³ Passeurs en smokkelaars wisten overigens ook dat de Duitsers vaak de spanning uitschakelden bij onweer en stortbuien...

Indien menig passeur aan de andere zijde van de draadversperring geraakte door voor een Duitse wachtpost een ham, een fles jenever of wat sigaren of tabak mee te brengen, dan gebeurde het evenzeer dat patrouilleurs zich ogenschijnlijk lieten omkopen om informatie te garen over grote passeursopdrachten. Niet zelden waren dergelijke door de Duitsers goed geplande omkooppartijen een middel om passeurs en hun vluchtelingen te arresteren...

44. Het instrumentarium van de passeurs. Bovenaan: isolerende (gummi) sokken om over de schoenen te trekken. In het midden, links en rechts: gummi laarzen, eveneens om over de schoenen te trekken. Tussen de laarzen: een primitief passeursraam. In het raam liggen gummi handschoenen. Onderaan rechts: de grote Engelse kniptang, en net erboven een aan twee kanten geïsoleerde stok om de versperringsdraden uiteen te duwen (FOERSTER, 1931: Tafel L)

53. Zie o.a. BRAND WHITLOCK, 1919: 603; JANSSENS, 1998; LEKEUX, 1931: 236; SMITS, 1991; VAN HAELST, 1995: 155-156.

7.3. Een passeursverhaal

Uit de mémoires van Paul Verhoeven, een notoir Neerpelts passeur, lichten we een passage over een passeursopdracht. Samen met Soeffers uit Mol zou Paul Verhoeven immers heel wat vluchtelingen en vrijwilligers over de draad helpen in de omgeving van Neerpelt. We laten Paul Verhoeven even aan het woord.

“[...] We waren samen naar mijn broer gegaan, in Tongeren bij Eindhoven, om daar in de kost te blijven. We zouden dan op zoek gaan naar werk. Louis Veraa⁵⁴ kreeg werk op de sigarenkistjesfabriek en ik op een slagerij. Ik werkte er graag, maar er moest veel geladen worden op wagons die naar Duitsland vertrokken - en dat hing mij de keel uit! Op een dag stond Jef Vandewal⁵⁵ mij 's middags vóór de slachterij op te wachten.

- “Dag Paul”, riep hij me toe, “u moest ik juist eens hebben, zie.”

- “Wat goed nieuws hebt gij, Jef?”, vroeg ik.

Jef Vandewal, later hoofdwachter geworden bij de spoorwegen, was toen in dienst bij de Engelsen.

- “Paul”, zei hij, “ge zoudt mij eigenlijk eens moeten helpen. Gij zijt altijd een goede vaderlander geweest. De mannen kunnen toch zo moeilijk door de draad; ze hebben nu van die varkensdraad tegen de elektrische draad gemaakt aan de Blauwe Kei Sas 1 en 2. Ge zoudt met hen hier ergens kunnen overgaan.”

Ik aarzelde een beetje:

- “Het is erg voor mijn thuis als ze mij moesten pakken.”

- “Ge moet u maar niet laten pakken”, zei Jef Vandewal, “ge krijgt iets mee om u te verdedigen.”

Ik wandelde toen met hem mee naar het hotel op de markt, bij Gust Molemans, waar we enkele oude klaren dronken. Toen bracht hij mij bij de mannen die door de draad wilden:

- “Hier heb ik de man”, riep Vandewal hen toe!

Er waren er daar verschillende, o.a. Den Bot, drie Soeffersen,⁵⁶ het Limken Vankampfort. enz.”

Even tussendoor een toelichting betreffende een gekende Molve figuur: Den Bot, alias Jef Vermeylen (°7.09.1868) van de Rozenberg (Mol). Samen met zijn echtgenote, Rozeke Van Limbergen, die hem 12 kinderen schonk, zijn kinderen en enkele vrienden, bracht hij tal-

54. Eveneens uit Neerpelt.

55. Een in Nederland werkend Belgisch agent van de Neerpeltse spionageorganisatie Cereal Company.

56. Daarmee bedoelt Paul Verhoeven de drie broers Soeffers uit Mol. Jan (Baptist) Soeffers - die er ook bij was - echtgenoot van Wilhelmina Haenegreefs, werd in Mol-Sluis geboren op 2 februari 1893 en overleed op 16 september 1918.

loze brieven over de Nederlandse grens. De Bot werd met de meest geheime opdrachten belast door de geallieerde overheden en werd door de Duitsers gezocht. Voor de bezetter was hij - levend of dood - 100.000 Mark waard - geen peulschil!⁵⁷

“Bij het drinken van nog enkele glaasjes wees men mijn hulpmannen al aan, met wie ik samen de klus zou klaren: het waren Sus Soeffers en August Vankampfort. Er werd toen afgesproken om ‘s anderendaags, woensdag, samen te komen in een café aan de overweg in Eindhoven, in “Den Bonten Os”, eveneens uitgebaat door “Oude Belgen”...

Van daar reden we met de tram tot in Luyksgestel en gingen we voor de eerste maal aan de Blauwe Kei door de elektrische draadversperring. Er moesten daar zestien draadjes doorgeknipt worden alvorens men een gat had waar men een raam kon tussen krijgen om door te kruipen.⁵⁸ Maar vóór dit gebeurde, was de wacht eerst voorbij gekomen. We lagen echter op de loer aan beide kanten: Soeffers zou het gat knippen. Tussen hem en mij, op 20 meter afstand van elkaar, hadden wij een touwtje gespannen, vastgebonden aan onze armen. Als de post langs kwam trok ik aan een touwtje zodat hij wist dat de wachtpost aankwam, en ook van welke kant! Immers, aan de andere kant zat Vankampfort, ook met een touwtje! Toen alles klaar was, staken wij het raam tussen de draden, en van zodra de wachtpost weer voorbij was gekomen, kropen de mannen er door. We namen ons raam terug weg en verdwenen. Het gat bleef echter open staan. Toen het licht werd, konden de Duitsers dus duidelijk zien wat er gebeurd was. We gingen dan over Sas 2, waar de Duitsers ook nog riepen:

- “Wie is er daar?”

Het was echter zo donker dat wij in het struikgewas wipten en daarna verder konden stappen tot Mol-Sluis waar onze vrienden vandaan kwamen.

Eerst kwamen we binnen bij moeder Soeffers:

- “Mè, dor hette ons Jan weeral...”

Ik groette ook moederke Soeffers en toen ze mijn Limburgse tongval hoorde, bekeek ze mij en zei ze:

- “Jan, ik geloof dat ge een Duits bij hebt!”

- “Nee, nee, moeder, dat is er een van ginderachter!”

Vader Soeffers zat al meer dan een jaar in de gevangenis voor smokkel van brieven.⁵⁹

- “Moeder, zei Jan, weet gij of er volk is?”

57. (Zie o.a. BINDER, 1935: 11-12; BRIERS, 1961; BUSSELS, 1973: 8-9; CELEN, 1984: s.l.; CLAASSEN, 1982: 8-9; JAMINET, 1931:41; JASPERS, 1985: 30; STERKEN, 1952: 15; SPAPENS & VAN OIRSCHOT, 1988: 29-30; VANDEN BOER, 1994b: 155.

58. Blijkbaar waren de horizontale draden daar verbonden door lichtere verticale draden.

59. In Puurs.

- "Ik geloof", antwoordde moederke, "dat er wel vijfhonderd zitten, maar het meest in Schaarbeek!⁶⁰"

Dan maar gauw naar de Rosse van Scherpenheuvel en Janneken Vermeylen van Mol-Ginderbuiten. De vierde dag waren er 13 vluchtelingen die mee naar Nederland wilden. Ik zei:

- "Niet meer over de Blauwe Kei, we gaan over Lommel en Neerpelt, over Brug 8 langs de Wetering en zo over de Grote Heide de grens over."

Dat ging er inderdaad zeer gemakkelijk, precies alsof men vrij mocht overgaan. De Duitse wacht werd wat afgeloerd, snel twee draadjes doorgeknipt, het raam er tussen gezet en vooruit! Iedereen ging er door, de ene na de andere, net als lammetjes achter elkaar. De hele operatie aan de draad duurde geen vijf minuten. Ik zei:

- "Nog vijfhonderd meter, en we zijn in Nederland - en dan nog vierhonderd meter - stappen."

We kwamen dan bij Jan Aerts op de Achterste brug op Nederlands grondgebied, bij Borkel en Schaft.⁶¹ Er werd naar Lambert Aerts gegaan, die een huis verder woonde. Lambert zou dan Vandewal en Leike Evens gaan roepen. Deze laatste woonde in het huis van Hofman op de Luikersteenweg aan de Nederlandse Barrier. Het waren met name deze personen die mij hadden aangeraden mee over te gaan, de anderen kenden hier de weg niet. Vandewal en Evens zorgden dan voor de rest: zij namen de rapporten⁶² in ontvangst en onthaalden de vluchtelingen die ze dan naar Engeland stuurden - tenminste zij die soldaat wilden worden.

Toen werd het zondagmorgen. Ze kwamen beiden binnen bij Jan Aerts. De hand gedrukt van Vandewal en Evens. Ze vroegen benieuwd:

- "Hoe is het gegaan op de nieuwe route?"

- "Ach ja, best. Eigenlijk kon het niet beter. Maar aan de Blauwe Kei, daar kom ik nooit meer, want het is daar moeilijk. We zijn langs hier teruggekomen. Ik hoop nu maar dat ge uw mond houdt over onze terugweg. Geef mij trouwens maar een andere naam, want anders zal het hier niet lang meer goed blijven gaan!"

Dat was dan onze eerste overtocht geweest. We kregen een fooi van 1 gulden per vluchteling; later werd deze premie eerst door het Belgisch en vervolgens door het Frans consulaat opgedreven - de prijzen escaleerden werkelijk. Ik dacht toen soms aan mijn schooljaren, toen ik in de vaderlandse geschiedenis las dat de Israëlieten verkocht werden voor twintig zilverlingen...

Wij zijn in Engelse dienst gebleven tot aan het einde van de oorlog.

60. Daarmee bedoelde ze natuurlijk dat er in het Brusselse nog veel kandidaten door-de-draad-kruipers zaten te wachten!

61. In de buurt van Valkenswaard, waar agenten van Cereal Company zich meteen ontfermden over de passeurs en hun vluchtelingen.

62. Blijkbaar spionagedocumenten.

's Maandags moest er voor een tweede maal gegaan worden. Er werd weer afgesproken in "Den Bonten Os" aan de overweg in Eindhoven. Eens samengekomen, vertrokken we van daar per fiets naar Valkenswaard om zodoende aan de Achterste brug te belanden, bij Jan Aerts in Borkel en Schaft. Daar lieten we onze fiets achter tot we terugkwamen. Van daar gingen we te voet de grens over, door de versperring aan de paal van het Lommels Schoor en zo over brug 8 over de heide van Overpelt-Fabriek om dan Lommel te bereiken.

Op dinsdagmorgen kwamen we aan bij moeder Soeffers. Ze ging meteen weg om de mannen te verwittigen die de vluchtelingen moesten ophalen en zorgde voor de brieven zodat die ter plaatse kwamen; ze gaf ook andere af om mee te nemen naar Nederland: zo kregen de soldaten aan het front berichten van thuis.

Op donderdagavond was alles klaar om terug te vertrekken. Er waren niet minder dan eenentwintig vluchtelingen; wij vertrokken. Een van mijn vrienden nam de kop van de bende tot aan de fabriek van Gompel. Toen zei ik:

- "Nu volgt ge mij maar."

Ik nam de voorpost; de anderen liepen allemaal op een meter van elkaar. Ze werden allen gecontroleerd of ze geen wapens bij hadden: als zij er hadden, moesten zij ze afgeven, zo niet mochten ze niet meegaan - in Nederland kregen ze alles van ons terug. En zo gingen we onze weg terug: Lommel, Overpelt, Neerpelt, opnieuw over brug 8, over de Dommel waar vroeger de versperring gestaan had. We volgden de weg tot aan het Turfven en gingen dan door de gevaarlijke draadversperring. Vervolgens liepen we nog een eindje over de heide en gingen we aan de Nederlandse grens terug over de Dommel - het Maris Schoor genaamd - van daar uit was het maar tweehonderdvijftig meter meer tot bij Jan Aerts, bij wie we onze fiets hadden gelaten. We gingen naar Lambert Aerts die, zoals de eerste keer, Jef Vandewal en Leike Evens ging roepen."

7.4. Nog een passeursverhaal: voorzichtigheid is de moeder...

De passeurs bleven moedig doen wat van hen verwacht werd. Toch liep het niet steeds van een leien dakje. Met name Paul Verhoeven had ook vaak met moeilijkheden te kampen op zijn nachtelijke tochten.

"[...] Dat ging zo nog enkele keren vrij goed,⁶³ tot ik woorden kreeg met mijn vriend Jan Soeffers. Ik nam dan de broer van Jan als hulpman: Fons (Alfons) Soeffers, waar ik inderdaad een beste maat aan had. Hij liet me nooit alleen naar de gevaarlijke punten gaan kijken, voornamelijk bij de bruggen.

De eerste keer dat ik met mijn nieuwe compagnons overging, met Fons Soeffers en Gust (August) Vankampfort, ging alles opperbest. Maar de tweede maal hadden we een bende van 35 vluchtelingen bij! Wij waren langs onze gewone weg gekomen, tot net voorbij het Turfven, of achter aan de lange stoet riep een vluchteling dat hij moest wateren. Ik ging er naartoe en fluisterde dat hij moest stil en voorzichtig zijn, zoals hem was opgelegd:

63. Met name het "passeren" van vluchtelingen en vrijwilligers, meestal samen met de Fok.

- “Ga daar maar staan: handen omhoog of...”

Toen werd hij afgetast: hij had inderdaad nog een dolk en een scheermes bij - hoewel hij al was geïnspecteerd. Toen we hem een boze opmerking naar het gezicht slingerden, antwoordde hij:

- “Ja, maar ik wist het niet! Ik wist het niet, kameraad.”

We waren maar een honderdvijftig meter verder of de Duitsers schoten een lichtpijl af: hij viel vlak bij ons neer! Dat was op slechts tweehonderdvijftig meter van de versperring. Ik denk dat ze ons gehoord hadden met al dat geroep rond die kerel die zagezegd moest wateren.

Toen de lichtpijl naast ons neerplofte, vluchtten we allen in het bos; daar lag echter heel wat dor hout, zodat het een gekraak was van je welste! Toen alles weer stil was, floot ik zachtjes op mijn fluitje - dat iedereen goed kende - en nog geen halve minuut later kwamen ze allemaal uit het bos gekropen en stonden ze rond mij. Ik telde de mannen: er waren er twee te weinig... Ik riep nog eens, want ik wilde vertrekken... Er kwam geen reactie; we vertrokken dus maar. We gingen wel niet meer door de draad, maar door de bossen: zeker een half uur stappen tussen de bomen - je kon niet voorzichtig genoeg zijn. Toen we uit de bossen kwamen, stapten we in de bedding van de beek om niet te kunnen achtervolgd worden door een of andere Duitse speurhond. We rolden de broek omhoog tot boven de knie en waadden zo een tweehonderd meter door het kille water van de Prinseloop, stroomopwaarts tot aan de Hamonter Kolk. Vervolgens kropen we door de ondersloot van de berg, stroomopwaarts tot we het dikke hout van een doornenhaag bereikten.

- “Hier ga ik u verbergen”, zei ik, “en tegen betaling zal er u eten gebracht worden.”

Allen riepen tegelijk dat het goed was.

- “Ge hoeft hier niet bang te zijn, blijf goed binnen de haag zitten”, zei ik tot slot.

Honderd meter verder zette ik mijn vriend Vankampfort op de loer, om te zien of er niets abnormaals gebeurde. Fons Soeffers en ikzelf gingen eten halen voor de mannen en voor onszelf. Ik ging naar mijn thuis, naar mijn ouders: ze schrokken uiteraard toen ze mij voor het eerst zagen sinds ik in 1916 was gaan vluchten. De scheiding was hen zwaar gevallen. We praatten wat bij, en ik zei tegen Dora, mijn zuster:⁶⁴

- “Ga Keupke Geunis eens roepen en zeg dat hij onmiddellijk naar hier moet komen. Spreek echter niet over mij.”

Ons Dora vertrok meteen en kwam met Keupke af. Hij was natuurlijk stomverbaasd mij te zien:

- “Hoe komt gij hier?” zei Keupke, waarop ik antwoordde:

64. Dora Verhoeven: Neerpelt, 6.1.1894 - Lommel, 14.7.1982.

- “Weet ge nog, toen ik in zestien wegging, dat ik zei dat ik u allen kwam halen als het er nauwde.”

- “Ja, zeker”, zei hij, “dat weet ik nog goed, maar ik ga nu nog niet mee want ik ben hier nog wel eens nodig.”

- “Ge moet voor eten zorgen voor drieëndertig man en voor mijn vriend die op de uitkijk staat: 34 man!”

- “Neen, dat kan ik met de beste wil nog niet, beste vriend”, reageerde hij.

- “Jawel”, overtuigde ik hem, “bezorg ons struif! Veel eieren met boekweitmeel en een goed stuk spek: de mannen hebben geld om te betalen, en anders betaal ik het wel. Bak voor ieder een struif, als het kan; tel dan hoeveel het is per stuk. Ze zitten in de doornenhaag op de berg naast de ondersloot...”

-“Goed, ” zei hij, en hij vertrok.

Ik zie hem nog altijd met zijn boekweitkoeken komen aandragen, me dunkt, geladen als een muilezel! Toen hij terugkwam, was het al avond. Ik ontmoette hem op zijn terugweg.

- “Wel, Keupke, hoe hebt ge het gemaakt?”

- “Goed”, zei hij, “ik heb vijftig frank verdiend!”

- “Dat is niet genoeg”, zei ik, “leg mij eens uit hoe ge dat aan boord hebt berekend!”

En Keupke begon te tellen:

- “Ik had twee kilo spek, dat was 400 frank, een kilo boekweitmeel voor 100 frank en honderd eieren voor 300 frank. Samen is dat achthonderd frank. Ik durfde echt niet meer vragen dan vijfentwintig frank voor een spekkook.”⁶⁵

Dat was inderdaad juist:

- “Maar die stadsmensen hebben nog nooit zo lekker gegeten, zegden ze!”

- “Dat geloof ik direct”, schertste ik, “hier hebt ge nog een fooi!”

- “Merci!”, zei Keupke, en hij lachte in zijn vuistje!

- “Wanneer zie ik u nog eens terug?”

- “Dat weet ik niet. Maar ge moet zwijgen, aan niemand iets vertellen. Als ge iets te vertellen hebt, zeg het dan aan ons Dora.”

65. Dit lijken nogal forse bedragen te zijn...

Nog een korte handdruk en:

- “Tot weerziens!”

De vluchtelingen waren blij toen ze ons opnieuw zagen aankomen:

- “Gaan we nu de grens over?” vroegen ze ongerust.

- “Ja, als alles goed gaat zijn we over een uur in Nederland.”

Alles gebeurde nadien volgens plan. Wij wandelden op de versperring af, bos in, bos uit, steeds de wegen vermijdend, tot ik eindelijk het licht van de wachtpost ontwaarde. Ik kende daar alle stukjes grond en alle wegjes als mijn broekzak: dat was mijn geboorteplaats en mijn jachtterrein van voor de oorlog... Ik leidde ze tot op vijftig meter van de draad, dan kropen we verder tot op vijfentwintig meter van de versperring.

- “Blijf nu stilliggen tot ze u bij de hand komen nemen”, fluisterde ik.

De patrouille wandelde vóór ons door en bleef bijna twintig minuten weg alvorens terug op dezelfde plaats te komen. Toen wandelde ze weer voorbij, maar dan duurde het maar tien minuten totdat ze terug was... de wachtposten schoven voorbij. Toen zei ik aan mijn vriend:

- “We zitten juist op een goede plaats: laat ze nog eens op en neer gaan en dan gaan we aan ‘t werk!”

We loerden tot de wachtpost opnieuw voorbij kwam, dat duurde zoals voorzien zowat een twintigtal minuten:

- “Daar is hij!”

Dan nog even goed uitkijken, we wachtten tot hij een honderd meter verder was, en dan stonden we voorzichtig op. Soeffers en ik gingen naar de draad, we knipten hem door en spanden er het raam tussen. Vankampfort, die bij de vluchtelingen lag, had de knipjes al gehoord en stond meteen bij ons, samen met de mannen.

- “Op het gemak”, zei ik.

Ik kroop er als eerste door, de andere volgden, mijn kameraad ook. Toen ging ik de schildwacht tegen, om te zien of hij niet te vlug terugkwam. Alles verliep perfect: het raam werd uit de draad genomen en we waren weg zonder dat de Duitse patrouille wat dan ook gemerkt had!

- “Nog een kwartier, en we zijn in het boerencafé in Nederland”, zei ik.

Blijgemoed trok de hele bende naar Jan Aerts toe. De deur was open: men verwachtte ons duidelijk. Toen ik de deur opende, riep Jan:

- “We zaten juist in ons bed!”

Hij was immers onmiddellijk beneden, want hij was helemaal aangekleed op zijn bed gaan liggen. Heel verbaasd zei hij dan:

- “Maar Pauw toch, wat een bende, man! Hoe krijgt gij ze toch hier?”

En terwijl Lambert Aerts ondertussen Vandewal en Evens was gaan roepen, brak de Vlaamse Leeuw los: hij sloeg met zijn klauwen bijna door de tafel heen. Het werd nog gekker toen ze enkele glazen Oud Dommelsch bier binnengewerkt hadden!

Het zingen van de Vlaamse Leeuw - vooral in de nabijheid van de Duitsers - was niet zonder enig risico: als de Duitsers daarop uitkwamen, werden de zangers meestal bestraft: “De Duitschers hebben een zestal Herenthalsche burgers aangehouden en hun zware boeten opgelegd, omdat zij zich schuldig hebben gemaakt aan het zingen van de Vlaamsche Leeuw! Een opruiend lied voor de Duitschers!”⁶⁶

Zo gaat Paul Verhoeven verder:

De “Vlaamse Leeuw” klauwde nog maar eens toen Vandewal en Evens binnenkwamen:

- “Het zijn zeker allemaal soldaten”, zei Vandewal, waarop ze allen samen antwoordden:

- “Ze zullen.... Ja, ge weet het al!”

- “Wel, drink ze allemaal nog maar eens uit. Nu hebt ge toch wel eens eer van uw werk, Paul”, zei Vandewal.

Op de volgende reis waren we met veertien over de grens gekomen, tot hier aan de deur - maar we zijn maar met twaalf binnengegaan bij Jan: twee waren gaan vliegen en hebben ons zelfs niet bedankt!”

*Een primitieve grenspost aan de Belgisch-Nederlandse grens
(Katholieke Informatie, 29.8.1914, 48e jg., nr 47, 743)*

66. Ons Vlaanderen, zondag 29 april 1917.

7.5. Reacties van de bezetter op de acties van passeurs

Wanneer de Duitsers lucht kregen van een of andere geslaagde overtocht, straften zij het ganse dorp, bijvoorbeeld door de inwoners te verbieden om na 20 uur 's avonds nog op straat te komen. Een gekend voorbeeld is dat van het 4e Etappengebied, nadat de spion Devos gevlucht was. De Duitsers afficheerden toen in alle gemeenten een bericht met de melding dat Devos op 27 juli 1916 bij Stekene-Hellestraat gevlucht was en zich nog in de buurt bevond. De inwoners van de omliggende dorpen werden verplicht om de bezetter te helpen de spion te pakken. Al wie hem onderdak verleende, hem rechtstreeks of onrechtstreeks hielp, wie wist waar hij zich verborg en het niet meteen aan de bezetter meldde, werd met de dood gestraft... De overheid van de gemeente op het grondgebied waarvan Devos zou aangehouden worden, zou de gigantische - en eigenlijk onbetaalbare - boete van 100.000 Mark moeten betalen - ongeveer 125.000 BF! Alle inwoners van diezelfde gemeente zouden gedurende vier weken van de omgeving afgesloten worden, en zij zouden niet meer mogen buitenkomen tussen 17.00 uur en 8.00 uur 's morgens... Van dat soort affiches werden er in het Vlaamse land, vooral in de grensstreek, honderden opgehangen.

Strafmaatregelen werden eveneens getroffen wanneer Duitse soldaten aan de versperring de dood vonden. Dat gebeurde wel eens, vooral wanneer de passeurs 's nachts een met een pin in de grond vastgeklonken draad over de versperring heen gooiden... Aansnellende wachtposten liepen dan tegen de eveneens geladen draad aan, met vaak fatale gevolgen.

Hoe dank ook, welke ook de gebruikte techniek moge geweest zijn, duizenden vluchtelingen en vrijwilligers zijn dank zij de passeurs veilig in Nederland geraakt. In wat voorafging, hebben wij het al gehad over Camille Huysmans die naar Nederland ging, nog vóór de draadversperring er stond. Hij trok evenwel ook nog over de grens nadat de draadversperring werd gebouwd. Dat gebeurde in de omgeving van Turnhout: hij liet zich met een broodkar tot aan de Nederlandse grens brengen, van waaruit hij door ene Schoenmaekers de grens passeerde in de buurt van Weelde-Station. De genaamde Schoenmaekers bleek een notoir passeur te zijn: hij gebruikte vaak een houten bak waarvan hij deksel en bodem verwijderde en die hij tussen de draden van de versperring spande. Nochtans vielen er in die omgeving verschillende slachtoffers: einde 1915 een Fransman en begin 1916 een Brusselaar. Niet ver vandaar, in Wortel, werden er begin april 2 grenswachters begraven. In Zondereigen vielen er 2 slachtoffers in september 1916 en 3 maand later nog 2 in Merksplas. In Baarle-Heide werd op 9 oktober een Mechelse ambtenaar doodgeblijemd... Zo hebben enkele honderden burgers de gewaagde overtocht met de dood moeten bekopen.⁶⁷

67. Zie o.a. BINDER, 1935: 41; BOUCARD, 1934: 144; BRIERS, 1961; DE WEERDT & GELDOLF, 1975: 30; FELGEN, 1931: 443; KRAMERS, [s.d.]: 22; LOFFELD, 1979-1980; LOMBARD, s.d.: 24, 150, 166; RUGGENBERG, [s.d.]; SPAPENS & VAN OIRSCHOT, 1988: 29. STEVENS, 1993: 4.

8. VERPLAATSINGEN VAN DE DRAADVERSPERRING

Als de bezettingstroepen ondervonden dat de draadversperring ergens op een strategisch ongunstige plaats gebouwd was, of de bezetter zelf in moeilijkheden bracht, beslisten ze meer dan eens om ze te verplaatsen. Dat was o.m. het geval in Achel (Noord-Limburg). Zo begint de bezetter op 6 juni 1916 in Noord-Limburg met de aanleg van een tweede draadversperring, of beter gezegd, met de verplaatsing van de versperring, noordwaarts. De verplaatsing gebeurde voornamelijk door Belgen die daar, onder toezicht van de Duitsers, 6 mark per dag voor kregen. Op 14 augustus 1916 werd er stroom gezet op de nieuwe versperring. Zij liep ongeveer op dezelfde plaats als de eerste, maar, daar waar het mogelijk was, dichter tegen de Nederlandse grens aan. De poort aan de Quatre-Bras - waar de eerste versperring langs liep - werd dan ook afgebroken.

De draad werd ook nog op talrijke andere plaatsen verplaatst, dat was o.m. het geval in Lanaken en Hamont. De verplaatsing van de draadversperring in de Noorderkempen was dus geen unicum, integendeel. In verschillende andere grenszones was dat reeds het geval geweest: zo bijvoorbeeld op Prosperpolder in januari en februari 1916. De draad werd er toen een stuk dichter bij de Nederlandse grens geplaatst om te vermijden dat een te groot deel van akkers en woningen in het niemandsland bleven liggen. Pastoor Van Haelst van Prosperpolder vermeldt dat de inwoners langs de noordzijde van de verplaatste versperring zelf die verplaatsing moesten bekostigen. Vandaar dat deze laatsten er - ten onrechte - van beschuldigd werden de Duitsers te hebben omgekocht om de versperring te verplaatsen. Overigens werd de versperring tussen 12 februari en 29 april 1918 op Prosperpolder om dezelfde redenen andermaal verplaatst.⁶⁸

In de omgeving van de Achelse Sint-Benedictusabdij werd de draadversperring tijdens de oorlog verplaatst. De tweede versperring zou dwars door het landgoed van de geestelijken getrokken worden (Archief Achelse Kluis)

68. VAN HAELEST, s.d.

Een der voornaamste redenen waarom de versperring in het Neerpeltse noordwaarts werd opgeschoven, dichter tegen de grens aan, was meer dan waarschijnlijk het feit dat de Duitsers hadden ondervonden dat het zogezegd niemandsland tussen de versperring en de grens veel te groot was. Deze minder intens bewaakte zone bood immers aan smokkelaars, passeurs en agenten veel te veel mogelijkheden voor het ontplooiën van de door de Duitsers zo gehate activiteiten.

Op de meeste plaatsen leverde het verplaatsen van de versperring niet zo veel nieuwe mogelijkheden op. In de buurt van de Achelse Kluis stelden er zich echter enkele problemen... De abdij lag immers zowel op Belgisch als op Nederlands grondgebied - het grootste deel van de kloostergemeenschap was evenwel sinds de aanvang van de vijandelijkheden naar het Nederlandse Diepenveen gevlucht.

Reeds in 1915 moeten de Duitsers eraan gedacht hebben om de draadversperring dichter tegen de grens te plaatsen. In het Archief van de Achelse Kluis steekt er immers een brief van Kreischef von Rosen waarbij deze laatste vraagt om contact op te nemen met de kloosterlingen i.v.m. een eventuele terugkeer. Mochten zij terugkeren, dan zou de versperring rondom de goederen van de abdij moeten geplaatst worden, aangezien hun landerijen deels op Nederlands, deels op Belgisch grondgebied lagen. Er werd aan gedacht om de Kluis dan ook volledig af te sluiten van België opdat de kloosterlingen ongehinderd op hun goed zouden kunnen rondlopen. De Kreischef, von Rosen, zou op 27 juli 1915 zelf naar Achel komen om te onderhandelen met de achtergebleven prior Münch: het klooster zou overigens de prikkeldraad rond de abdij zelf moeten bekostigen! Op 25 augustus 1915 kreeg pater Antonius Bus in Maaseik te horen dat het klooster ook nog zelf het materiaal voor de omheining zou moeten leveren en het wachthuisje voor de Duitsers zou moeten optrekken - voor 2 officieren en 20 manschappen; de Duitsers zouden wel arbeidskrachten en technici leveren voor het spannen van de draad. De religieuzen en de knechten zouden een speciale pas krijgen om vrij naar Nederland te mogen gaan.

Op last van abt Dom Mauritius Lans had Pater Antonius Bus er reeds vanaf juni 1915 bij de Duitsers op aangedrongen om de religieuzen terug naar de Kluis te laten komen. Ook deze onderhandelingen mislukten. Pas half oktober zouden de gevluchte monniken de in het niemandsland liggende Kluis opnieuw kunnen betrekken; de Belgische regering in Le Havre raadde de kloostergemeenschap echter af om in te gaan op de gestelde voorwaarden voor de terugkeer naar de abdij.

Uiteindelijk, en ondanks de lange en pijnlijke onderhandelingen die duurden tot 11 februari 1916, zou blijken dat de religieuzen niet mochten terugkeren: de Duitse voorwaarden waren veel te streng. Kreischef von Rosen liet op 11 februari 1916 weten dat de bezetting van het klooster zou opgevoerd worden en dat er een elektrisch geladen draad door de tuinen van de abdij zou getrokken worden...

Daarom besliste de abt op 19 februari 1916, na de eindeloze en vergeefse onderhandelingen, om het kippenhok, op Nederlands grondgebied, om te bouwen tot een noodklooster. Het hoofdklooster werd definitief verlaten en allen namen hun intrek op Nederlands grondgebied, in het kippenpaleis, ook wel een beetje cynisch het klooster Onze-Lieve-Vrouwter-Kippen genaamd... Later kreeg het klooster de naam van O.L.V. van de Verrijzenis. Er werd beslist dat er geen andere kloosterlingen op Belgisch grondgebied zouden blijven

wanneer de communicatie met Nederland onmogelijk zou worden door de nieuwe versperring.

Het kippenhok was een gebouwtje van 4 m bij 3 m, met twee aanpalende hokjes van 2 bij 2, uiteraard zonder enig comfort! De gebouwtjes werden ingericht voor een min of meer langdurig verblijf. Het houten kippenhok werd ingewijd door pater Leopoldus Münch en werd gebruikt als kapel, refter, studiezaal, ontvangkamer, enz. De vloering diende als slaapzaal voor de paters...⁶⁹ en voor de ratten! 's Winters was het een marteling om er de nacht door te brengen.

Enkel een kloosterarbeider, Jan Slenders, die het huisje bij de hooischuur bewoonde, zou op de terreinen op Belgisch grondgebied een oogje in het zeil houden. Op Nederlands grondgebied hernamen de landbouwactiviteiten: er werd zelfs een nieuwe stal in hout en stro gebouwd in het bos tussen de Hoef en de watering. De Achelse kronikeur schrijft op 19 mei 1916: "Wij laten dus ons klooster aan den willekeur der Duitsers en aan Gods voorzienigheid."

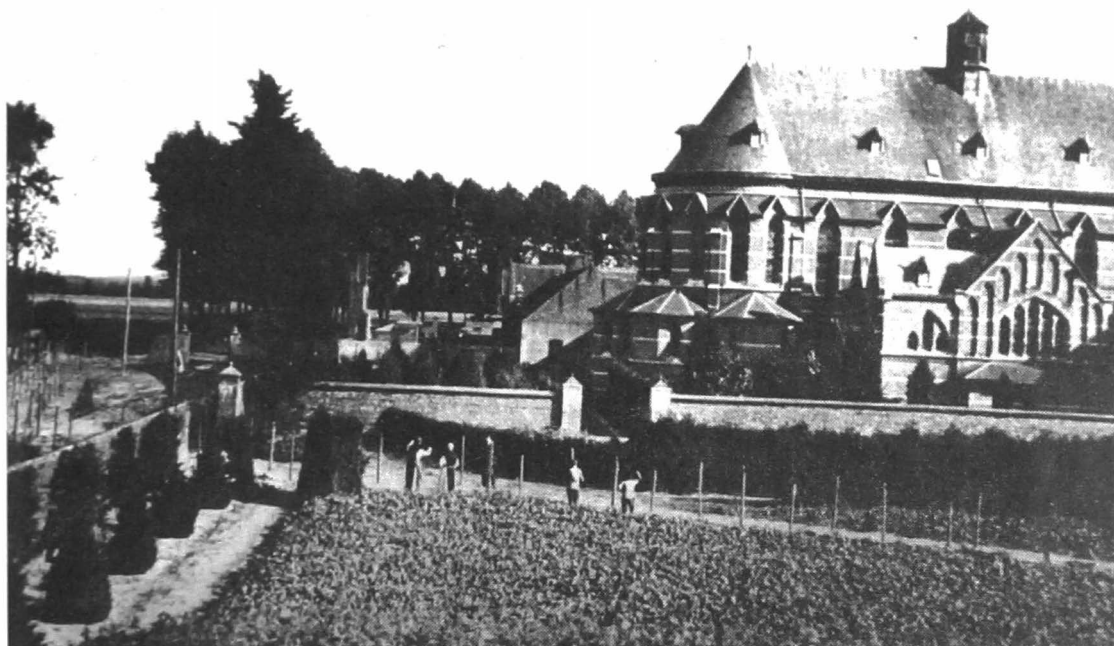
Daarop werd de abdij inderdaad veel intenser bezet en werd het verkeer van religieuzen tussen België en Nederland verboden. De tweede versperring zou uiteindelijk door het goed van de abdij getrokken worden - en dit ondanks de verwoede pogingen van de abt om de nieuwe versperring niet dóór maar achter de abdij te laten aanleggen.

Op 6 mei kwam von Rosen zelf naar de abdij, vergezeld door een aantal technici, om het tracé van de versperring vast te leggen. Op 6 juni 1916 werd er gestart met de aanleg van de nieuwe draadversperring.

Op 19 juni 1916 zou de abt andermaal proberen om de versperring rond het klooster te leggen. De Duitsers weigerden evenwel en zetten stroom op de draad op 14 augustus - volgens sommige bronnen zou dat pas vanaf 15 september geweest zijn. In 1916 schreef de Meierijsche Courant: "De draadversperring midden door het terrein van de Achelse Kluis is thans geheel gereed gekomen. Drie rijen palen met stevig draadwerk zijn op afstanden van twee meter parallel aangebracht. De middelste draad moet dienen voor den elektrischen stroom. De Kluis is geheel van wege de Abdij verlaten. Het voorste gedeelte blijft bezet door de Duitsers. Deze hebben er een twaalfstal Huzaren uit Hannover in gelegerd. Het torentje, dat in 1914 bij de beschieting door de Duitsers werd getroffen, is door de paters uit voorzorg gesloopt, daar het reeds overhelde."

In 1916 werden alle huizen in een zone van 100 meter längs de draad geëvacueerd, en in 1917 in een zone van 200 meter: de bezetter had blijkbaar zijn les goed geleerd! De wachtposten werden verplaatst naar de Beverbeekheide en naar de Achelse Kluis. Later werd het kippenhok van de Achelse Kluis op Nederlands grondgebied verder uitgebouwd als noodklooster. Het werd opgetrokken in dennenhout, vandaar ook de naam: de Barakken. In november 1916 werd er begonnen met de bouw van een tijdelijke kapel, een klein houten gebouw, dat later ook nog als refter zou gebruikt worden. Abt Lans kon de kapel pas in maart 1917 inwijden. Ondertussen werd er ook gewerkt aan een uitbreiding van het nood-

69. Dit is de ruimte boven de zolder, net onder het dakgebinte.

In de omgeving van de Achelse Sint-Benedictusabdij werd de draadversperring tijdens de oorlog verplaatst. De tweede versperring zou dwars door het landgoed van de geestelijken getrokken worden (Archief Achelse Kluis)

klooster. Begin juni 1917 was er een grotere kapel klaar, die door pater Antonius Bus werd ingewijd. In dezelfde maand kwam abt Lans met 45 verbannen religieuzen terug uit de abdij Sion te Diepenveen. Gastenpater Constantius van Os onthaalde ze feestelijk in de schaduw van de geliefde maar verlaten abdij... De geestelijken zouden tot een jaar na de oorlog in het primitieve kippenhok verblijven, waar het wemelde van ratten en muizen. Vooral de winter van 1917 was bijzonder hard voor de meeste paters en broeders. Ondertussen werd het kippenhok ook nog ingericht tot een meer menselijke verblijfplaats.

De nieuwe versperring liep een stuk langs de Hamonterweg - waar overigens heel wat eikenbomen werden omgehakt - waar zij aan de grenspaal een stompe hoek maakte om schuin over de Luikse akker te lopen naar de boomgaard en de tuin aan de watering. Aan de poorten van de boomgaard en aan de grot van Sint-Benedictus werd een stuk van de muur weggebroken, hagen en fruitbomen werden omgehakt... Nu nog kan je de plaats herkennen waar de versperring door een gat in de muur werd getrokken. Op die wijze volgde de draad nauwkeuriger de grenslijn.

Dat de draadversperring niet enkel verplaatst werd, maar tijdens de oorlog ook goed werd onderhouden en vaak aangepast, blijkt uit het volgende bericht in het Belgisch Dagblad van vrijdag 9 februari 1917: "DRAADVERSERRING - De Duitschers hebben nog twee elektrische draden boven de zes reeds bestaande geplaatst, zoodat de versperring thans 80 cm hoger wordt. Het overklimmen is hierdoor wel bijna onmogelijk gemaakt en ook het verbuigen der draden zal moeilijk meer gaan, daar de draden onderling met ijzeren spullen verbonden zijn. Met dit werk was men Zaterdag gevorderd tot aan den provincialen weg Budel-Hamont, richting Bocholt-Achelse Kluis. Ook zegt men, dat onder den grond nog

een elektrische geleiding is aangebracht.” Het is inderdaad duidelijk dat de Duitsers geprobeerd hebben om tijdens de ganse oorlog de draadversperring goed te onderhouden. Daar waar zij merkten dat smokkelaars en passeurs redelijk vlot over, onder of door de draad glipten, hebben zij regelmatig de versperring aangepast. Hier blijkt dus duidelijk dat bepaalde stroken van de draadversperring hoger werden gemaakt. Om het gebruik van houten kaders tegen te gaan, had men bijvoorbeeld op bepaalde plaatsen de draden met elkaar verbonden, zodat de passeurs de ruimte tussen de draden niet breder konden maken - o.a. om er hun berucht vouwraam tussen te zetten. Ook daarvoor hadden de passeurs echter al een oplossing gevonden: vanaf het ogenblik dat zij over Engelse tangen beschikten, knipten zij gewoon de verbindingsdraden of de draden zelf door.

9. WAT MET DE DRAADVERSERRING AAN HET EINDE VAN DE OORLOG?

Meteen na de oorlog hebben vooral Belgische grensbewoners onmiddellijk de draadversperring afgebroken; op bepaalde plaatsen werd de draadversperring zelfs reeds enkele dagen - soms zelfs weken - vóór de Wapenstilstand afgebroken... In bepaalde gemeenten gebeurde dat op last en onder de controle van het gemeentebestuur. Dat was o.a. het geval in Hamont. Daar vermelden gemeenterekeningen dat het ruimen van de draad in het totaal honderd mandagen van tien uur vergde. Sommige gemeenten verkochten openbaar het materiaal van de draadversperring en verdienden er zodoende nog een flinke stuiver aan... Uit een brief van pater Salvatoriaan B. Raaf aan Pfeiffer, verstuurd in Budel-Schoot omdat er toen in België nog geen goed werkend postverkeer was, weten wij dat de draadversperring in die buurt op 13 november 1918 werd afgebroken.

Op andere plaatsen gingen vooral de boeren of de plaatselijke bevolking meteen zelf over tot de ontmanteling van de versperring. De boeren konden de draad goed gebruiken: tijdens de oorlog hadden de Duitsers immers meer dan eens prikkeldraad en andere draad opgeëist voor het maken van versperringen en voor het onderhoud van de elektrische draadversperring zelf. Zij gebruikten de draad en de stevige palen om hun eigen akkers, velden en weiden opnieuw af te palen. Zo zag men vaak nog lang rond sommige weiden palen staan waarin de sporen van kogels nog te zien waren of palen versierd met porseleinen isolatiepotjes... In dit verband is E.H. Van Haelst formeel als het gaat om Prosperpolder: “Al het materieel van de draadversperring was op één dag opgebroken en weggehaald door de bevolking.”⁷⁰

Nog op andere plaatsen vernielde de bevolking reeds op 11 november 1918 de hele draadversperring alsook de schakelhuisjes en grensbarakken van de Duitsers. Veel materiaal werd door de burgers of door Nederlanders weggehaald of soms gewoon op een brandstapel feestelijk verbrand!

Toch zijn er ook daarop weer uitzonderingen. In Meer (bij Hoogstraten) had ene Jan Van Looveren een boerderij gekocht die aan de Nederlandse zijde van de versperring stond.

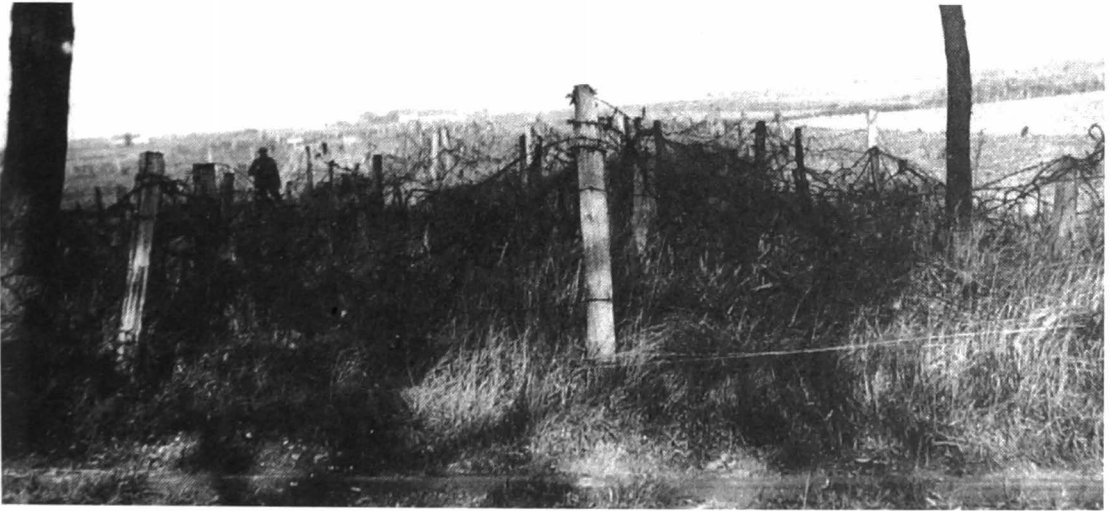
70. VAN HAELST, s.d.

Toen de oorlog gedaan was, werd er beweerd dat er geen spanning meer op de draad stond. Na de Wapenstilstand was Jan ongeduldig om zijn vader en familie, die aan de andere zijde van de draad in Wuustwezel woonden, te gaan vertellen dat hij een boerderij gekocht had. Toen hij evenwel probeerde of de draad inderdaad onder spanning stond, bleek dit het geval te zijn - met noodlottige gevolgen voor de arme man: hij werd op 12 november 1918 geëlectrocuteerd. Enkele van zijn vrienden, die hem begeleidden, hebben hem op een kruiwagen naar huis gebracht. Hij liet een vrouw en twee kinderen achter.⁷¹

In de jaren 1920 en 1930 - en een zeldzame keer nog in de jaren 1950 en 1960⁷² en 1970⁷³ - hebben de kinderen nog resten van de porseleinen potjes, stukken draadversperring en stukjes van de leien van de wachthuisjes gevonden in de buurt van de draadversperring. Als men goed zoekt, en als men weet waar men moet zoeken, zijn er ook nu nog resten van te vinden...

Een pikant detail: net zoals het grote IJzeren Gordijn en de Berlijnse Muur, werd de door de Duitsers opgetrokken elektrische draadversperring eveneens midden de maand november tegen de grond gewerkt, maar dan wel bijna driekwart eeuw vroeger...

Op plaatsen waar de draadversperring een stuk van de grens verwijderd was, lag er een soort neutrale zone. Meteen na de oorlog hebben de Belgen - vooral Belgische gendarmen - posities ingenomen aan de grens zelf. Op andere plaatsen hebben zij onmiddellijk de grenszone aan de draadversperring bezet, zodat het grensgebied nog enige tijd een soort verboden zone bleef.⁷⁴

*De versperring werd na de oorlog onmiddellijk ontmanteld
(Collecties Koninklijk Legermuseum, Brussel Inv. BI 11834)*

71. Gemeld door Dhr. Frans Gagelmans (Loenhout). Jan Van Looveren was geboren in Wuustwezel op 30 november 1881 en stierf dus op 37-jarige leeftijd.

72. In 1998 nog gemeld door een zoon Nijssen uit de Voerstreek.

73. In 1998 meldt Dhr. Ch. Field Laming uit Emael dat er in de jaren 1970 in de buurt van Sippenaeken nog een stuk versperingsdraad te zien was.

74. Zie o.a. H.W., 1990; JASPERS, 1985: 30; POELS, s.d., brief van B. Raaf aan Pfeiffer (13.11.1918), ABS; VAN HAELST, 1997: 15.

10. WAS HET PLAATSEN VAN DE DRAADVERSERRING EEN GESLAAGDE ZET?

Na de oorlog zouden de Britten verklaren dat de spionagediensten op Belgisch grondgebied bijzonder goed werk had geleverd voor de Geallieerden. Achteraf bekeken, bestaat er inderdaad niet de minste twijfel over het feit dat agenten - vooral aan de grens - bijzonder nuttig werk hebben verricht, op het vlak van het verzet, van het overbrengen van militaire inlichtingen, van de bijstand aan vele vluchtelingen en van het passeren van talrijke oorlogsvrijwilligers. Het is evenwel bijzonder moeilijk om in te schatten in welke mate de verschillende spionagegroepen bijvoorbeeld berichten hebben overgebracht die van indringend strategisch belang waren. Dergelijke berichten waren voor de spionnen en passeurs steeds onleesbaar of onontcijferbaar. Waarschijnlijk zullen wij dat nooit te weten komen...

De eerste grote vijand was natuurlijk het Duitse bezettingsleger. Maar aan de grens met Nederland wachtte hen steeds een heel bizarre en levensgevaarlijke vijand op, van een gans ander type - een elektrische draadversperring waarop een spanning van 2.000 Volt stond. Zoals eerder gezegd, was het de bedoeling van de bezetter om hiermee de Belgen in te kooien en elk verkeer van goederen zowel als van personen naar Nederland zo goed als onmogelijk te maken. Men moet zich redelijkerwijze de vraag stellen of de invallers in hun opzet geslaagd zijn.

Op die vraag kunnen we proberen een antwoord te geven door kort te onderzoeken of het plaatsen van de draadversperring aanleiding heeft gegeven tot het neutraliseren van de activiteiten die aan de basis lagen van het optrekken van de schrikdraad.⁷⁵

Zijn er na het optrekken van de draadversperring geen vrijwilligers meer naar het front kunnen trekken? Toch wel... Op Belgisch grondgebied zijn de recruteringsdiensten van verzet en spionage in het geheim blijven doorwerken om vrijwilligers te werven voor het sompige IJzerfront. De overtocht naar Nederland werd weliswaar sterk bemoeilijkt door de draadversperring, maar de passeurs hebben vrij snel doeltreffende technieken en middelen gevonden om oorlogsvrijwilligers alsnog over de grens te brengen. Misschien waren het er na het optrekken van de draadversperring iets minder dan vooraf, maar niemand zal ooit kunnen zeggen of de versperring daar de reden voor is, dan wel of het gewoon te wijten is aan het feit dat het gros van de potentiële vrijwilligers voor het voorjaar van 1915 reeds aan het front waren... Vrijwilligers bleven dus naar het front gaan - en dit, dankzij de grensgangers...

Werden de spionageactiviteiten lamgelegd? In het geheel niet. Het beste bewijs daarvoor vindt men in de Duitse bronnen, vooral gepubliceerd na de Eerste Wereldoorlog. De Duitsers hebben toen ruitertlijk toegegeven dat hun contraspionage nooit op een efficiënte wijze de Belgische agenten en medewerkers van de inlichtingsdiensten hebben kunnen neutraliseren. Andermaal, de draadversperring bemoeilijkte ongetwijfeld het overbrengen van berichten naar de centrale Britse inlichtingsdiensten in Nederland, maar de aanwezigheid ervan werd in het geheel niet stilgelegd - en dit, dank zij de grensgangers...

75. Zie I.

Werden de Belgen nu verplicht om hun post met de Deutsche Feldpost te versturen? Zeker niet! Net zoals de spionageberichten vlotjes over de grens bleven gaan, bleef ook de frontpost zeer goed werken - uiteraard niet zonder regelmatige tegenslagen aan de grens. Duizenden brieven raakten in Nederland en zo aan het front, duizenden zijn teruggekomen om rust en warmte te brengen in de Vlaamse huisgezinnen, die verweesd achtergebleven waren in bezet gebied - en dit, dankzij de koeriers en de grensgangers...

Kon er nu geen enkele Belg meer naar Nederland vluchten? Kwam er een einde aan de desertie? In geen geval. Er zijn honderden zo niet duizenden getuigenissen van vluchtoperaties nadat de draadversperring werd opgetrokken. Verder bleef de Nederlandse pers regelmatig berichten publiceren over desertie van Duitse troepen. Net zoals de vrijwilligers over de grens raakten, slaagden dus ook talloze Belgen erin aan de oorlogsellende in eigen land te ontsnappen, desnoods om gedurende min of meer lange tijd in Nederlandse interneringskampen te verblijven - en dit, weeral, dankzij de grensgangers...

Werden de grenssmokkel en het verzet stilgelegd? Geen sprake van! Ook over deze aanlegenschap zijn er talloze getuigenissen die verwijzen naar roekeloze nachtelijke tochten over de draadversperring, om brood, tabak, brandstof en andere levenswaren in Nederland te gaan ophalen. De ontbering was immers zo groot dat velen niet aarzelden om de zo gevaarlijke draadversperring te lijf te gaan en de strijd aan te binden met de hatelijke bezetters - en wie waren dat? Jawel, de grensgangers...

Het is duidelijk dat de grensversperring de zaken sterk bemoeilijkt heeft, maar het moet even duidelijk zijn dat de bezetter eigenlijk niet geslaagd is in zijn opzet om België in te kooien.

Waar de bezetter wel in geslaagd is, dat is in het scheppen van angst aan de grenzen en vooral in het maken van verschillende honderden slachtoffers aan de elektrische draad...

Hoewel wij ten volle inzien dat het een vrij hachelijke onderneming is te bepalen hoeveel personen er door de draad werden gebracht, durven wij hier toch een voorzichtige schatting voorstellen op basis van een aantal min of meer gekende parameters. Met al haar kronkels loopt de grens tussen België en Nederland over een afstand van ongeveer 450 km langs tientallen Belgische grensdorpen. Uitgaande van de gekende en her en der in de literatuur beschreven passeurs-opdrachten kunnen wij ervan uitgaan dat er zowat 25 tot 30 passeerzones of -gebieden waren. Er werd immers niet in alle dorpen gepasseerd, omdat er geen uitgebouwde plaatselijke organisatie was of omdat de terreinkenmerken of de intensiteit van de grensbewaking het niet toelieten. In sommige periodes werd er weinig gepasseerd, in andere dan weer zeer intensief. Soms trokken passeurs maar met enkele personen door de draad, maar ook niet zelden met grotere groepen. Het lijkt ons dan ook helemaal niet overdreven ervan uit te gaan dat er gemiddeld 5 personen per week en per passeerzone door de draad werden geloodst. Voor de 167 weken vanaf 1 september 1915 tot begin november 1918 geeft dat een totaal van ongeveer 25.000 door de draad gesmokkelde personen... Anders uitgedrukt, wil dat zeggen dat er dagelijks - en over de hele Belgisch-Nederlandse grens - een twintigtal personen naar Nederland werden gebracht of maandelijks ruim 600!!! Steeds uitgaande van dezelfde veronderstellingen - en ook van de gegevens waarover wij beschikken inzake het aantal verrichte passeursopdrachten - durven wij aannemen dat er in de zeer actieve zone van het Neerpeltse - Neerpelt, Sint-Huibrechts-

Lille, Achel, Hamont en Lommel - door de agenten van Cereal Company op zijn minst 1.000 personen door de draad werden gebracht - zeer waarschijnlijk zelfs ruim het dubbele... Wat het aantal slachtoffers betreft die aan de draadversperring de dood vonden, menen wij op basis van dezelfde gegevens te kunnen stellen dat het er minstens tussen 300 en 500 moeten geweest zijn.

Er werd al heel wat geschreven - en vooral gefantaseerd - over de spionagediensten. Vooral meteen na de oorlog werd de spionage nogal eens opgehemeld. Het zijn dikwijls pakkende en boeiende verhalen, waarvan wij nu, aan het einde van de 20e eeuw, amper de draagwijdte kunnen meten. Alles ligt reeds zo ver achter ons dat wij ook dikwijls moeite hebben om de juiste toedracht van de gebeurtenissen te kennen, laat staan te evalueren.

De spannende en vaak levensgevaarlijke avonturen die passeurs en spionnen beleefd hebben, verdienen al onze aandacht. Dat mag ons echter ook niet doen vergeten dat er in alle dorpen vele mensen waren die geen halsbrekende toeren uithaalden maar toch in stilte verzet pleegden: de burgemeester en de gemeenteraadsleden die voor hun burgers bleven vechten met de schaarse middelen die zij hadden; de geestelijkheid die materiële en morele steun en zorg verleende aan de meest behoeftigen; de dokter en de veearts die de arme bevolking en de boeren in de kwaadste momenten bijstonden; de algehele bevolking die vaak ongezien maar doeltreffend verzet pleegde... En dat alles mag ons zeker ook niet doen vergeten dat er ver van de Belgisch-Nederlandse grens dagelijks tientallen of honderden soldaten stierven in het zware en sompige slijk aan het ondertussen legendarisch geworden IJzerfront...

13. De grensafsluiting op de Muggenhoek (Archief L. Dullaert)

Bibliografie

Akten betreffend Beziehungen zwischen Deutschland und den Niederlanden, Band 4: vom 26. Juni 1912 bis 30. November 1917, Bonn, Archief van het Auswärtige Amt der Bundesrepublik Deutschland, Niederlande n° 59.

Akten betreffend Spionage. Suchliste B.Hg.4.Komp., Brief aan Landsturm Bataillon Hagen, Dagboek nr. 2432, Mechelen, 23.3.1915

Belgisch Dagblad, vrijdag 9 februari 1917.

De Belgische Standaard, zaterdag 17 maart 1917; vrijdag 25 mei 1917.

Beraadslagingen van de Gemeenteraad van Neerpelt, 20.01.1911-20.12.1926 (nr. 52), Hasselt, Rijksarchief.

Bijzondere aantekeningen over den wereldoorlog 1914-1915-1916-1917-1918, Archief van de Gemeente Mol.

Correspondentieregister van de gemeente Bocholt. 1910-1917, Bocholt, Gemeentearchief.

Dagboek Parochie Neerpelt, Parochiearchief Sint-Niklaaskerk, pp. 247-291.

Directorium romanum ad usum dioecesis Leodiensis, Luik, Dessain, 1917.

L'espionnage et le contre-espionnage pendant la guerre mondiale d'après les archives militaires du Reich, 2 dln, Paris, Payot, 1934.

ESSO Historisch Archief, Jan Van Nassaustraet, Den Haag - Dhr. & Mevr. E. Citroen (Nederland).

Les évasions de Belgique d'après les récits des évadés, Paris, Librairie Académique Perrin et Cie, 1918.

De Gemeente Moll onder den grooten Oorlog 1914-1918, Archief van de gemeente Mol.

Gemeenten in België. Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek, 4 delen, Gemeentekrediet van België, 1981; Deel 2 (1980): Vlaanderen en Brussel, pp. 746-747.

Geschiedenis van het Belgisch Leger. Deel I: Van 1830 tot 1919, Brussel, Ed. André Grisard, 1982.

Grenzschutzanweisungen, Armee-Oberkommando 4. (5 juni 1917), München, Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Kriegsarchiv.

De Grote Oorlog. Novellen over 14-18, Leuven, Davidsfonds/Clauwaert, 1994.

“De helden van den draad” in *De Noord-Limburger*, Katholiek-Vlaamsch Sociaal weekblad (Katholiek opinie- en informatieblad), Neerpelt, Drukkerij Jacobs-Vonckers, 1919 (23 afleveringen - of meer? - telkens op zondag verschenen, vanaf 2 maart 1919 - of vroeger?)
Verscheen wekelijks op zondag.

1. Aanhouding en vlucht van Frans Laukens van Neerpelt (2 maart 1919)
2. Een mislukte overtocht in Hamont (9 maart 1919).
3. Het verraad: Terug van Rotterdam (3e vervolg - 16 maart 1919)
4. Het verraad: Louisa Vekemans (4e vervolg - 23 maart 1919)
5. Het verraad: Louisa Vekemans (5e vervolg - 30 maart 1919)
6. Het verraad: De Kajoeter (6e vervolg - 6 april 1919)
7. Het verraad: De Kajoeter (7e vervolg - 13 april 1919)
8. Het verraad: De Kajoeter (8e vervolg - 20 april 1919)
9. Het verraad: Koentje komt er door (9e vervolg - 27 april 1919)
10. Het verraad: Geschoten (10e vervolg - 4 mei 1919)
11. Het verraad: Geschoten (11e vervolg - 11 mei 1919)
12. Het verraad: Overal mislukt het (12e vervolg - 18 mei 1919)
13. Het verraad: Eene laatste bijeenkomst (13e vervolg - 25 mei 1919)
14. Het verraad: Eene laatste bijeenkomst (14e vervolg - 1 juni 1919)
15. Het verraad: Op weg naar Achel (15e vervolg - 8 juni 1919)
16. Het verraad: Op weg naar Holland
(Samenvatting van de voorgaande hoofdstukken) (16/2 - 15 juni 1919)
17. Het verraad: Louis ontsnapt (16/3 - 22 juni 1919)
18. Het verraad: (17/4 - 29 juni 1919)
19. Het verraad: 't College (18/5 - 6 juli 1919)
20. Het verraad: 't College (19/6 - 13 juli 1919)
21. Het verraad: Op 't Klooster (19/7 - 20 juli 1919)
22. Het verraad: Louis door den draad (19/8 - 27 juli 1919)

“Het begon met brieven oversmokkelen” in *Het Belang van Limburg*, 9-10 november 1968.

Heures de détresse. L'oeuvre du Comité National de Secours et d'Alimentation et de la Commission for Relief of Belgium, s.l., 1915.

“Ik Dien” *Het werk van Joe English*, Tentoonstelling Joe English in de IJzertoren, Augustus 1989.

“Ein Stück Vergangenheit” in *Im Göhlthal*, Zeitschrift der “Vereinigung für Kultur, Heimatkunde und Geschichte im Göhlthal”, 35 (1984) 105.

De industrie in België, twee eeuwen ontwikkeling, 1780-1980, Brussel, Gemeentekrediet van België, 1981.

De Katholieke Illustratie, 1.8.1914 (48e jaargang) nr 43 tot 2.10.1915 (49e jaargang) nr 52; 11.11.1915 (50e jaargang) nr 8 tot 4.11.1916 (51e jaargang) nr 5; oktober 1918 (53e jaargang) nr 1 tot 27.9.1919 (53e jaargang) nr 52.

Het Laatste Nieuws, woensdag 5 augustus 1914; zondag 24 november 1918.

Limburgsch Studentenblaadje voor Oorlogstijd, Heruitgave van de nummers van 1 februari 1916 tot 1 mei 1917 van een publicatie van het *Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond* (Limburgse Gouwbond), s.l., 1954.

Het Nieuws van den Dag, woensdag 19 augustus 1914.

De oorlog van 1914. Wat het Belgisch Leger Deed voor de Verdediging van het Land en de Eerbiediging zijner Onzijdigheid, Verslag van het Opperbevel van het Leger (Tijdperk van den 31en Juli tot den 31en December 1914), 's Gravenhage, W.P. Van Stockum en Zoon; London, W.H. & L. Collingridge; Paris, Librairie Chapelot, 1916.

Oorlogsboek van het Davidsfonds. Een en ander over de Duitschers in de omschrijving der afdelingen 1914-1918, I, Luik, Limburg, Brabant, Antwerpen, Leuven, Davidsfonds, s.d.

Oorlogsdagboek van het Davidsfonds, 1914-1918, Dl. 1, Leuven, Davidsfonds, 1920.

Oorlogsdagboek van het Davidsfonds, 1914-1918, Dl. 2 (Antwerpen, Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen), Leuven, Davidsfonds, s.d.

La Presse, Brusselse krant van zaterdag 16 november 1918.

Rapports et documents d'enquête, I, 1: Rapports sur les attentats commis par les troupes allemandes pendant l'invasion et l'occupation de la Belgique, Brussel, 1922.

Resurgam. De Belgische Wederopbouw na 1914, Tentoonstellingscatalogus, Brussel, Gemeentekrediet van België, 1985.

Slag der Zilveren Helmen, Brochure, Halen, *Museum Slag der Zilveren Helmen*, 1975.

Smokkelaars in de Kempen, Tentoonstelling, Valkenswaard, 1982, Museum Van Gerwen-Lemmens.

Ueberwachungsvorschrift für den Bereich des General-Gouvernements in Belgien. (Ü.V.), Brussel, General-Gouvernement in Belgien, 15 oktober 1917.

Het vaderland (Belgisch dagblad te Parijs verschijnend), woensdag 7 maart 1917; woensdag 11 november 1917.

Verslag van de werkzaamheden der Centrale commissie tot behartiging van de belangen der naar Nederland uitgeweken vluchtelingen 1914-1919, Den Haag, s.d.

Verslag van het Nederlands Comité tot steun van Belgische en andere slachtoffers. Van 6 augustus 1914 tot 30 mei 1916, Den Haag, s.d.

Verslag van het Nederlands Comité tot steun van Belgische en andere slachtoffers. Van 30 mei 1916 tot 21 mei 1917, Den Haag, s.d.

Vluchtelingen - Register 1916 in Archief Officieel Comité voor Vluchtelingen te Eindhoven, Eindhoven, Streekarchief Regio Eindhoven-Kempenland.

Het Volk, 24 augustus 1914.

Vrij België, vrijdag 10 september 1915; vrijdag 13 april 1917; vrijdag 18 mei 1917; vrijdag 4 oktober 1918.

Weltspionage, München, 1931

AAFTINK C.

Drie eeuwen Sint Servatius Parochie in Borkel en Schaft 1690-1990, Borkel en Schaft, Küppers, [s.d.]

AGN

Algemene Geschiedenis der Nederlanden. Deel 14: Nieuwste Tijd. Nederland en België 1914-1940, Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, 1979.

AGNA

Gevolgen van de oorlog 1914-1918/1940-1945, Archiefdoos 547, Neerpelt, Archief van de Gemeente.

AGNB

Demografische Statistieken (1902-1960), Archiefdoos 520.9, Neerpelt, Archief van de Gemeente.

AGNC1

Afschriften van brieven (11.04.14-28.08.16), Archiefdoos 205.1, Neerpelt, Archief van de Gemeente.

AGNC2

Afschriften van brieven (30.08.16-19.02.20), Archiefdoos 205.1, Neerpelt, Archief van de Gemeente.

AGND

Brieven aan de gemeente, 1918, 1919 en 1920 en Dossier Suiker 1917-1918, Archiefdoos 205.1, Neerpelt, Archief van de Gemeente.

AGNE

Inschrijvingslijsten Militieverplichtingen 1909 tot 1919, Archiefdoos 541.212), Neerpelt, Archief van de Gemeente.

AGNI

Bewijsstukken Gemeenterekening, Archiefdoos 473, Neerpelt, Archief van de Gemeente.

AGS

Archivum Generale Salvatorianum (Rome),

AKM

Akten der Kaiserlichen Marine, Freiburg, Bundesarchiv Militärarchiv.

ALBERTS W.J.

Geschiedenis van de beide Limburgen, Deel II: Van 1632 tot ±1918, Assen, Van Gorcum & Comp. B.V., 1974.

ALLARD P.

Les dessous de la guerre, Paris, Editions des Portiques, 1934.

APB

Archivum (Salvatorianum) Provinciae Belgicae (Heverlee)

APUSA

Archivum (Salvatorianum) Provinciae USA (Milwaukee, Wisconsin, USA)

ASTON G.

Secret Service. Espionnage et contre-espionnage anglais pendant la guerre 1914-1918, Paris, Payot, 1931.

BECKERS Jos

“*Het Monument*” in *Voersprokkels* 26 (1982) 6-9.

BILSEN A., J. MAENEN, F. STAMMEN, L. STERKEN, J. SPOOREN

Het verzet, Ambt Pelt-Greevenbroek v.z.w., 1994 (Het epos van de draad, 3).

BILSEN A & J. SPOOREN

Leven tussen pinhelmen, Neerpelt, Ambt Pelt-Greevenbroek v.z.w., 1993 (Het epos van de draad, 2).

BINDER H.

Mit dem Hauptquartier nach Westen. Aufzeichnungen eines Kriegsberichterstatters, Stuttgart & Berlin, Deutsche Verlags-Anstalt, 1915.

Was wir als Kriegsberichterstatter nicht sagen durften!, München, Privatdruck des Verfassers & Hochschul-Verlag, 1919.

Espionnage et contre-espionnage à Bruxelles pendant la guerre d'après les papiers des agents secrets allemands E.C. et M.A., Paris, Payot, 1935.

BOONEN M.

“*Een bezette stad...*” Maaseik tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918, Maaseik, Stedelijke Werkgroep Documentatie Maaseik, 1992.

BOSSENBROEK M. & KRUISHOOP J.B.C. (eds.)

Vluchten voor de Grote Oorlog. Belgen in Nederland 1914-1918, Amsterdam, De Bataafsche Leeuw, 1988.

BOUCARD R.

Les dessous de l'espionnage anglais. “Des Documents, des Faits”, Paris, Henry Etienne Editeur, 1926.

Les dessous des archives secrètes. (D'un espionnage à l'autre), Paris, Les Editions de France, 1929.

Les dessous de l'espionnage allemand. "Des Documents, des Faits", Paris, Les Editions Documentaires, 1931.

Les dessous de l'espionnage français. "Des Documents, des Faits", Paris, Les Editions Documentaires, 1934.

BRAND WHITLOCK

Belgium. A personal narrative I, New York, D. Appleton & Cie, 1919.

BRIERS L.

"Ze hebben met mij niet veel rondgesleurd" E.H. Ballings, in 1917 terdoodveroordeeld, viert op 17 April zijn gouden Priesterjubileum. Deelt sinds dertig jaar lief en leed van de parochie Viversel-Zolder in *Het Belang van Limburg*, 16 april 1961.

B[RIERS] L.

"E.H. Pastoor Willem Ballings te Viversel-Zolder overleden. Vijftig jaar na zijn terdoodveroordeeling" in *Het Belang van Limburg*, 25 september 1967.

BRUGMANS H.

Geschiedenis van den wereldoorlog 1914-1918, Amsterdam, Scheltens en Giltay, s.d.

BRUGMANS H. (ed.)

Nederland in den oorlogstijd. De geschiedenis van Nederland en van Nederlandsch-Indië tijdens den oorlog van 1914 tot 1919, voor zoover zij met dien oorlog verband houdt, Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij "Elsevier", 1920.

BUSSELS J.

"De elektrische draad" in *Kamp van Beverlo*, driemaandelijks tijdschrift van de V.Z.W. Vereniging *Het Kamp van Beverlo*, Hechtel, 1 (sept. 1973) 3, 4-10.

BUSSELS M. & Al.,

Hasselt 750 jaar stad. 1232-1982, Gemeentekrediet van België, 1982.

CELEN T. (ed.)

Vier eeuwen Rozenberg - Een eeuw lichtstoet, Mol, Molse Kamer Voor Heemkunde, Geschiedenis en Familiekunde, 1984.

CLAASSEN A.

"Eerste IJzeren Gordijn liep door Limburg" in *Het Belang van Limburg*, zaterdag 14 en zondag 15 december 1968, p. 29.

Achel in oude prentkaarten, Zaltbommel, Europese Bibliotheek 1972.

“Het IJzeren Gordijn van 14-18” in *Van Vrueger Joâren*, Pasen 1982, 1, 3-9.

“Vijftig jaar na zijn sloping... Het IJzeren Gordijn van 14-18. De ‘Draad’ van 1914-18, herinnering aan mensenleed en -moed” in *Van Vrueger Joâren* (Documenten en Herinneringen) Noorderkempen, Genootschap voor Geschied- en Oudheidkunde, 1 (Pasen 1982) 3-9.

“Achel en de Oorlog 14-18” in *De Achelse Kapetulie*, 1 (december 1988) 3, 18-22.

CRAEYBECKX J. & E. WITTE

Politieke geschiedenis van België. Spanningen in een burgerlijke democratie, Antwerpen, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1981.

CRAIG G.A.

Europe since 1914, London, Holt, Rinehart & Winston, 1961.

CUYVERS M.

Neerpelt in oude prentkaarten, Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1980.

Neerpelt in oude prentkaarten (Deel 2), Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1995.

DAENEN P. & GIJSELS J.

“Wandeling in de stad van de dood. Ieper en W.O. I: een roep om eeuwigdurende wapenstilstand” in *Het Belang van Limburg*, 10-11.11.1983, 9.

DE BRANT Guy

“Koewacht: een geschiedenis apart” in *d’Euzie*, Tijdschrift van de Heemkundige Kring van Groot-Stekene, 6 (1987) 2-3, 7-43.

“Smokkel te Stekene en Kemzeke” in *d’Euzie*, Tijdschrift van de Heemkundige Kring van Groot-Stekene, 16 (1997) 1-2, 18-61.

DE MEESTER W.A.T. (ed.)

Gedenkboek van den Europeeschen Oorlog, Dl. 1: 1914; Dl. 2: 1915; Dl. 3: 1916-17; Dl. 4: 1918-19, Leiden, Slijthoff’s Uitgeversmaatschappij, s.d.

DE SCHAEPDRIJVER S.

De Groote Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog, Amsterdam/Antwerpen, Atlas, 1997

DE SCHEPPER E.

“A propos du combat du ‘Achelse Kluis’. Une lettre du lieutenant-général Deschepper à la ‘Nation Belge’” in *La Nation belge*, 27.10.1924a.

“Démenti à un journal hollandais” in *Journal de Bruges*, 30.10.1924b.

DE VOS L.

“De Belgische mobilisatie van 1914” in KLINKERT W., J.W.M. SCHULTEN & L. DE VOS, *Mobilisatie in Nederland en in België 1870 - 1914 - 1939*, Amsterdam, De Bataafsche Leeuw, 1991; pp. 34-44.

De Eerste Wereldoorlog, Leuven, Davidsfonds, 1996.

DE VRIES W.

“Nederland als non-belligerente Natie en de internering van buitenlandse militairen gedurende de Eerste Wereldoorlog” in *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis Landmachtstaf*, III (1-2), 76-158, Den Haag, 1980.

DEVROE Constant

Herinneringen aan de Eerste Wereldoorlog, Knokke-Heist, [bij de auteur], 1998.

DE WAELE M.

Naar een groter België. De Belgische territoriale eisen tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. Een onderzoek van de doeleinden, de besluitvorming, de realisatiemiddelen en de propagandavorming van de buitenlandse politiek, Doctoraatsverhandeling, L.U.C., april 1989.

DE WEERDT D. & W. GELDOLF

Camille Huysmans en België tijdens Wereldoorlog I, Antwerpen/Amsterdam, Standaard Wetenschappelijke Boekhandel, 1975 (Camille Huysmans. Geschriften en documenten, II).

DIEPRAAM Joh.

“Bange en benarde tijden” in *Esso Magazine*, herfst/winter 1991, 12-21.

DIETVORS S.

De Duitschers in België. Wat wij zagen en hoorden, Bussum, Uitgeverij Paul Brand, 1914.

DIJKMANS Jaak

“Een Oorlogsdagboekje uit 14-18” in *Van Vrueger Joâren* (Documenten en Herinneringen) Noorderkempen, Genootschap voor Geschied- en Oudheidkunde, 14 (Zomer 1986) 12-15.

DROST S., o.s.c.

Oorlogskronieken 1914-1918, Maaseik, Archief Kruisheren (onuitgegeven handschrift), s.d.

DULLAERT Luc

“Brieven van de Etappenkommandantur” (Stekene) in *d'Euzie*, Tijdschrift van de Heemkundige Kring van Groot-Stekene, 10 (1991) 1-2, 17-21.

DURNEZ Gaston

Een bloem in het geweer. Beelden uit de eerste wereldoorlog in Vlaanderen, Hasselt, Uitgeverij Heideland, 1961 (Vlaamse Pockets, nr. 167)

Zeg mij waar de bloemen zijn: beelden uit de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen, Leuven, Davidsfonds, 1988.

EVERITT N.

British Secret Service during the Great War, London, Hutchinson & Co., 3rd ed., [1920].

FELGEN F.

“Das Netz über Belgien” in *Weltspionage*, München, 1931, pp. 440-454.

“L’espionnage anglo-français en Belgique” in *L’espionnage et le contre-espionnage pendant la guerre mondiale d’après les archives militaires du Reich*, dl 2, 1934: 264-284.

FOERSTER W. (ed.)

Kämpfer an vergessenen Fronten, Berlin, Deutsche Buchvertriebsstelle, 1931.

GELDOLF W.

Stockholm 1917. Camille Huysmans in de schaduw van Titanen, Antwerpen, Contact N.V., 1996.

GERMEAU F.

Le Passeur! Drame de la Grande Guerre, Waremme, Imprimerie Lucien Fraipont-Boden, 1921.

GUNZENHÄUSER M.

Geschichte des geheimen Nachrichtendienstes (Spionage, Sabotage und Abwehr) Literaturbericht und Bibliographie, Frankfurt am Main, Bernard & Graefe, Verlag für Wehrwesen, 1968.

HENNER H.

Kriegs-Berichte 1914/18, polycopie, [s.d.].

HENRY A.

L’Oeuvre du Comité National de Secours et d’Alimentation pendant la guerre, Brussel, 1922.

HERMANS Hans

“Kruistocht naar Gehn-Zie. Natuurwandeling van Vijlen naar Sippenaeken” in *Natuurgids Voetspoor* 73 (1990) 1, 11-14

HERMANS Ward (pseudoniem: YZERGALM)

Het Zwartboek van de Belgische Oorlogsgruwelen 1914-1918, Antwerpen, Algemeene Drukkerij, [1934].

HSS

Hauptstaatsarchiv Stuttgart. Militärarchiv, Bestanden M 38 (26e Infanteriedivisie), M 72, M 160 en M 161 (Dragonderregimenten en 25e & 26e Duitse Cavaleriebrigade), Stuttgart, Hauptstaatsarchiv.

JAMINET F.

Sous le fil électrisé, Paris, Les Nouvelles Editions Latines, 1931.

JANSEN J.E.

Uit den oorlog 1914-1918. Kronijk der Stad Turnhout en der Kempen, Turnhout, 1922.

JANSSENS I.

Sprokkelingen over Essen & Kalmthout 1914-1918, Essen (Bij de auteur), 1998.

JASPERS H.

“De grensversperring in de Eerste Wereldoorlog” in *AA-Kroniek*, 4 (1985) 2, 26-31.

“Het Wel en Wee van Alfred Delée” in *AA-Kroniek*, Dudel en Cranendonck, 8 (1989) 3, 136-144.

KANNENGIESSER A.

“Espion et Traître” Souvenirs d’un proscrit, Paris, P. Lethielleux, [1919]

KERCKHAERT N. & D. DE VLEESCHAUWER

Het Nieuwe Licht uit Langerbrugge. 1900-1940, Antwerpen, Electrabel, [1990].

Zwart goud en wit licht in de Kempen, Antwerpen, Electrabel, [1991].

KLINKERT W.

“De Nederlandse mobilisatie van 1914” in KLINKERT W., J.W.M. SCHULTEN & L. DE VOS, *Mobilisatie in Nederland en in België 1870 - 1914 - 1939*, Amsterdam, De Bataafsche Leeuw, 1991; pp. 24-33.

KLINKERT W., J.W.M. SCHULTEN & L. DE VOS

Mobilisatie in Nederland en in België 1870 - 1914 - 1939, Amsterdam, De Bataafsche Leeuw, 1991.

KLOK J.

“De Eerste Wereldoorlog. De elektrische draadversperring aan de grens” in *Het Liller Heem*, 9 (januari 1991) 1, 10-15.

“De Eerste Wereldoorlog. Het leven op gemeentelijk vlak” in *Het Liller Heem*, 9 (april 1991b) 2, 60-65.

“De Eerste Wereldoorlog. De voedselbevoorrading” in *Het Liller Heem*, 9 (juli 1991c) 3, 110-116.

“De Eerste Wereldoorlog. De geschiedenis der kerk van Sint-Huibrechts-Lille 1914-1918” in *Het Liller Heem*, 10 (januari 1992) 1, 6-15.

“De Eerste Wereldoorlog” in *Het Liller Heem*, 11 (januari 1993) 1, 3-7.

“De Eerste Wereldoorlog. Onze gedeporteerden” in *Het Liller Heem*, 11 (april 1993b) 2, 51-53.

KOSSMANN E.H.

De Lage landen 1780-1940. Anderhalve eeuw Nederland en België, Amsterdam/Brussel, Elsevier, 1976.

KOSSMANN E.H. & W.E. KRUL,

Geschiedenis der Nederlanden. Deel 3: De Lage Landen van 1780 tot 1970, Amsterdam/Brussel, Elsevier, 1977.

KRAMERS C.J.M.

“Het IJzeren Gordijn langs onze Zuidergrens 1915-1918” in *De Grenzen van Nederland III*, [s.l., s.d.]

LADOUX, Cdt.

L'espionne de l'empereur. Scènes de guerre secrète 1913... 1933, Paris, Librairie des Champs-Élysées, 1933.

Mes souvenirs (Contre-espionnage), Paris, Les Editions de France, 1937.

LANDAU H.

All's Fair. British Secret Service, 1934.

LAPORTE G.

Belgische geïnterneerden in Nederland gedurende de Eerste Wereldoorlog 1914-1918. Onderzoek naar de levensomstandigheden, sociale en culturele uitingen en politieke stromingen in de kampen, Rijksuniversiteit Gent, 1981.

LEENAERTS R.

La presse périodique en Belgique. Sources pour l'histoire de la presse périodique en Belgique depuis 1605 à nos jours. 1e partie: Répertoire bibliographique, Torhout, Flandria Nostra, 1987, 3 delen.

LEHMANN K. (ed.)

Bayerische Pioniere im Weltkriege. Leistungen und Taten Speyerer Pioniere von Kriegsbeginn bis Frühjahr 1917, München, R. Piper & Co. Verlag, 1918.

LEKEUX P.M.

Passeurs d'hommes. Le drame de la frontière 1914-1918, Paris, Editions Saint-Michel, [1931].

LENAERS X.

IJzeren gordijn in Limburg: een dodendraad van 2.000 volt, in *Het Belang van Limburg*, 12-13 augustus 1989.

LENNARTS H.

“Mémoires d’un valet de ferme” in *Im Göhlal. Zeitschrift der Vereinigung für Kultur, Heimkunde und Geschichte im Göhlal*, 58 (1996) 76-102

LENNARTS M.

“L’occupant allemand et sa politique culturelle dans l’*Amt Montzen* (1940-1944). Histoire d’une imposture avortée” in *Bulletin du Crédit Communal*, 182 (1992) 4, 49-64.

LEON P.

Histoire économique et sociale du monde, dl 5.: *Guerres et crises 1914-1947*, Paris, Colin, 1977.

LISS U.

“Der Nachrichtendienst in den Grenzschlachten im Westen im August 1914” in *Wehrwissenschaftlicher Rundschau*, XII (1962) 140-160, 270-287.

LOFFELD Ed.

“Het suizen van de dodendraad” in *De Hoogstraatse Gazet*, 7, 14, 21 en 28 december 1979; 4, 11 en 25 januari 1980.

LOMBARD L.

Luik 1914 *De Heldenstrijd van het Fort Loncin*, Verviers, G. Leens Uitgever, 1935 (vert. uit het Frans door M. O lens).

Zone de mort, Stavelot, Editions Vox Patris, s.d.

LUCIETO Ch.

Le diable noir. Le contre-espionnage en Belgique pendant la guerre, Paris, Berger-Levrault, 1928.

LUYKX Th.

Politieke geschiedenis van België, 3e herziene uitgave, Amsterdam/Brussel, Elsevier, 1973a.

“Vlaanderen in het Onafhankelijk België” in *Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen 2*, Elsevier Sequoia, 1973b, 79-85.

Dosfel in WPEV, 1973 (Deel II): 328-329.

LUYKX Th. & VOLMULLER H.W.J.

Geschiedenis van Nederland en België, 2 dln, Utrecht, A. Oosthoek's Uitgeversmaatschappij N.V., 1968.

LYR R. (ed.)

Onze Helden gestorven voor het Vaderland - België's epische strijd van 1914-1918, Brussel, S.A. Belge d'Imprimerie, Werkplaatsenstraat 3, 1922.

Mc KENNA M.

Souvenirs d'une espionne, Voorwoord van Winston Churchill, Paris, Payot, 1933.

MIR J.

Un agent de l' "Intelligence Service" belge. (Mémoires d'un condamné à mort) 1914-1918, Paris, Les Oeuvres Représentatives, [1926]

MONKA F.

Spionage an der Westfront. Aus den Auszeichnungen eines ehemaligen Mitgliedes des deutschen Geheimdienstes im Weltkrieg 1914/18, Berlin, Scherl, 1930.

NICOLAI W.

Geheime Mächte. Internationale Spionage und ihre Bekämpfung im Weltkrieg und heute, 2e Dr., Leipzig, Verlag von K.F. Koehler, 1924.

NIJSSEN Jaak

"De aanleg van de elektrische draad. Onze streek in 1915" in *Voersprokkels. Kontaktblad van de Provinciale School in de Voerstreek*, 's Gravenvoeren, 18 (1987), 36, 14-20.

O'KELLY C.

1914-1918 à Visé et dans la région liégeoise, 2 dln, Visé, Société Royale Archéo-Historique de Visé et de sa Région ASBL et Musée Royal d'Archéologie et d'Histoire de Visé, 1990-1992.

PEETERS G. (ed.)

Een Verhaal over Land en Volk, Brussel, Elsevier Sequoia, 1980.

PEETERS J.

Mijne Vlucht naar Holland. Oorlogsherinneringen van een spion, Hasselt, Jules Ceysens, 1923.

Persoonlijke nota's, Neerpelt, Ambt Pelt-Grevenbroek, s.d.

PHILIPPEN J.

"Streuveld kwam per fiets naar Diest en Halen" in *De Koerier*, 18 december 1974.

PIRENNE H.

La Belgique et la Guerre mondiale, Paris, Presses Universitaires de France, 1928.

Geschiedenis van België, 7 dln, Gent, Volksdrukkerij, 1909-1933.

POELS J.

Dodendraad kostte drie Vaalsenaren het leven, s.l., s.d. [krantenartikel]

“Duitse dodendraad met 2000 volt scheidde Nederland van België” in *De Limburger*, 15 juli 1989.

RAES L.

Oorlogsdokumenten 1914-1918, uitgegeven door Jos. A.L. Jacobs, Antwerpen, 4 dln, 1985.

RAY O.

Espions et espionnage, Paris, Gallimard, 1936.

RUGGENBERG R.

“Doodgebliksemd’ in de draad” in *De Limburger*, [s.d., s.l.]

SCHEPENS Luc

14/18 Een oorlog in Vlaanderen, Tielt, Lannoo, 1984.

SCMÜCKLE R. & Al.

Schwäbische Kunde aus dem grossen Krieg, Stuttgart & Berlin, Verlag der Deutschen Verlagsanstalt, 1918.

SCHREVENNS A.

Verslag van den toestand des Kloosters van St.-Huibrechts-Lille, gedurende de jaren 1914-1918, 1919, Hasselt, Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed

SCHWERTFEGER B.

Belgische Landesverteidigung und Bürgerwacht (Garde civique) 1914, Berlin, Verlag von Reimar Hobbing, 1920.

SEID A.

Der Englische Geheimdienst, Berlin, Junker und Dünhaupt Verlag, 1940.

SERRET F.

Les Aventures du Contre-Espion Bourdigal, Paris, Librairie Plon, 1919.

SILBER J.C.

Les armes invisibles. Souvenirs d'un espion allemand au War Office de 1914 à 1919, Paris, Payot, 1933.

SLEGERS L.J. & Al.

Geschiedenis van de parochie “De Heuwelsche Heide” gedurende den wereldoorlog 1914-1918, (Lommel, 1919), Hasselt, Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed

SMIT C.

Diplomatieke Geschiedenis van Nederland, inzonderheid sedert de vestiging van het Koninkrijk, ‘s Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1950.

Hoogtij der neutraliteitspolitiek. De buitenlandse politiek van Nederland 1899-1919, Leiden, A.W. Sijthoff, 1959.

Bescheiden betreffende de buitenlandse politiek van Nederland 1948-1919, 3° periode 1899-1919, Dl. VII (1914-1917), Den Haag, M. Nijhoff, 1971.

Nederland in de eerste wereldoorlog 1899-1919, 3 dln, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1971, 1972 en 1973.

SMITS J.

“Rijkevorselse oorlogskroniek 1914-1918” in *Jaarboek 1991*, Heemkundige Kring van Rijkevorsel, 1991, pp. 47-132.

SNIJDERS D.

“Den Draad. Het eerste ijzeren gordijn in Europa” in *Dao raostj gèt*, 8 (1989) 1-2, 268-272.

SNOECK-HENKEMANS J.R.,

“De Vluchtelingen” in *Stemmen des Tijds*, juni 1915.

SPAPENS P. & VAN OIRSCHOT A.,

Smokkelen in Brabant. Een grensgeschiedenis 1830-1970, Hapert, De Kempenpers, 1988.

SPOOREN J.

“Het dagboek van Jacques Tasset” in *Het Gengske*, 7 (1994) 1, 25-31.

STERKEN Louis

“Het epos van de draad” in *Het Belang van Limburg*, Hasselt, 1952.

1. Het epos van de draad
2. Jaak Tasset, Symbool van Limburgse Heldenmoed. Neerpelt, Zetel van Spionnagenet in '14-'18
3. België door Soldáten van de Keizer overweldigd. Spionage, hoogste Verzet van burgerlijke Bevolking
4. Zo speelde de Muis met de Kat. Met Worst, Boterhammen en Boter gingen de Inlichtingen mee
5. Frans Massy ontdekte Duitse Kanonnen op Harmansweilerkopf. Hasseltse spioen werd door Duitsers doodgemarteld
6. Hoe de nieuwe Tactiek van Ludendorf uitlekte. Dronken Duits Generaal liet zich Legerorder van Hindenburg ontfutselen
7. Noorderkempen wordt een Smokkelparadijs. “Herr Oberlehrer” neemt de Duitsers bij de Neus
8. E.H. BALLINGS wordt Spion. Burgemeester Moonen van Neerpelt bouwt de “Cereal Company” uit
9. De Duitsers spannen hun beruchte “Absperrung”. Jefke Peeters komt op het Toneel
10. Spion met de Zegen van de Bisschop. De dubbele Zool van de Groene Duvel. Louis Loos komt erbij

- 10'. De "Passeurs" speelden het klaar. Jaak Tasset, Frans Laukens en Pol Verhoeven⁷⁶
11. De Dienst neemt Uitbreiding. Jefke Peeters legt duizenden kilometer te voet af
12. Het Verraad van Madame Dem... uit Luik. Frans Laukens en Door Broeckx geknipt te Oreya
13. Magistrale List van Frans Laukens. Bakker ontsnapt uit Duitse Handen in de Watering te Neerpelt
14. De treurige Tocht van Laukens naar Engeland. Door Broeckx en Fons Cuyvers gevangenen in Duitsland
15. Zo werd de Draad onschadelijk gemaakt. Mislukte overtocht te Hamont.
16. Het "Oude-Maat"-Kanneke komt voor de Pinnen. De gevaarlijke Liefde van een Achels Meisje en een Duitse Officier
17. Het Geheim van het Kannetje wordt ontdekt. Jaak Tasset en verscheidene Medewerkers aangehouden
18. Pol Verhoeven laat zich niet beetnemen. Jet Bernaerts in de Gevangenis
19. Martelgang van Jaak Tasset. Louis Loos speelt de Duitsers een handige Toer
20. Jaak Tasset tot de Doodstraf veroordeeld. Jet Bernaerts begenadigd - Henri Bernaerts krijgt 10 jaar Hechtenis
21. Als een Heilige stierf Jaak Tasset. Testament en laatste Brief aan zijn Moeder
22. Het heldhaftige Einde van Vader en Zoon Smeesters uit Landen. Jet en Henri Bernaerts ontsprongen de dans
23. "Coremans" wordt voortaan "Nol" genoemd. Hachelijke ogenblikken voor Jefke Peeters
24. De Zorgen van Louis Loos. Jef Derat vervangt Jaak Tasset
25. Kwade Momenten voor Fik Poets. De Fok werkt te Mol
26. Paul Verhoeven poetst de Plaat. Jef Derat hangt aan de Draad
27. Jef Derat aan de Dood ontsnapt. De "Spionage-handel" in Holland
28. Louis Loos gaat naar Amsterdam. Twee vergeefse reizen naar Lommel⁷⁷
29. Broeder Serneels van Hamont steekt een Handje toe. Mislukte overtocht en eindelijk, de goede Keer
30. Louis Loos keert terug uit Holland. Ontmoeting met een fatale Juffrouw te Hamont
31. Louisa V. doet een dure Eed. "Liever sterven, dan u te verraden!"
32. Een "rare Pastoor" komt toe te Hamont. Louis Loos ontmoet de Kajoeter
33. E.H. Hoogetboom was Spion De Vuyst. Avontuurlijk leven, aanhouding en ontsnapping van een kranige kerel.
34. Dubbele Duitse waakzaamheid aan de Draad. Koentje Vos van Hamont wordt Passeur
35. De Pruis pleegde Verraad. Louisa V. wordt gekwetst
36. Louisa V. kan ontsnappen. Pol Meus zal een nieuwe doortocht beproeven lang^s Lommel
37. Louisa V. wordt ontdekt. Eerste Bekentenissen met Wijn en Koekjes afgedwongen
38. De Mannen van de Spionage zijn op hun Hoede. Een laatste Bijeenkomst wordt geregeld

76. Vanaf deze aflevering zijn bijna alle episodes van STERKEN, 1952 genummerd. Deze aflevering draagt het nummer 10.

77. Uiteraard is hier een kleine vergissing geslopen in de titel van Sterken. Louis Loos ging niet naar Amsterdam, wel naar Rotterdam.

39. Vergadering met de Revolvers op Tafel. Vluchtelingen wachten op Redding in Bossen van Leukens
40. Louis Loos is de Herr Kommandant te sluw af. De Vluchtelingen komen veilig in Achel.
41. Het Onweer breekt los. Onbekende “Vluchteling” klopt aan bij Louis Loos
42. Louis Loos door Duitse Spionnen overvallen. Bewogen nachtelijke Ontvluchting
43. Bange Ogenblikken voor Louis Loos. Politiehond en Vissers slaan op de Vlucht. Louis Loos loopt naar Ballings.
44. Vijf Duitse Spionnen in het College. Zwaar nachtelijk Onderzoek - Balling's Kamer staat leeg [sic]
45. Louis LOOS ontmoet BALLINGS. De Priester wordt aangehouden - Louis ontsnapt andermaal
46. Neyt heeft geen Revolver meer. Louis zal met Pol Meus door de draad trekken
47. Louis Loos eindelijk door de Draad. Benoit V. en het verraad van z'n zuster
48. Burgemeester Keunen te Hamont aangehouden. Veldwachter Willekens moet 10 Jaar wachten om “zu heiraten”
49. Gevangenen geconfronteerd met Louisa V. Donat en Michel Keunen verraderlijk opgeleid
50. Vier Doodstraffen uitgesproken te Hasselt. Epische Strijd van een Moeder om het Leven van haar Man
51. E.H. Ballings wordt Koster gebombardeerd. Hard Leven in het Zuchthaus te Werden aan de Ruhr
52. Sensationele Ontvluchting van Michel Keunen en Willekens. Plan werd opge- maakt door Pater Stracke
53. Op 10 Km. van de Nederlandse Grens geknipt. Door enkele Kwajongens verraden
54. Jefke PEETERS krijgt het warm. Spionnageleider maakt zich klaar voor de grote Sprong
55. Eindelijk zal het toch gebeuren. Jefke Peeters neemt Afscheid
56. Jefke PEETERS door de Draad. Pruis meende smokkelaars te hebben
57. Weerzien van twee oude Medewerkers. Jefke Peeters in een nieuw, vrij Leven
58. Jefke Peeters ontmoet de “Patron”. Een nieuw Gat langs Maaseik
59. Naar het “Hof van Holland” te Maarheeze. Een Duitse Spionne aan Tafel
60. De Magistrale List van Vader en Zoon Bosmans te Maaseik. Jaak Renette wordt Koerier
61. De Groep van Maaseik wordt aangehouden. Wapenstilstand redt hen van executie
62. Paul Verhoeven en de Fok komen terug
63. Zo kwam het Einde van de eerste Wereldoorlog... en van een Limburgse spion- nage van stille Heldenmoed

“De kleine oorlog van Generaal De Schepper” in het Belang van Limburg, Hasselt, oktober 1963 e.v.

“11 november 1918, een herinnering en vingerwijzing” in Het Belang van Limburg, 9-10.11.1986, 26.

Het Epos van de Draad, uitg. door J. Spooren, Neerpelt, Ambt Pelt- Greevenbroek, 1993.

STEVENS J.

“Neerpeltse geschiedenis van gisteren: Norbertijn Libertus Gevelers” in Het Gengske, 6 (1993) 1, 4-10.

STEVENS J. & M. CUYVERS

Neerpelt Vroeger Jaren, Neerpelt, Heemkundige Kring, 1986.

STEVENS L.

“De ontploffing van Duitse munitiewagens te Hamont” in Van Vrueger Joâren (Documenten en Herinneringen) Noorderkempen, Genootschap voor Geschieden Oudheidkunde, 1 (Pasen 1982) 10-14.

STEVENS W.

“Herinneringen van een oud-stadsgenoot” in Grevenbroeker Echo's, 14.

STREUVELS S.

In Oorlogstijd. Augustus 1914, Uit het dagboek van Stijn Streuvels, Amsterdam, L.J. Veen, s.d.

Kerstmis in niemandsland in Werkmensen, Brugge, Desclée De Brouwer, 7e dr., 1962, pp. 79-118.

SWENNEN A.

De Duitschers in Limburg. Uit de oorlogsjaren 1914-1918, Sint-Truiden, Drukkerij “Patria”, 2e ed., 1921.

SWERON Guido

“Puzzel mee aan de Voergeschiedenis” in Voersprokkels 8 (1973) 25-27.

“Puzzel mee aan de Voergeschiedenis” in Voersprokkels 10 (1974).

“Puzzel mee aan de Voergeschiedenis” in Voersprokkels 11 (1975).

THANS Hilarion

Mijn oorlog, 3e ed., Mechelen, S. Franciscus Drukkerij, 1934.

TUOHY F.

Les mystères de l'espionnage pendant la guerre 1914-1918, Paris, L'Édition Française Illustrée, s.d.

VAN CLEMEN Sam

Een provinciestad tijdens het eerste jaar van de Grote Oorlog. Turnhout 1914-1915, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling (Promotor: Prof. Dr. L. Wils), K.U.L., Faculteit van de Letteren, Departement Geschiedenis, 1994.

VAN DEN AKKER A.

“Een vergeten oorlog” in Eindhovens Dagblad, 4 augustus 1989.

- VANDEN BOER A., A. VANDEN BOER-VAN GOOL & B. INDEKEU
 Vier jaar lang onder het juk van Duitse pinhelmen. Lommel tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918), Lommel, v.z.w. Museum Kempenland, 1994 (Publicaties van de v.z.w. Museum Kempenland, Nr. 12)
- VANDEN BOER A. & A. VANDEN BOER-VAN GOOL (VANDEN BOER, 1994b)
 Lommelaars tijdens de Grote Wereldbrand (1914-1918) Gesneuvelden, Oudstrijders, "Passeurs", Weggevoerden, Politieke Gevangenen..., Lommel, v.z.w. Museum Kempenland, 1994 (Publicaties van de v.z.w. Museum Kempenland, Nr. 13)
- VAN DER KLAUW C.A.
 Politieke betrekkingen tussen Nederland en België 1919-1939, Leiden, 1953.
- VAN DER SPEK W.A. & H.C. HANNEMAN
 De Eerste Wereldoorlog, Hilversum, Stichting Nederlandse Onderwijs televisie, s.d.
- VAN DER WEE H. & E. AERTS
 De economische ontwikkeling van Europa 950-1951, Leuven/Amersfoort, Acco, 1982.
- VAN DE SIJPE L.
 "Achel onder de bezetting 1914-1918... Of hoe de pastoor het avontuur van Generaal De Schepper beoordeelde" in Grevenbroeker Echo's, Geschied- en Heemkundige Kring "De Goede Stede Hamont", 6 (1994) 29-37.
- VAN DE WEYER F. & SLANGEN H.
 Geschiedenis der Kerk van S.Huibrechts-Lille 1914-1918, 1919, Archief van de Kerkfabriek van Sint-Huibrechts-Lille
- VAN EENOO R.
 "De pers in België, 1844-1914" in Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden, Deel XIII, Haarlem, 1978, 544-547.
- VAN EENOO R. & VERMEERSCH A.J.
 Bibliografisch repertorium van de Belgische pers, 1789-1914, I, Leuven-Parijs, 1962 (Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen 23); II, Leuven-Parijs, 1973 (Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen 74).
- VAN EYNDE Edm.
 Mijn dagboek 1914-1915-1916-1917-1918, Handgeschreven en ingebonden dagboek, Mol, Molse Kamer voor Heemkunde, Geschiedenis en Folklore, s.d.
- VAN GOETHEM Eddy
 "Plaggenhutten te Stekene gedurende W.O. I" in d'Euzie, Tijdschrift van de Heemkundige Kring van Groot-Stekene, 1 (1982) 4, 62-65.

“Leven en dood aan den draad” in d’Euzie, Tijdschrift van de Heemkundige Kring van Groot-Stekene, 2 (1983) 2, 57-59.

VAN HAELST, E.H.

Plaatselijke Geschiedenis. Parochie van den H. Engelbertus, Prosperpolder, Gemeenten Kieldrecht en Doel, Bisdóm Gent, Provincie Oost-Vlaanderen (1904-1958)

VAN HAELST Léon

“Oorlogskroniek” (BUYSE John & Luc DULLAERT, eds) in d’Euzie Tijdschrift van de Heemkundige Kring van Groot-Stekene, 12 (1993) 1, 7-24; 12 (1993) 2, 701-105; 12 (1993) 3, 167-177; 12 (1993) 4, 193-226; 13 (1994) 1-2, 52-85; 13 (1994) 3, 106-121; 13 (1995) 4, 172-185; 14 (1995) 1, 31-49; 14 (1995) 2-3, 59-99; 14 (1995) 4, 155-179; 15 (1996) 1, 8-26; 15 (1996) 2, 48-69; 15 (1996), 3-4, 151-175; 16 (1997) 1-2, 3-17; 16 (1997) 3, 106-116.

VAN ISACKER Karel

Mijn Land in de Kering 1830-1980, 2 Dln.; Dl. 2: De enge ruimte. 1914-1980, Antwerpen/Amsterdam, Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel, 1984.

VAN LENT R.

De Achelse Kluis en de oorlog 1914-1918, Tekst van 1924 en illustraties van 1985, tweede druk door D. DE JONG, Achel, Archief van de Achelse Kluis, 1985.

VANNESTE A.

“Toen Vlaanderen nog geen Vlaams College had...” in 75 Jaar Sint-Hubertuscollege Neerpelt, Liber Amicorum, Neerpelt, Sint-Hubertuscollege, 1985, pp. 14-25.

“De elektrische draadversperring tussen België en Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog” in Merckenswaert, Jaarboek “Weerderheim” Valkenswaard, Valkenswaard, 1994, 169-192.

“De Eerste Wereldoorlog: méér dan de IJzer alleen”, Ten Geleide in VANDEN BOER A. & Al., Vier jaar lang onder het juk van Duitse pinhelmen. Lommel tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918), Lommel, V.Z.W. Museum Kempenland, 1994, pp. 11-18 (Publicaties van de v.z.w. Museum Kempenland, nr. 12)

“De Eerste Wereldoorlog in Limburg” in VERHELST & VAN LAERE, 1997, pp. 9-21.

VERHELST K. & R. VAN LAERE

De Eerste Wereldoorlog in Limburg. Verslagen, Hasselt, Provincie Limburg, Culturele Aangelegenheden, 1997, 2 dln (Limburgse Documenten 1.8)

VERMEULEN E. (Warden Oom)

Nalatenschap, Roeselare, Boekhandel Roeland, 1964.

VLAMINCK C.

Het Etappengebied in België tijdens de oorlog 1914-1918, Brussel, Drukkerij Ons Land, 1925.

VLEGELS Gerda

Van Toren tot Toren... Kieldrecht - Nieuw-Namen, Beveren, Gemeentelijke Culturele raad [1991].

VLEUGELS J.

De rakkers der grenzen, Raevens, Drukkerij Fr. De Kinderen, 1930.

VOLKMANN E.O.

Der grosse Krieg 1914-1918. Kurzgefasste Darstellung auf Grund der amtlichen Werke, Berlin, Verlag Ernst Steiniger, 1938.

VON MOSER O.

Die Württemberger im Weltkriege. Ein Geschichts-, Erinnerungs- und Volksbuch, Stuttgart, Chr. Belser Verlagsbuchhandlung, 1927.

VTPA

Verslag van de toestand der parochie Achel gedurende de jaren 1914-1918, Achel, 1919.

WATERSCHOOT Eugène

De Duitschers in de Kempen, Turnhout, L. & A. Waterschoot Gebr., De Broquevillelaan, [s.d.]

WEVERBERG J. & R. VAN OPBROECKE

De Bezetter Bepied, Antwerpen/Amsterdam, Uitgeverij C. de Vries-Brouwers p.v.b.a., 1980.

WEYNS Jozef

Volkshuisraad in Vlaanderen: naam, vorm, geschiedenis, gebruik en volkskundig belang der huiselijke voorwerpen in het Vlaamse land van de Middeleeuwen tot de eerste wereldoorlog, Beerzel, Ter Speelbergen, 1974, 4 dln.

W.H.

Voorloper IJzeren Gordijn in België in Het Volk, 9.11.1990.

WILLEKENS H.

“Hamont van 1914 tot nu” in Bijdrage tot de Geschiedenis van Hamont, 1976: 272-340.

WINTERMANS J.J.G.

Belgische vluchtelingen in Eindhoven 1914-1919, Tilburg, 1985 (Brabantse Historische Cahiers, V).

WITTE E.

Politieke geschiedenis van België. Spanningen in een burgerlijke democratie, i.s.m. J. Craeybeckx, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1981.

WITTE E. (ed.)

Geschiedenis van Vlaanderen. Van de Oorsprong tot Heden, Brussel, Historische Uitgaven/La Renaissance du Livre, 1983.

WITTE E. & J. CRAEYBECKX

Politieke Geschiedenis van België sinds 1830. Spanningen in een burgerlijke democratie, 2e aang. dr., Antwerpen, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1983.

WITTE H.

“Aus dem Geheimdienst” in FOERSTER, 1931a: 422-431.

“Der Nachrichtendienst an der Westfront” in FOERSTER, 1931b: 431-475.

WOODHALL E.T.

Spies of the Great War. Adventures with the Allied Secret Service, London, John Long, Ltd., 1932.

Wagens van "The Commission for Relief in Belgium" worden niet meer ongevisiteerd doorgelaten en door het speurend oog van de Duitse schildwachten goed gecontroleerd (Katholieke Informatie, 18.9.1915, 49e jg., nr 50, 784)

Op smokkelaars loerend... (Katholieke Informatie, 17.7.1915, 49e jg., nr 41, 655)

*Loopgraven en ingegraven soldaten vindt men niet enkel aan de IJzer, ook aan de grens graven grensbewakers zich in om spionnen, brievenoverbrengers, passeurs en smokke-
laars te verrassen (Katholieke Informatie, 17.7.1915, 49e jg., nr 41, 655)*

Broodbedeling in Koewacht (Archief L. Dullaert)

Broodbedeling door het Steuncomité Bedeling in de omgeving van de Nieuwstraat in Stekene (Archief L. Dullaert)

Officieren voeren een controle uit aan de versperring bij Stekene (Archief L. Dullaert)

Wachtposten te velde aan de kleine binnenwegen langs de grens (Archief L. Dullaert)

Grensovergang aan de Rietstraat in Stekene: links richting Koewacht, rechts richting Driehoek (Archief L. Dullaert)

Ulanen op inspectie aan de versperring; de woningen achteraan liggen op Nederlands grondgebied (Archief L. Dullaert)

De grensafsluiting in Koewacht (Archief P. Verbeek, Kieldrecht)

*Draadversperring tussen Kieldrecht (België) en Nieuw-Namen (Nederland)
(Archief P. Verbeek, Kieldrecht)*

*Op Prosper-Polder liep de grensafsluiting over de Mariastraat, een weg die recht naar
Nederland liep (Archief P. Verbeek, Kieldrecht).*

GEMEENTE KIJDRECHT-KOUTER.

Uitg. EDM. ONGHENA.

De grensafsluiting op het gehucht De Kouter op Klein-Meerdonk. Deze foto werd genomen op Belgisch grondgebied op de Koningsdijk. Achteraan ziet men duidelijk een Duitse schildwacht, terwijl vooraan een man rustig zit te keuvelen met zijn vrouw die aan het kantklossen is (Archief P. Verbeeck, Kieldrecht)

Grensafsluiting. — Duitse posten.

In de buurt van Kieldrecht liep de draadversperring eveneens door de polder, met name door het gehucht Prosper-Polder - voor de fusie tot Kieldrecht behorend. Merk op dat de draadversperring niet uit boven elkaar ligende draden bestond, maar eerder uit een soort gaas of kippendraad (Archief P. Verbeeck, Kieldrecht)

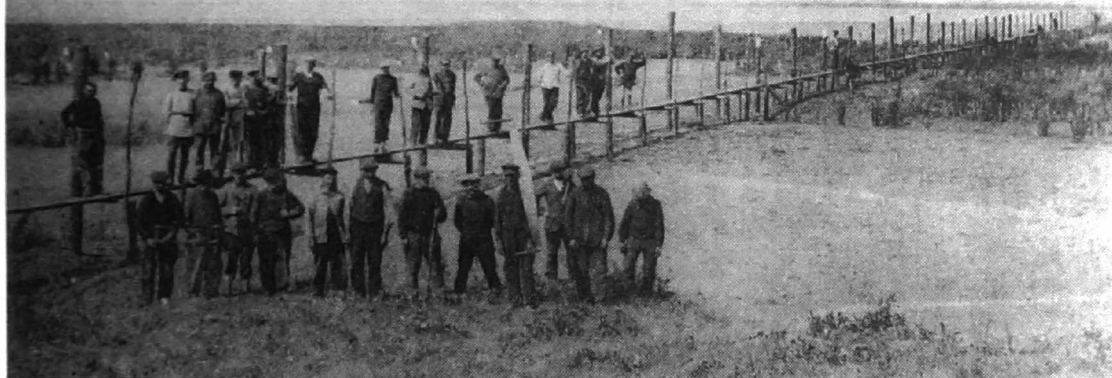

*Duitse soldaten bij de tot dan toe in onze streken onbekende kerstboom
(Documentatiecentrum Maaseik)*

*Het begin van de aanleg van de draadversperring over de Schelde in Zeeland
(Archief P. Verbeeck, Kieldrecht)*

Grensafsluiting. — De Brug in de Schelde.

De grensafsluiting op de brug over de Schelde (Archief P. Verbeek, Kieldrecht)

Grensafsluiting. — Brug in de Schelde.

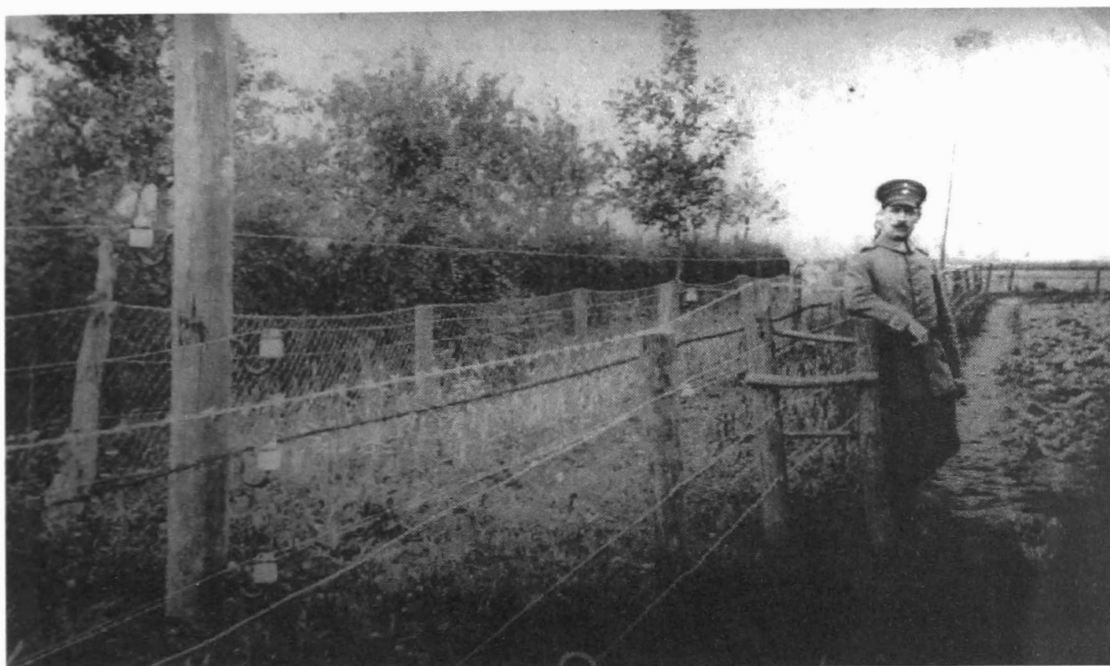
De grensafsluiting op de brug over de Schelde (Archief P. Verbeek, Kieldrecht)

Wachhuisje op het einde van de brug over de Schelde (Archief P. Verbeek, Kieldrecht)

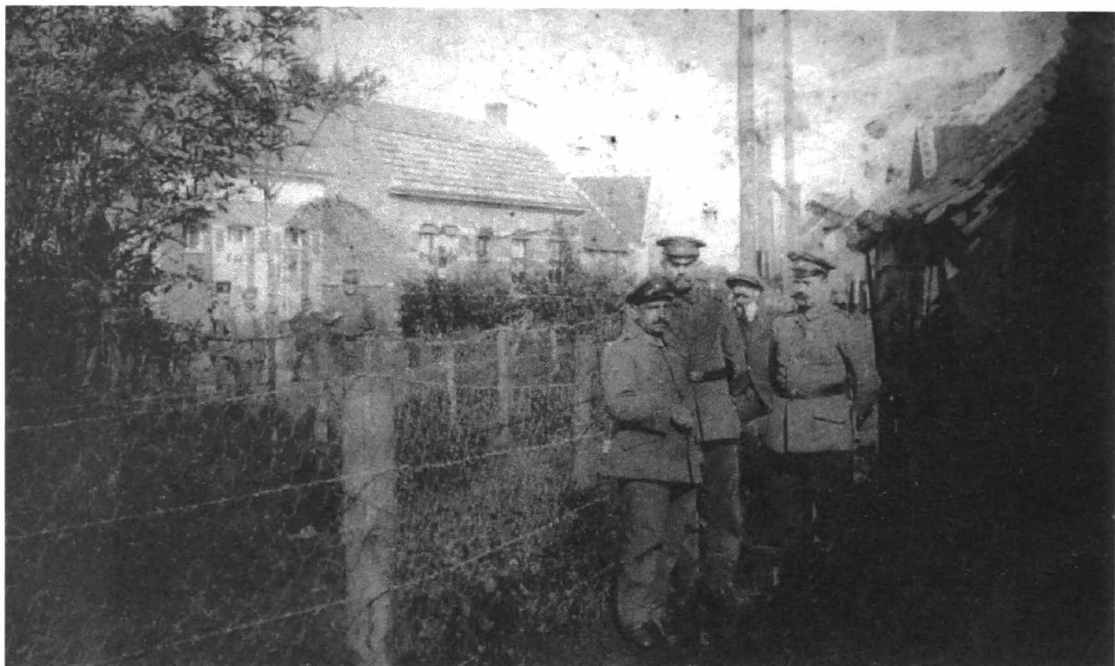
Duits wachhuisje op het gehucht Prosper-Polder (Archief P. Verbeek, Kieldrecht)

Een Duitse soldaat poseert even bij de draadversperring op de wijk De Kouter in Klein-Meerdonk (Archief P. Verbeek, Kieldrecht)

Nederlandse visverkopers uit Nieuw-Namen komen aan de draadversperring hun waar slijten in Kieldrecht (Archief P. Verbeek, Kieldrecht)

*De draadversperring slingert zich tussen de woningen in de buurt van Kieldrecht
(Archief P. Verbeeck, Kieldrecht)*

*Doorgangspoorten aan de grensversperring na de oorlog in Zeeland
(Koninklijk Legermuseum, Brussel, Inv. B111832)*

DEEL III

Wereldoorlog I De elektrische draad te Wachtebeke en omstreken.

Guy Hoebeke

Het voorgaande artikel, “Een door de traditionele geschiedschrijving vergeten feit uit WO I: De elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens”, van de hand van Prof. dr. A. Vanneste, biedt een volledig beeld van de organisatie van en de redenen voor de elektrische afsluiting tussen België en Nederland. De beschreven gebeurtenissen spelen zich echter hoofdzakelijk af ten oosten van de Schelde. De streek ten westen van de Schelde komt slechts sporadisch aan bod en er is dan nog hoofdzakelijk sprake van het Waasland, het interessante stuk over de elektrische centrale van Langerbrugge niet te na gesproken.

In onze jaarboeken van 1984 en 1985 is er heel wat terug te vinden over de elektrische draad en de grensovergangen te Wachtebeke en omstreken. In onze gemeente werd begonnen met een draad te zetten in de winter van 1914-15, waarschijnlijk begin 1915. Dat was kippendraad midden in de Overslag, tussen het Belgische en het Nederlandse deel, en bedoeld om het grensverkeer te verhinderen. Er werd dan toch nog teveel gesmokkeld en dan spanden de Duitsers een draad rond Overslag en zetten er elektriciteit op. Daarmee hebben ze Overslag helemaal van Wachtebeke afgesloten met draad. Er waren drie prikkeldraden na mekaar op anderhalve meter afstand. Op de middenste zat spanning, maar niet altijd. Bij onweer bijvoorbeeld werd de spanning afgelegd. Maar toch werden nog zakken vlas overgesmeten van hier naar Nederland en vandaar smeten ze dan zakjes met graan terug. Soms bleef er een zakje haperen en die het wou lostrekken was er letterlijk aan voor de moeite. Hetzelfde gebeurde uiteraard als men trachtte een mens van de draad af te trekken. Dan hebben de Duitsers nog een draad gespannen op Belgisch grondgebied, honderd meter van de elektrische draad af. Wie zich in die zone bevond, kon zonder pardon neergeschoten worden.

Wat bewoog de mensen om over de grens te gaan? In sommige gevallen waren het jonge mannen die het Belgische leger wilden vervoegen en over Nederland naar Engeland of diep in Frankrijk (Le Havre) trokken om van daaruit naar het front te gaan. De stichter van onze heemkundige kring, **Robert Van de Velde**, probeerde het ook maar slaagde er niet in. Anderen waren spionnen, zoals **Pieter Devos** uit Stekene en **Raymond Geldhof** uit Wachtebeke, die meerdere keren de grens overgingen om berichten over te smokkelen naar de Engelsen te Sas van Geht en te Westdorpe en om richtlijnen van de geallieerden aan de Belgische spionnageleiders te brengen. Devos maakte daarbij gebruik van een rubberen pak en een geïsoleerde kniptang. Smokkelen van allerlei goederen vanuit het onbezette Nederland naar België was een derde beweegreden. Een vierde was het overbrengen van brieven van de mensen hier naar hun zoons aan het front en omgekeerd. Een vijfde reden waren “Duitse” soldaten, Beiers en Elzassers, die wilden deserteren. Meestal stonden ze gunstig bekend bij de mensen uit de streek en velen waren tegen de oorlog. Ze wilden niet voor de Pruisen vechten.

Er was een echt spionnagenetwerk in onze streek en verschillende personen hadden contact met elkaar. De enige ons bekende centrale figuur voor Wachtebeke en Zelzate was **commissaris Jacobs** van Zelzate. De reeds vermelde Robert Van de Velde bezorgde hem interessante informatie over Duitse nepkanonnen, gemaakt uit hout, die per spoor door Wachtebeke naar het front werden gebracht. Ze moesten dienen om bij de geallieerden de indruk te wekken dat de Duitsers geen tekort hadden aan materieel. De onderlinge contacten liepen langs heel de grens. Zo vertelt **H. Binder** dat de bekende Stekense spion Pieter

Devos in verbinding stond met de Wachtebeekse **Zulma Van Kwikkelberghe**.¹ Zij, samen met twee andere jonge meisjes, gaf in een café Duitse officieren de gezelligheid van een thuis. Geregeld ging ze naar Nederland om sigaren en snoep, geleverd door de Britse diensten te Sluis. Ze had de toelating van de Duitsers om door een grenspost op Nederlands grondgebied te gaan om daar de waren op te halen. Terug thuis deelde ze die uit aan zestien Duitse officieren. Wat die niet wisten was dat Zulma geheime inlichtingen verschaftte aan de spionnen. Voor haar waren er geen gevaarlijke overtochten over of onder de elektrische draad, maar toch liep ze gevaar, want de Duitse tegenspionage kwam haar op het spoor. Geheime agenten volgden haar op Nederlands grondgebied en ontdekten dat ze contact had met Engelse agenten. Duitse soldaten wachtten haar op in België, maar ze kwam niet meer opdagen. Iemand had haar verwittigd en ze is dieper Nederland in gegaan, naar Rotterdam. Later trouwde ze daar met Geel, een Nederlander, met wie ze een zoontje Herman had. Zulma's echtgenoot is dan verdwenen op de lange vaart. Na de oorlog keerde Zulma terug naar Antwerpen waar ze hertrouwd is met Pieter Jensen, een Deen, en waar ze een gunstig bekend logement voor Deense zeelui openhield. Ook de nichten van Zulma, **Valerie** en **Leonore Van Kwikkelberghe**, deden mee, samen met **Zulma Droesbeke**. Deze laatste was dikwijls te zien op het land in het gezelschap van Zulma Van Kwikkelberghe. Bertha Creve, die op de akkers werkte, merkte dat op en wist dat die twee iets deden wat niet mocht gezien worden. Zulma Droesbeke en **Bertha van Hoecke** zijn uiteindelijk door de Duitsers opgepakt en stonden klaar om gefusilleerd te worden, maar de dag voordien was het wapenstilstand en daardoor zijn ze aan de dood ontsnapt.

Als er mensen over de draad wilden, werden ze dikwijls naar de plaats van overgang gebracht door vrouwen. Mannen, zoals de vader van Alice Michiels, brachten die mensen dan over de draad. Dat gebeurde o.a. aan Smolenaers kreek (de Rode Sluis). Ze kwamen dan terecht bij de grootmoeder van Alice op de Hollandse Overslag en vertrokken vandaar naar haar tante te Rotterdam. De drie juffrouwen Van Kwikkelberghe en Zulma Droesbeke hadden contact met **Charles Michiels** en zijn broer **Aloïs**. Charles was vogelvrij verklaard door de Duitsers. Iedereen die hem zag mocht hem zonder meer doodschieten. In Moerbeke had hij contact met **Charles Buyck**, die was ook baas in het spionagenet en had verbinding met Brussel. De **familie Marquenie** en de **gebroeders De Letter** hielpen eveneens mensen oversmokkelen. Dat gebeurde door over de elektrische draad te kruipen met behulp van twee ladders, één aan Belgische en één aan Nederlandse zijde, die met hun kop tegen mekaar gezet werden. Eens over de draad moesten de vluchtelingen en hun gids door de kreek waden van de Rode Sluis. Meestal werd de Duitse schildwacht omgekocht met geld of genever, want heel breed hadden de Duitsers het niet. **Cyriel De Letter** was de eerste van de vier broers De Letter die moest vluchten voor de Duitsers. Samen met **Kamiel Laheyne** groef hij een put onder de draadversperring. De Duitse schildwacht was omgekocht met 500 frank, veel geld in die tijd. De put werd niet gevuld, dus was het voor de bezetter de volgende dag duidelijk dat er weer mensen gevlucht waren. Of de medeplichtige Duitse schildwacht gestraft geworden is, is niet bekend. Meestal gebeurde dat door hen naar het front te sturen.

1 BINDER (H.). *Espionnage et contre-espionnage pendant la guerre*. Editions Payot, Paris, 1935. H. Binder was een Duitser. Zijn boek is geschreven vanuit het Duitse standpunt. Als hij het heeft over "de vijand" heeft hij het over de geallieerden. H. Binder haalde zijn inlichtingen van geheime (Duitse) agenten die ingezet werden op het westelijk front gedurende de oorlog 1914-18. Hij verklaart dat hun onthullingen "met de uiterste zorgvuldigheid" werden nagezien. De schrijver heeft slechts die elementen behouden die op feiten steunden. De gebeurtenissen speelden zich voor het grootste deel af in de zone van het 4e Duitse leger.

Gepubliceerd in ons jaarboek 1984.

Vergelijkbaar met de familie Van Kwikkelberghe was de familie **De Wever**. Robert Van de Velde bracht zijn rapporten naar **Zulma De Wever**, die samen met haar zusters Bertha, Alix en Madeleine, een soort Offizierenheim had, een café waar gedanst werd. Zulma Van Kwikkelberghe kwam daar ook. Robert schreef zijn rapporten op heel fijn zijdepapier dat gedraaid was in een rubberen dingetje, dat hij in zijn mond stak. Bij gevaar slikte hij dat in. Zulma De Wever droeg dan die rapporten naar Bertha Van Hoecke, die op de Sluis woonde. In het begin werden de berichten met pijl en boog over geschoten tot het verboden was nog een boog in zijn bezit te hebben. Bertha's broer woonde aan de Sluis in een café op Hollands grondgebied. Bertha gaf soms een paar sokken mee voor haar broer aan een schildwacht. Die kreeg al eens een druppel of koffie met boterhammen en deed dan daarvoor iets in de plaats. Op die manier waren de rapporten 's anderendaags al in Sas van Gent of in Terneuzen. De Marquenies brachten hun rapporten zelf over de grens. Ze kropen door een band die tussen de draden gespannen was. Dat liep niet altijd goed af. Iemand spande een houten fietsvelg tussen de draden, kroop er door, maar werd toch geëlectrocuteerd.

Een andere manier om aan de Nederlandse kant te komen was een gang door een dijk te maken. Een gat kwam uit op het huis van Zulma Droesbeke in de Marquette (België). Dit werd o.a. gebruikt om Charles Michiels van België, waar de grond te heet onder zijn voeten werd, over te brengen naar Nederland. Na gebruik werden de in- en uitgangsgaten van de gang terug dichtgestopt. Ook de vrouw van Kamiel Marquenie is ergens op Overslag door een gat in de dijk gekropen. Haar man, behorend tot een verzetsgroep, was vroeger al naar Nederland gevlucht. De Duitsers waren van plan vrouw Marquenie gevangen te nemen en haar te gebruiken als gijzelaar om haar man te dwingen zich aan te geven. Uiteindelijk zijn de families Marquenie en **Van Hoecke** uit Wachtebeke weg gemoeten van de Duitsers naar Oostakker en Gent, om een einde te maken aan hun activiteiten. Ze vormden een groep met de **gebroeders Verschraege** uit Moerbeke-Waas en met een zeer belangrijke spion **Brijs** uit Wachtebeke. Deze laatste woonde in een hol onder de grond in de bossen van de familie Poullier. Ook de boswachter van de familie Poullier, **Jan Vos, en zijn dochter Anna**, maakten deel uit van het netwerk. Anna, een struis meisje, stak brieven van soldaten tussen haar borsten en bracht ze zo naar een holle tronk op het land. De gebroeders Aloïs en Cyriel De Letter werkten samen met de gebroeders Verschraege. Deze laatsten zijn in de Nieuwe'Wandeling te Gent door de kop geschoten door de Duitsers, maar ze hebben de De Letters niet verraden. Die kregen van de Verschraeges papiertjes zo dun als sigarettenpapier en daar stonden vragen op i.v.m. de Duitse legereenheden. De antwoorden werden daar op geschreven. Op elk rapport stond een nummer, waardoor de geallieerden wisten van wie het afkomstig was. De rapporten werden dan afgehaald door Jan Vos. Die kwam 's nachts de grens over, bond de papiertjes aan de poot van een duif, die dan naar Nederland vloog. Vandaar dat het houden van duiven door de Duitsers verboden was. Wie betrapt werd op het bezit van duiven werd automatisch verdacht van spionage. Soms werd door een Duitse scherpschutter zo'n duif in de vleugel geschoten waardoor die onmiddellijk terugkeerde naar haar hok. De Duitsers trachtten de duif te volgen en zo zijn wel enkele families tegen de lamp gelopen. Die moesten dan Wachtebeke verlaten en verhuizen o.a. naar Oostakker.

Een andere belangrijke tak spionnen vormde de **familie Geldhof: Raymond, Petrus en Martha**. Petrus en Raymond hebben een lid van de Duitse geheime politie, **Schröder**, doodgeschoten te Zaffelare. Petrus is gevat en na de oorlog vrijgelaten. Raymond is ont-

snapt en zette zijn gevaarlijke werk voort. De gemeente Zaffelare werd zwaar door de Duitsers gestraft, o.a. door wegvoeringen. De gebroeders Geldhof waren dan ook allesbehalve geliefd in onze buurgemeente.

De Duitsers waren ook niet van gisteren en infiltreerden in het netwerk om mensen over de grens te brengen. Zo was er een Duitser, die goed Frans sprak. Hij kwam in Wachtebeke en gaf te kennen dat hij een Frans spion was. Hij vroeg om mee te mogen gaan bij het oversmokkelen van vlas. Eens aan de grens herkenden de drie Nederlanders aan de andere kant van de draad dat de man in werkelijkheid een Duitse spion was. Toen ze dat aan de Belgen zegden, sprong de baas van de Belgische smokkelaars van schrik bijna op de elektrische draad om zelfmoord te plegen.

De versperring met de elektrische draad was niet waterdicht. Er waren boeren op de Langelede die land hadden in Nederland. Daar was een doorlatingspost, waar ook nu en dan brieven en rapporten overgesmokkeld werden. Op het onverwachts kon daar echter controle zijn, waarbij de boeren zich helemaal naakt moesten uitkleden en tot op de intiemste plaatsen onderzocht werden. De Sint Elooipolder, een ander geval, is Belgisch grondgebied dat als een inham tussen Nederlands grondgebied ligt. Om kosten te sparen hadden de Duitsers de draad gespannen van de Sluis naar de Overslag, zodat Sint Elooipolder als een eiland in Nederland lag. De boeren die daar woonden moesten echter ook graan en beesten leveren aan de Duitsers. De zoon van notaris Dorval, die de Duitsers vergezelde op een tocht naar de boerderijen in dat gebied, kon gebruik maken van het ontbreken van enige versperring om naar Nederland over te gaan.

Soms waren de pogingen om de grens over te steken zeer bloederig en met verscheidene doden. Het best ingelicht zijn we over de activiteiten van de familie Geldhof, omdat we zowel de zoon als de zuster van Raymond konden ondervragen. Raymond nam contact met twee Elzassers (die ingelijfd waren bij het Duitse leger), met zijn broer Petrus en zijn zuster Martha en nog twee kameraden om de grens over te gaan. Hij had een tuinschaar bij, omwonden met twee binnenbanden van fietsen. Aan de draad gekomen wachtte hij tot de Duitse wachtposten ver genoeg waren en sprong dan naar de elektrische draad. Hij knipte die door, maar de draad sprong open en het begon te knetteren. Onmiddellijk begonnen de Duitsers te schieten. De Elzassers schoten terug en doodden een schildwacht. Andere soldaten kwamen toegelopen en naderden tot op honderdvijftig meter al schietend. Niemand werd gekwetst, maar de Duitsers staken toen de bajonetten op hun geweer en vielen aan in looppos. Gepakt van de zenuwen zijn dan de Elzassers met Petrus en Martha en de twee andere weggelopen, juist op het ogenblik dat Raymond een groot gat in de versperring gemaakt had. Hij riep ze nog terug, maar ze hoorden hem niet meer. Raymond had rubberen laarzen aan, maar er zat een nageltje door dat in contact kwam met de prikkeldraad. Raymond viel bewusteloos neer, maar bij het vallen viel hij weg en los van de draad. Een Nederlander heeft hem naar beneden aan de dijk getrokken. Twintig minuten is Raymond buiten bewustzijn gebleven, maar hij was toch gered. Dit was de tweede doorgang met een vuurgevecht. De eerste poging tot doorgang met geweld werd geleid door een Fransman (een Elzasser?). Het vuurgevecht was toen nog heviger en er vielen zes doden.

Hoe reageerden de mensen op de elektrische draad? Een mooi voorbeeld geeft het verhaal van **Esther Verhoeve**. Ze woonde met haar ouders, haar zusters en haar broers slechts enkele honderden meter van de Belgisch-Nederlandse grens. In 't begin, toen er nog geen

draad stond, konden de mensen zelf nog over gaan en de brieven aan hun soldaten wegdoen of de brieven van hun soldaten halen. Toen de draad er stond, kwamen de mensen aan weerskanten staan en riepen dat ze brieven hadden voor bepaalde personen. Zolang er dat maar enkele waren, ging dat goed. Maar op de duur werden het er zoveel dat ze in een baal gestoken werden en die kon niet meer door de draad. Dan is men begonnen met aan weerskanten van de draad een ladder te zetten met de top tegen elkaar. Men kroop de ladder op en gaf de zak aan mekaar door. Eerst was de draad twee meter hoog, maar toen werd die verhoogd en moest men een langere ladder nemen. Soms werden de balen over de draad gesmeten, maar als dat mislukte schoot de baal in brand en vlogen de brieven weg. De broers van Esther brachten die brieven naar huis, waar ze in de kachel verstopt werden. Bemerkte iemand van de familie dat er Duitsers kwamen, dan werden de brieven onmiddellijk verbrand. Van brieven overbrengen naar smokkelen is maar een kleine stap. Nadien werd aan de broers Verhoeve gevraagd om ook mensen over te doen. Uit Zelzate brachten o.a. **Stanislas Mabilde** en **Oktavie Martens** mensen naar de Verhoeves. Broer Jules van Hollandse en Prudent van Belgische zijde zetten hun ladders tegen mekaar. De mensen moesten daar op kruipen en boven gekomen hun been daarover slaan om aan de andere kant weer naar beneden te gaan. Als ze vielen waren ze dood. Uiteindelijk is de ganse familie Verhoeve naar Sleidinge verplaatst. Eén zoon, Victor, is van de honger gestorven in een kamp in Frankrijk. Vader Verhoeve is geweldig mishandeld in de gevangenis, maar dan toch vrijgelaten.

Tot slot nog iets over soldatenmeters. Dat waren jonge vrouwen die brieven schreven naar de Belgische soldaten aan het front. Eén van die meters was **Esther De Maesschalck** van Overslag. Van haar zusters Madeleine en Laura komt het volgende verhaal. Esther, geboren in 1895, kwam in 1915, na haar studies voor regentes te Eeklo, terug naar Overslag. Er stond toen nog geen elektrische draad. Ze mocht dan in september 1915, met toestemming van de Duitsers, les geven aan Belgische meisjes in een lokaal op de Nederlandse Overslag. Het waren de ouders van Alfons Creve, een frontsoldaat, die haar vroegen naar hun zoon te schrijven. Nadien volgde Leon De Schepper, dan jongens uit Lokeren en op de duur had ze een ganse groep verzameld. Het omgekeerde gebeurde ook en Esther bezorgde brieven van soldaten aan hun ouders. Die werden b.v. overgesmokkeld in een pak chocolade dat door een goedgezinde Duitse schildwacht aan Mietje Creve, de toekomstige moeder van Cesar David, gégeven werd. Om brieven over te doen werd er ook een houten paaltje gebruikt waarin een mik werd gemaakt en in die mik legden ze rubber. Ze zetten het paaltje met de mik dan recht onder de onderste draad en kropen er zo onderdoor. Ook houten fietsvelgen werden gebruikt waarvan de binnenkant bekleed was met rubber. Die werden dan tussen twee boven elkaar gespannen draden geklemd en daar kroop men door.

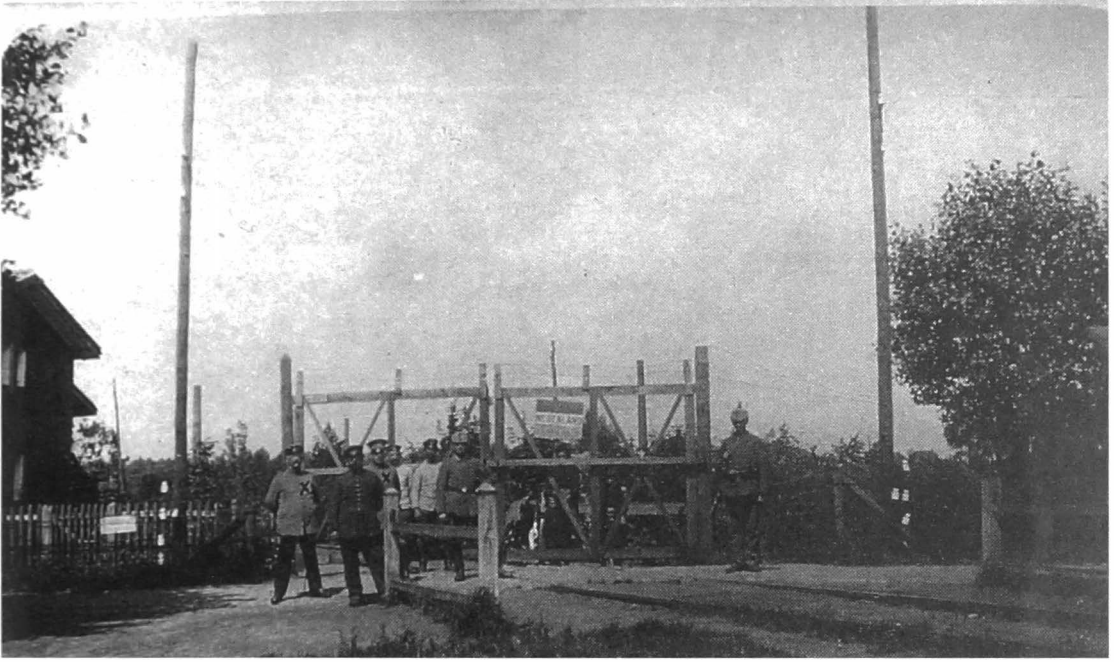
Overslag was een bijzonder geval. Het gehucht werd door de grens middendoor gesneden. Aan de Belgische kant was het van de rest van Wachtebeke afgesneden door de elektrische draad. In het midden op de grens tussen Nederland en België was een scheiding gemaakt met kippendraad van ongeveer drie meter hoog. Twee straten, de Schoolstraat en het Dorp, waren afgesloten van de rest van het gehucht. Driemaal daags mochten de bewoners van het afgezonderde Belgische gedeelte naar Nederland: een uur 's morgens, een uur 's middags en een uur 's avonds. De inwoners van Belgisch Overslag waren wel verplicht te smokkelen want in hun gedeelte waren er geen winkels met voedingswaren. Het waren de Nederlandse douaniers die de terugkerende Belgen onderzochten op smokkelwaar! Hollandse douaniers waren streng, maar hun Friese collega's waren onmogelijk. Zo moest

de moeder van Leonie De Mey uit Overslag acht dagen brommen in de gevangenis te Dordrecht.

Dat niet alles goed afliep blijkt uit het volgende. De gezusters De Maesschalck hebben nog een Verhoeve en twee anderen dood zien staan aan de draad. En op een andere keer twee Nederlandse soldaten. Belgen hadden hen gevraagd om een zak zaaizaad door te geven. De ene soldaat dacht dat te kunnen doen door de draden heen, maar hij hing er aan. Zijn kameraad trachtte hem er af te trekken, maar hing er ook aan. Zo stonden ze met hun tweeën dood aan de draad. Ze waren niet de enigen.

1. Wereldoorlog 1914-1918. De grens tussen België en Nederland, hier ter hoogte van de "Stuiver" in Zelzate. (Uit de verzameling van Guy Trangez).

2. Wereldoorlog 1914-1918. De grens tussen België en Nederland, hier ter hoogte van de "Poel" in Zelzate. Op linkerbord de tekst: "Hoogspanning - Doodsgevaar". Duits soldaat: Lucke Seibert (aangeduid met x). (Uit de verzameling van Marc Mechelynck - Ertvelde)

3. Wereldoorlog 1914-1918. "Den elektrijken draad". Grensscheiding tussen België en Nederland, hier ergens in het Waasland. (Uit de verzameling van Achiel De Windt - Zelzate)

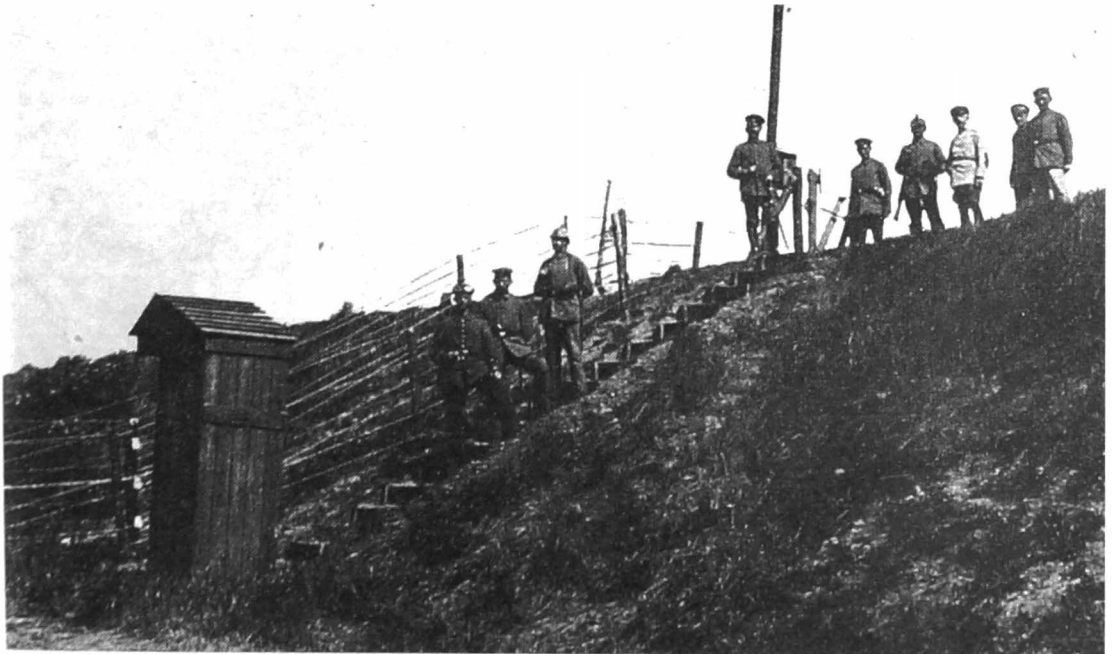
4. Wereldoorlog 1914-1918. Grensscheiding tussen België en Nederland ter hoogte van de "Poel" te Zelzate. (Uit de verzameling van Achiel De Windt - Zelzate)

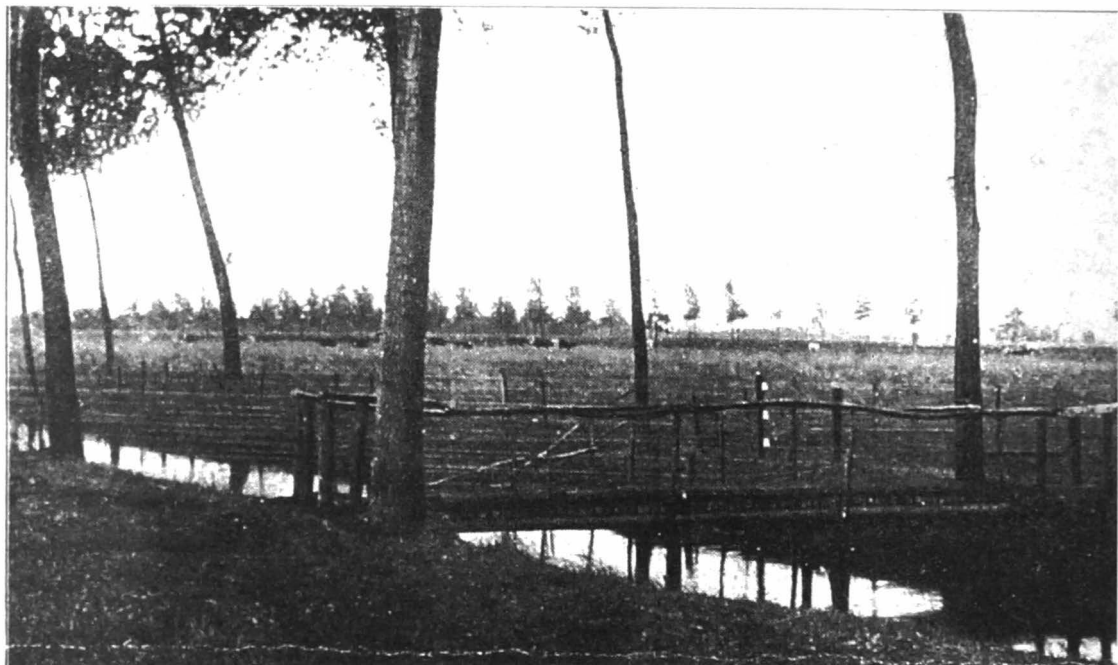
5. Wereldoorlog 1914-1918 - Belgisch Koewacht. Grens België - Nederland. Duits soldaat op wacht tegenover de 'vrije' Nederlanders. (Uit de verzameling van Guy Trangez)

6. Kieldrecht (Oost-Vlaanderen) 1914-1918. (Uit de verzameling van André Dieleman (Zelzate))

7. Kieldrecht (Oost-Vlaanderen) 1914-1918. (Uit de verzameling van André Dieleman (Zelzate))

8. Kieldrecht (Oost-Vlaanderen) 1914-1918. (Uit de verzameling van André Dieleman (Zelzate))

9. Kieldrecht (Oost-Vlaanderen) 1914-1918. (Uit de verzameling van André Dieleman (Zelzate))